

Georges Braque, Portugalec, 1911

Eduard Ovčáček, Chiromantie, 1965

JAN HORSKÝ

Pocta Albertu Einsteinovi

Úvod

Plenární zasedání OSN, které se konalo 10. června 2004 vyhlásilo rok 2005 Mezinárodním rokem fyziky. Zdůvodnění je obsaženo v sedmi bodech, z nichž jednoznačně vyplývá, že Generální zasedání OSN si je vědomo toho, že rok 2005 je stoletím vědeckých objevů Alberta Einsteina, které tvoří jeden za dvou zcela základních pilířů moderní fyziky. To je zřejmě velmi závažný fakt dobře odrážející skutečnost.

V roce 2005 existuje dokonce pět Einsteinových výročí! Sto let od vzniku speciální teorie relativity (dále jen STR), sto let od objasnění fotoelektrického jevu, sto let od objasnění Brownova pohybu, devadesát let od vzniku obecné teorie relativity a bude tomu také půl století od konce životní pouti Alberta Einsteina.

To nevyhnutelně stojí za hlubší zamyšlení, neboť Einstein zdaleka nepatří jen fyzikům.

Životní pout

Svatebním dnem pro pana Hermanna Einsteina a slečnu Pavlínu Kochovou byl osmý srpen 1876. O necelé tři roky později, dne 14. března 1879, se manželům Einsteinovým narodil v Ulmu syn Albert. Doma vládl liberální duch, náboženství se nepocitovalo jako dogma. Patrně není pravda, že se A. Einstein na základní škole vyloženě špatně učil. Spíše lze říci, že v jeho hlavě již uzrával silný intelekt a že se Albert usilovně snažil vidět svět kolem sebe v harmonii se svým světem vnitřním.

Gymnázium v Mnichově se Einsteinovi nepodařilo dokončit. Vyrůstal tam jeho odpor k biflování a ke kasárenskému duchu ve škole. Mnichov Einstein opouští v roce 1895 a stěhuje se za svými rodiči do Milána.

Dokončil nejprve v Aarau svá středoškolská studia a úspěšně zde odmaturoval. Mnohem později Einstein napsal: „Tato škola ve mně zanechala trvalou stopu pro svůj liberální duch a skromnou serióznost učitelů, kteří se neopírali o jakékoliv vnější autority.“

Poté se zaregistroval jako občan Curychu a byl přijat na ETH (Eidgenössische Technische Hochschule), jak si přál. Je pravda, že na základní přednášky chodíval zřídka, hodně se však věnoval samostatnému studiu i samostatné práci, tu upřednostňoval po celý život. Během svého pobytu v Curychu si mezi spolužáky našel dobré kamarády, z nich jmenujme ales-

poň Marcela Grossmanna. Michele Besso se stal jeho přítelem celoživotním.

Na ETH našel i svou lásku, Srbku Milevu Maričovou, která zde studovala matematiku a fyziku jako Einstein. Negativní vztah Einsteinových rodičů k Milevě jakožto k cizince vedl k tomu, že svatba Alberta a Milevy se konala až v Bernu počátkem roku 1903, dne 14. května 1904 se jim narodil syn Hans Albert. O tom, že se Milevě narodila v tehdejší Vojvodině i jeho dcera Lieserl, se Einstein dověděl počátkem roku 1902. Žádné doklady o skutečném osudu Lieserl se dodnes prokazatelně nepodařilo najít.

Komplikace přišly i z jiné strany, po krátkých zaměstnáních zůstal Einstein bez práce. Díky pomoci otce M. Grossmanna byl přijat na trvalé místo v roce 1903 ve Federálním patentovém úřadu v Bernu. Stal se zde technickým expertem s úkolem posuzovat vynálezy převážně elektrických strojů. Kromě toho se zabýval i fyzikou.

Zázračným Einsteinovým rokem byl rok 1905, kdy v předním německém časopise *Annalen der Physik* uveřejnil tři vskutku fundamentální práce. První se týkala fotoelektrického jevu, druhá práce položila základy teorie Brownova pohybu a je zestručněným obsahem jeho disertační práce, za níž mu Curyšská univerzita udělila hodnost doktora filozofie. Ve třetí práci „K elektrodynamice pohybujících se těles“ je vybudována speciální teorie relativity. V roce 1908 se stal soukromým docentem Bernské univerzity s právem přednášet (*venia docendi*) na univerzitě. Bezplatně ovšem. Po postupných jednáních se Einstein stává mimořádným profesorem Curyšské university a v roce 1909 na ní jako mimořádný profesor začíná pracovat. V roce 1909 se do Curychu přestěhovala i Mileva s Hansem Albertem a v roce 1910 se jejich rodina rozrostla o druhého syna Eduarda.

V dubnu roku 1911 přijíždí Einstein do Prahy, kde se stává řádným profesorem teoretické fyziky na německé části tehdejší Karlovy-Ferdinandovy univerzity a zároveň vedoucím Ústavu teoretické fyziky na téže univerzitě. Na svou práci v Praze vzpomíná v předmluvě k českému vydání knížky *Teorie relativity speciální a obecná* slovy: „V tichých místnostech ústavu pro teoretickou fyziku pražské německé university ve Viničné ulici jsem objevil, že z principu ekvivalence vyplývá odchylka světelných paprsků v blízkosti Slunce v míře pozorovatelné. V Praze jsem také objevil důsledek o posunu spektrálních čar k červenému konci, který dosud není bezvadně potvrzen.“

Po krátkém následném pobytu na univerzitě v Curychu se Einstein v roce 1914 přestěhoval do Berlína, stal se zde ředitelem Ústavu císaře Viléma, řádným členem Pruské akademie věd, řádným profesorem Berlínské univerzity s právem ale ne s povinností přednášet, mohl se zabývat libovolnými problémy, mohl si ponechat švýcarské občanství. Plně zde vychutnával možnost pracovat v oblasti, která ho nejvíce zajímala. Stále to byla jeho rodící se nová teorie gravitace (obecná teorie relativity). Marcel Grossmann před časem Einsteinovi umožnil hlouběji pochopit možné

adekvátní matematické zázemí. A tak, po dlouhé a intenzivní práci Einstein dne 25. listopadu 1915 vystoupil na zasedání Pruské akademie věd a zformulovat konečnou verzi svého zcela nového gravitačního zákona.

Válka pokračovala a Einsteinova původní naděje, že hlas rozumu bude vyslyšen, byla vystřídána těžkým pesimismem. V roce 1917 H. A. Lorentzovi, špičkovému teoretickému fyzikovi, píše do Holandska: „Bez ustání na mne doléhají hrozné tragické události strašlivě zatěžující náš život. Dříve jsem se snažil zachránit tím, že jsem se pohroužil do fyziky. Teď už ani to nepomáhá.“ K pesimismu se připojily i důsledky stále trvajícího obrovského pracovního vypětí i osobních problémů.

V těchto pro Einsteina těžkých časech na scénu vystupuje jeho sestřeniče z matčiny strany Elsa Einsteinová-Loventhallová. Bydlela v Berlíně, byla rozvedená a o Einsteina se během jeho nemoci pečlivě starala. Vztah mezi Einsteinem a Milevou se již dlouho před tím dostal pod bod mrazu a jejich rozvod prakticky nikoho nepřekvapil, ani svatba Einsteina a Elsy v roce 1919. Jednou si jeden Einsteinův známý všiml, že si Einstein stále čistí dýmku. Zeptal se ho proto, proč vlastně kouří, zda pro potěšení z kouření či pro potěšení z čištění dýmky a jejího plnění. Einstein odpověděl: „Mým cílem je kouření, ale výsledkem je, že se všechno zašpiní. Tak je tomu i v životě, zvláště

v manželství.“ Sláva, úspěch i obdiv dává vždy vzniknout závidi a nenávisti. K rozvinutí těchto silně negativních vášní může přispět i vývoj ve státě. Tehdejší vývoj v Německu je toho důkazem. Především byl Einstein pacifista, ostře se stavěl proti válce, psal v tomto duchu řadu manifestů, byl židovského původu. To mu systematicky nebylo promíjeno.

V roce 1933, po nástupu fašismu, dostaly předchozí protižidovské štvance „oficiální požehnání“, staly se státní politikou. Například známý nacistický

fyzik P. Lenard napsal: „Musíme pochopit, že je pro Němce nedůstojné, aby byl duchovním stoupencem Žida. Vědy o přírodě ve vlastním slova smyslu mají zcela arijský původ a Němci musí dnes znovu hledat cestu do neznáma“. Dne 28. 3. 1933 Einstein vystoupil z Pruské akademie věd, v dubnu téhož roku z Bavorské akademie věd. Tehdy napsal: „Vědecké společnosti Německa, pokud vím, se staly mlčenlivými svědky toho, jak značné části německých vědců, studentů a přednášejících vzali v Německu možnost pracovat a získávat existenční prostředky. Nemám ani nejmenší přání patřit k jakékoliv učené společnosti, která – i když pod vnějším tlakem – si vede podobně.“

Je patrné, že toho zlého bylo už vrchovatě a přes míru. V říjnu 1933 Einstein opouští Německo a odjíždí do USA, kde již zůstal natrvalo. Usadil se v Princetonu a pracoval zde v Institutu pro pokročilá studia (Institute For Advanced Study). Intensita jeho práce vůbec nepoklesla a dosahuje zde dalších pozoruhodných výsledků, kterými – jak se dnes ukazuje – znovu předstihl dobu.

Ani jeden z fyziků nezasahoval do „světských věcí“ i do otázek obecně lidských s takovou energií a s takovou otevřeností jako Einstein. Začalo to v období první světové války, později se před Einsteinem vynořil přízrak Hitlera vyzbrojeného atomovou bombou, Hirošima a Nagasaki byly pro Einsteina nesmírně krutou zkouškou. Jsou dobře známa jak jeho ostrá protiválečná vystoupení, tak i jeho vystoupení i úvahy o sociálně spravedlivé společnosti.

Na začátek konce své pouti Einstein vstoupil v roce 1955. Počátkem tohoto roku ještě v tisku vzpomenu a upřímně poděkoval svému dávno zemřelému příteli Marcelu Grossmannovi. V březnu zemřel jeho přítel z mládí i přítel celoživotní Michele Besso. Jeho rodině Einstein napsal „Jen o kousek mne předešel, jen o chvíli dřív opustil náš kuriózní svět.“ Albert Einstein zemřel 18. dubna 1955.

Fotoelektrický jev, speciální teorie relativity

Na pojem fotoelektrický jev si snad každý čtenář alespoň trochu ze střední školy vzpomíná. Tento jev spočívá v tom, že světlo dopadající na povrch kovu vyrazí z kovu elektrony podle experimentálně ověřených zákonitostí. Z těchto zákonitostí dospěl Einstein „prostou“ úvahou k jednoduché rovnici, v níž na jedné straně stojí energie dopadajícího fotonu a na straně druhé je součet kinetické energie vyraženého elektronu z kovu a tzv. výstupní práce elektronu z kovu. Zmíněná Einsteinova rovnice fotoelektrický jev dobře popisuje a každý z nás ví, že aplikace tohoto jevu je prakticky velmi těžce spočitatelná. Nelze se divit, že za fotoelektrický jev obdržel Einstein Nobelovu cenu, a to v roce 1921.

Speciální teorie relativity (STR) je teorií plochého (Minkowského) prostoročasu, je to teorie prostoročasu, v němž je, jak se říká, „gravitace vypnuta“. Skutečností je, že na středních školách a někdy i v prvních ročnících na školách vysokých se základy STR vyučují ve zdánlivě jednodušším „3+1“ formalismu. Ať tak či onak, bez STR by současná, skvěle pracující teorie elementárních částic nepracovala, nefungovaly by urychlovače a velikost energiových obsahů všelikých objektů by se spočítala zcela špatně. A to jsem ještě nemluvil o obecnějších i filozofických důsledcích této teorie, které povznášejí lidskou mysl. Vznik STR reprezentuje jakési téměř dramatické vyústění badatelských snah světově špičkových fyziků, z nich uveďme alespoň H. A. Lorentze a H. Poincarého.

Obecná teorie relativity

Se vznikem obecné teorie relativity (OTR) (v roce 1915) tomu bylo zcela jinak. Sedm let na jejím vzniku pracoval Einstein úplně sám. Obecná teorie relativity je zcela jistě fantastickým úspěchem lidského přemýšlení o přírodě, je to hluboká kombinace filozofického zkoumání, fyzikální intuice a matematické krásy. Jsou lidé, kteří tuto fyzikální teorii obdivují jako umělecké dílo. Jde přitom „jen“ o perfektní zařazení oné slaboučké (ale jak důležité!!) gravitační interakce do rámce čtyřrozměrného prostoročasu. Ukáže se, že STR plyne z OTR, když gravitaci „vypneme“, ukáže se, že Newtonova teorie gravitace je v OTR obsažena, bude-li gravitační pole slabé a bude-li se (toto gravitační pole) měnit pomalu. V obecné teorii relativity, někdy se říká v Einsteinově teorii gravitace, je prostoročas zakřiven, jeho zakřivení je přesně určeno rozložením hmoty. Dodnes neexistuje žádný experiment, ani ten nejjemnější, který by (v rámci měřících chyb) nebyl s odpovídající předpovědí, Einsteinovy teorie gravitace v souladu. Kdo z nás ještě neslyšel např. o neutronových hvězdách, černých dírách, gravitačních vlnách, standardní kosmologii? A pokud by snad ve čtenáři i vznikly přece jen pochybnosti o „aplikačních schopnostech OTR pro všední praxi“ pak jen připomínám, že by například GPS (Global Positioning System) systém vůbec nefungoval.

Závěr

Každý z nás po sobě zanechá nějaké dědictví, jistý odkaz. Nemám nyní na mysl dědictví materiálního charakteru, mám na mysl vklad do toho nadosobního, do studnice, z níž budou čerpat generace příští. Měříme-li tímto vkladem samu velikost člověka, můžeme oprávněně konstatovat, že Albert Einstein patří mezi největší velikány, které kdy Země nosila.

ZDENĚK KOŽMÍN

Struktury a obtisky

Brněnský literární vědec a kritik, profesor Filozofické fakulty Masarykovy univerzity PhDr. Zdeněk Kožmín, CSc., se 28. února letošního roku dožívá osmdesáti let. Narodil se v Hněvicích u Roudnice nad Labem jako syn výpravčího. Maturoval na gymnáziu ve Vysokém Mýtě a po válce absolvoval na pražské Filozofické fakultě studium češtiny a filozofie. Jeho doktorská práce měla název *Ústřední principy Rádlovy filozofie*. Po kratším působení na základních a středních školách (Starý Jičín, Břeclav) byl v roce 1956 přijat na Vyšší pedagogickou školu v Brně, pozdější Pedagogickou fakultu brněnské univerzity (habilitace 1966). V roce 1969 byl Kožmín zvolen proděkanem PdF, v roce 1970 však musel fakultu z politických důvodů opustit. Až do odchodu do důchodu pak působil na gymnáziu v Zastávce u Brna. V roce 1990 se do funkce proděkana PdF vrátil, ale už r. 1991 přešel na fakultu Filozofickou. Téhož roku byl jmenován profesorem.

Kožmín napsal řadu knih o české literatuře dvacátého století, ale zabýval se i studiiemi komeniologickými a metodikou slohu. Jeho doménou je především interpretace literárních textů. Pro hledání a odkrývání smyslu daného textu si vytvořil osobitou metodu spojující strukturalistická východiska a objevné průhledy do celého díla sledovaného autora (nebo také „zvětšeniny“ z fragmentů tohoto díla) s aspekty filozofickými a s úsilím prohloubit četbu vlastními i vnímatelovými životními zkušenostmi a tím z ní učinit zdroj životodárných hodnot. Bibliografie Kožmínových prací do roku 1995, vzniklá na základě dvou diplomových prací z PdF MU, je připojena ke svazku *Studie a kritiky*, který vyšel v nakladatelství Torst. Obsáhlý přehled vývoje české poezie od čtyřicátých let po současnost Na tvrdém loži z psího vína (1998) napsal Zdeněk Kožmín společně s Jiřím Trávníčkem. Kožmínova monografie *Skácel* dosáhla již dvou vydání (1994 a 2003). Zatím poslední Kožmínovou knihou je *Existencialita* (2003), soubor krátkých esejů vzniklých jako komentář k básním Holanovy sbírky *Předposlední*. Vedle svých vědeckých prací vydal Kožmín v posledních letech také dva svazky svých reflexí, glos, deníkových záznamů a krátkých básní *Struktury* (1995) a *Obtisky* (1998). První obsahuje texty z let 1975-1989, druhá z období 1990-1997. Ani tím však není výčet Kožmínových aktivit vyčerpán – málokdo ví, že Zdeněk Kožmín je či byl také zručný malíř-amatér – kdysi maloval veduty Vysokého Mýta a zdařilé portréty.

Z knih *Struktury a Obtisky* jsme k autorovu jubileu pořídili malý výběr, který se snaží ve zkratce postihnout různé oblasti Kožmínova zájmu – vědeckou i pedagogickou činnost, vztah k přírodě, krajině, rodině a přátelům i postřehy aforisticky komentující zážitky všedních dní.

J. R.

I.

V totalitních časech, kdy jsem se po propuštění z univerzity ocitl na venkovském gymnáziu, vznikaly jakési deníkové vrypy ke každému dni. Současně s tím jsem si některé věci psal jinak, se zřetelem k nějakému úběžnému bodu, který překračoval každodenní záznamy, třebaže jsem jim byl také svým způsobem věren. Ty »naddeníky« jsem si nazval pro potěšení STRUKTURY. Chtěl jsem si nějak strukturovat rozdrobený čas.

Když jsem si ve volném poledni v zastávecké škole (naproti stály Březinovy lesy) začal analyzovat pro své Zvětšeniny 2. zpěv Máje, bylo mi najednou tak marně. Cítil jsem to PRÁZDNO POUHÉ, to zřícení významových vertikál a horizontál – škola kolem mne šuměla jako to Hirschberské jezero Máchova vězně, jemuž je svět uzamčen. Lásko, zachraň mě, lásko, buď! Mácha to říká nejpřesněji: „DUCH MŮJ – DUCH MŮJ – A DUŠE MÁ!“

Přeji si odpoutat se od banalit, od každodenních honiček. Snad je to patetické, chci ulovit jedinou velkou zlatou rybu pravdy. To čekání na ni je dobré. Vím o té rybě. Pluje v hlubokých vodách. Jen ona mě zajímá.

Na vagonech mě v dětství fascinoval nápis DOMOVSKÁ STANICE. Jedu a jedu za svou domovskou stanicí. Jsem té domovské stanice. Všecky okličky, dálky, vykolejení, zpoždění vědí o mém věčném patření k domovské stanici. Její jméno odprýskalo, ale je napsáno v každém zadrnění, zachvění, zastavení, rozjíždění, zaskřípění brzd před propastí.

Ráno jsem v Zastávce proběhl mrazivě něžným lesem. Býval bych nejraději poklekl a líbal zemi. Je ještě chvílička času, než mi začne hodina. Ovívím se větývkou žlutého keře, neboť v živém světě nejsem opuštěn.

Dnes se těším, jak budu studentům vykládat Kristiánovu legendu. Bude to kouzelná ZVĚTŠENINA. Vskrytu si Strojnírovi stoupenci přinesli krunýře a přílby. Ale Bořivojovi stoupenci to předpokládali a na sněmovní pole, kde se mělo rozhodovat o knížeti, přišli v šatu, pod nímž byly také krunýře. V rozhodujícím okamžiku bořivojovci zvolali: „VARIEMUS! VARIEMUS NOS!“ Proměňme se! Ejhle, politický archetyp, asi nejen český. Lstí a protlstí stanout ve výhodě.

Byl jsem v úrazovce za svým studentem R. Má jiné oči. Jsou to oči, které už viděly smrt (téměř vykrváčeného ho operovali oné noci od půl jedné do pěti ráno). „A je ta koule právě teď v labutích – anebo je vyňata?“ Šlo o dřevěnou plastiku, kterou mi ještě p ř e d t í m udělal.

Nezapomenutelné odpoledne na kunštátských Milenkách: v přejasném prostoru zářily *současně* Pálava, Orlické hory a Jeseníky. Moje krajiny z mnoha časů se naráz ocitly pospolu.

V parku jsem potkal Oldřicha Mikuláška. Seděl na lavičce a slunil se. Říkal: „...Teď mi naráz vyjde několik knížek... Agogh ale zase ne... Ti hoši, co teď vycházejí, budou mít snížené náklady... ale jsou mstiví...“

Pradávný tatínkův stavěcí výhybkový blok spatřený na šlapanickém nádražičku a chvíle slastné samoty schoulení na nádražní lavičce mi daly tolik štěstí, že z toho mohu zase chvíli žít.

První drak nad Brnem.

A dým z krematoria: Pohřeb Adolfa Kroupy.

A jiný dým: daleko pod Prateckým vrchem ohník a kouř.

Kde je dým napoleonských ohnišť?

Po dvanácti letech konečně projev také pro veřejnost. Ve Šlapanicích jsem mluvil pro učitele z gymnázií celého kraje o tom, jak dělat sloh. Mělo to ohlas, to mě hladilo po duši. Mezi polednem bylo slyšet vlak od mé vlárské trati, jako by se míhaly kolem mne jeho konejšivě imaginární stíny, jako by ujížděl vedle mne, ale nedostal jsem se pro krátkost přestávky vůbec ven.

Jak obstojím, abych se nemusel stydět za svůj život? Kdo mě podepře? Kdo mě bude soudit?

Tak Oleg Sus už účtuje v podsvětí, už splynul se všemi těmi velkými, jimž vzdával hold. Je to neuvěřitelné. Jeho vitalita byla obrovitá. Jeho mozek už není... Určitě stojíš / před redakčním stolem / abys zlomil sloupce / jiných pravd / abys napsal polemiku / proti nehybnosti smrti / abys náhle utíkal / za námi liknavými / kteří ti dlužíme / čerstvý rukopis / a ujistils nás / že všechno dobře zrediguješ...

Byl jsem u maminky. Oplakala těch svých osmdesát pět let. Nejvíc mě dojímal, jak dnes krouhala mrkev a přikládala do kamen. Šel jsem si poslechnout vodu Tiché Orlice, hradba hor ukázala své obrysy vysoko u modrého nebe, bylo zlatisto a hýřivě barevně. Dvě labutě stály v řece na travnatém ostrůvku.

Prastaré nápisy pod mostem k letišti nestárnou: JITKO, JÁ TĚ NENÁVIDÍM. HAVLÍKOVÁ JE ŽÁRLIVÁ DĚVKA. Učil jsem se tu jedno japonské haiku o sekycce zatáté do stromu, který zavoněl. Jdu podél kolejí, kde se sunou vlaky plné snů, kde je blízko čiročirá černá země – a do mlh blikají sig-

nální světla přejezdu, blikají mi také do nenapsaných stránek, kamsi do času. Co ví moje trať, když tu v noci čeká? Jak voní hlína, když je sama?

Jedna z odpovědí studentů do mé ankety JAK SI PŘEDSTAVUJEŠ BUDOUCNOST: „A vy máte plán na cestu tunelem ve tvaru otazníku?“

„Konce vědění není lidem dopřáno. Nikdo totiž není dokonalý v žádné vědomosti... My žijeme mezi začátky a koncem, učíme se a vyučujeme buď více, anebo lépe.“ Komenský to napsal do své Věječky moudrosti. Líbí se mi už jen samo zaklínavé slovo VĚJEČKA: vějeme.

Dychtím po maximu pracovní racionality, ale nechtěl bych ztratit romantickou dimenzi života, ten tah snění.

Dověděl jsem se, že Ludvík Kundera (za německý výbor z české poezie) a já (za skripta Interpretace básní) jsme byli kritizováni na štollovské Václavkově Olomouci, že vycházíme z nemarxistických pozic. Proč ale propána *pozic*? Zdá se, že nejde o hru, ale spíše o všecko. To není špatná zkušenost z konce tisíciletí.

Ještě v mé pracovně doznívají dvě mladé návštěvy (trochu víc rozpačitý Olin Ludva, kterého hecuji k dálkovému studiu polštiny, a trochu víc smutný Jiří Trávníček, který by rád dělal teorii a kritiku naplno v normálních kulturních podmínkách). I mlhavý den je u mne tichým hostem, hostem mé duše.

Další stránky o Ludvíku Kunderovi akcentují imaginativní otevřenost jeho máchovské básně. Sympatická je ta jeho svoboda pohybu ve skutečnosti. Tíše se sune zimní čas.

Vrátili jsme se z první povolené Skácelovy autogramiády (KDO PIJE POTMĚ VÍNO). Měl jsem desetiminutový projev, pak mi Skácel moc mile a teple podal ruku za moje slova. Ale trošku mi bylo, jako bychom se – ale ne, nenapišu to.

Neobyčejně rád si do své krajiny беру právě ty umělce a filozofy, kteří nejvíc dovedou ukázat nelehkost tohoto postmoderního času. Silně na mě zapůsobila právě třeba próza Samuela Becketta, kterou označil Václav Černý za pád jakéhokoliv smyslu. I tam, kde se zdá být čas úplně vyprázdněn, probudí se náhle dění, z něhož se pozvedá další smysl. Je to pro mě vždycky veliké štěstí, že právě uprostřed jakéhosi kroužení na místě spatřuji touhu vzletět, touhu přichytit se opět ve světě a rozžehnout se do nové oslnivosti bytí.

II.

V letohrádku Mitrovských jsem uváděl besedu s Ludvíkem Kunderou. V tom podzemí je to sugestivní. Nahoře se blýskalo, hustě přšelo, vonělo Výstaviště a dál Pisárky. Krásné věnování od Ludvíka...

Snad cosi hezkého v životě ještě čeká.

Co hlavně musím: být pravdivý a statečný. Se vším kolem je nutno navazovat vždy nové kontakty – a nejvíc možná právě s tím tak samozřejmě daným. Rád stále našlapuji kamínky cest, rád piji modré nebe, rád slyším vánek ševelící kolem mých uší i v mé duši.

Našel jsem Komenského triádu vhodnou jako návrh pro nápis do zasedačky Pedagogické fakulty: INCIPE, URGE, PERFICE (Faber fortunae, 1637).

Ranní dvojverší:

Holubi, holoubci mí,
hloubí se hloubka dní

Tak jsem si naplno uvědomil, jak se život vždy *na každý den* musí žít se vším všudy a jak je nutno obstát ve všem všudy.

Naproti v Domu ovoce a zeleniny se v posledním poschodí znovu roztančilo divoké a hlučné sex-disco: občas si některé dvojice padnou do náruče a točí se slastně zcela tradičně. Horká noc.

Je horké odpoledne, dvě sličné prodavačky se opalují před i za svým stánkem tak rozkošnický odvážně, že dokazují nadbytečnost nabízeného tovaru: prodávají halenky.

Je tísnivo a směšno z politických imbecilit tolika figurek, které nedorostly Havlovi ani po kotníky. A smutno jde ze Slovenska, z Jugoslávie. Je tolik absurdních přesahů z hlubin racionality a emotivity do marna.

V Letní škole slovanských studií jsem dělal interpretaci Božích muk. Ten čapkovský svět mě stále vábí, je to už moje domovská krajina.

Die Vernunft spricht leise – citát na kameni před vídeňskou univerzitou v parku, kde si ještě před svou přednáškou upravuji Seiferta.

Chodím jako koledníček sněhem, vnímám laskavost lidí, hledím do tepla chalup, dívám se do světla, které ruší tmu, jsem na okraji i uvnitř....koleda, koleda, mé vánoční snění už docela doma. Prosím o tichou milost domova,

o jas ženiných očí, o to nejobyčejnější, co má sílu obrozovat a naplňovat srdce.

Včera (...) zkoušky čtyř zajímavých slečen ve Vídni, štyrská večere ve štyrské hospůdce s profesorem Vintrem, nostalgie loučení s přednáškovou Vídni, světla ulic a silnic, ostrá optika noci, žen, zásvitů, záření.

Existuje nepochybně něco, čemu lze říci upadání do brněnskoosti. Je to fenomén umožňující na jedné straně individuální seberealizaci, ale na druhé straně je to fenomén divně rozkladný, poněkud – a spíš větší měrou – bludný, iracionální a iracionalizovaný.

Píši si koncept kratičkého projevu nad Halasovým kunštátským hrobem. Je to obtížné. Každý máme svá vlastní vrátka k Halasovu světu, neboť není »Halas vůbec«. Ale jak mám na hřbitově mluvit o lásce jako studu a zlace-ní, jak mám mluvit o hrstce orlích per. O básníkovi také z rodu prokletých se nedají pronášet oslavné řeči. Snad nejbližší je veřejně k Halasovi od Němcové a od Nerudy.

Nejčistší slzy / jsou slzy vánoční / a nejčistší z nejčistších / vánočních slz / jsou ty jimiž pláčeme / pro své drahé mrtvé / co už nejsou / a nikdy už nebudou / můžeš plakat chvíli / nebo celé hodiny / a slzy budou tak čisté / jako voda v šumavských jezerech / a tatranských plesech / co jsme nad nimi sedávali.

Jak je snadné být něčím úderem pod pás zničen. Jako by nastával čas úderů pod pás, musíš s nimi počítat jaksi tréninkově. Je ovšem mnoho luder, jak by řekl můj dávný kolega z Veverských Knínic. Vztyč si také podle jeho návodů do pěsti pravici a zaři si: VY LUDRY!

Do Hronova se krásně trmácím vlaky a vláčky východních Čech. Byla osobní svědectví, zněly analýzy, vytvořilo se pohostinno, Svět Josefa Čapka tu byl mnohostranně přítomný, a to i účastí jeho vnučky. A zvláště Jiří Opelík a Zdeněk Pešat dávali všemu punc autorit i srdečnosti.

Moje žena si v Laa připomněla onen stesk, s nímž se v Poštorné vzpomínalo na rakouské vinice, kam si bylo možno zaběhnout na slovíčko a na sklenku. Za našeho učitelování v padesátých letech se zařídil do přátelství hraniční drát, za nímž byli pro naše rakouské sousedy divní lidé. Byli jsme divní v té přijaté – nepřijaté izolaci.

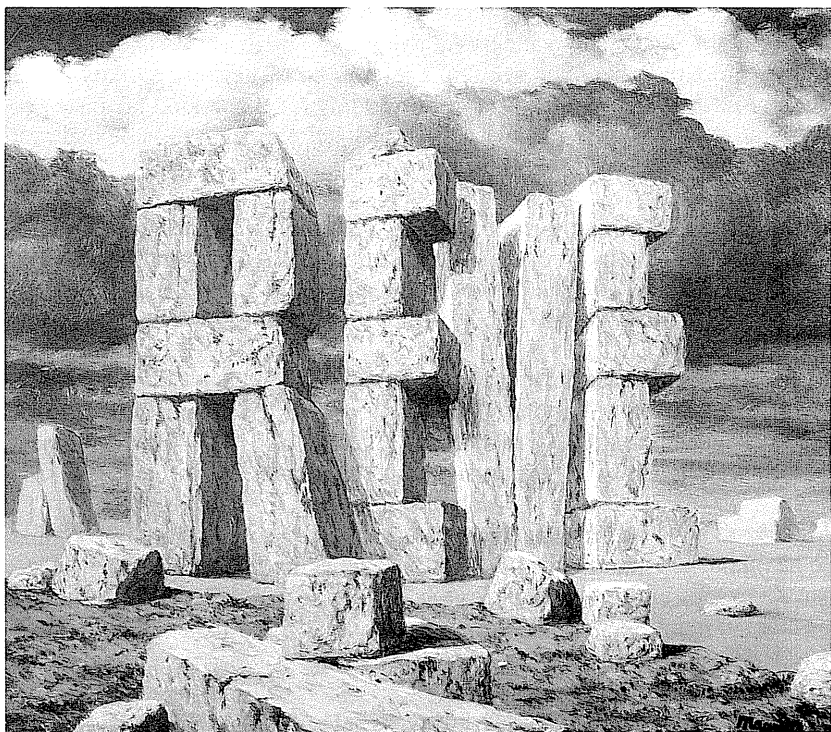
Ta neutuchající důvěra v masarykovské a šaldovské hodnoty, jakkoli se také dost liší, je asi stále to nejlepší, čeho se mé české duši dostalo. Jinak je hlavně paradoxně. A také zranitelně.

Najednou vím, že ono sedmiletí 90-96 je časem skřípění holé pravdy. Čím budeme vykoupeni? Čím jenom?

Byla Jiřího Trávnička pražská výprava. Moje dávná alma mater byla vládná a Jiřího přednáška o Trostovi byla jako by už dávno vstřebána celým auditoriem vědecké rady Filozofické fakulty Karlovy univerzity a jako by se čekalo na radost z diskuse. Byl příjemný letní den s třpytivou Vltavou. Bylo milo s Macurou, profesorkou Janáčkovou, s Pešatem, s Brabcem. Něžně se stmívalo nad dálnicí, nad Vysočinou. Náhle vyšla obrovitá metafyzická měsíční socha jako slunce noci. Rozvážení taxikem po půlnočním Brně už jen ukončilo pohádku o moravském docentu starém pět hodin...

Zdá se mi, že se čas *fin de millénaire* víc a víc zrychluje, ale v tom víru se nově odkrývá.

Ranní chléb neodbytně voní jako za časů tatínkových a mamčiných. Jako by všecho spočívalo v jakési věrnosti.

René Magritte, Umění konverzace, 1950

Náš rozhovor

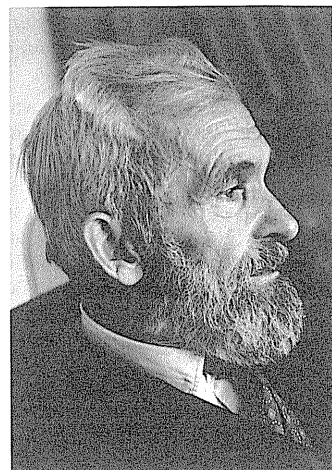
O novinách s novinářem a literárním historikem PhDr. Bohumilem Marčákem, CSc., který se 1. prosince 2004 dožil osmdesátin, rozmlouvá Jiří Pavelka

Když jsem po odevzdání své diplomové práce na podzim roku 1972 přijal od jejího vedoucího, profesora Josefa Hrabáka nečekanou nabídku na místo asistenta na katedře české literatury a literární vědy Filozofické fakulty v Brně, došlo poprvé v mém životě k malé revoluci. Místo holuba na střeše – plánovaného dalšího studia na pražské FAMU – jsem dal přednost akademickému vrabci v hrsti. Tohoto rozhodnutí jsem nikdy nelitoval. Možná tak

ké proto, že moudrým průvodce po lávkách a mostech přes neznámé akademické i jiné „trabled watter“ se mi stal PhDr. Bohumil Marčák, CSc. Osud mě přivál do „jeho“ pracovny, kam byl odložen poté, co byl zbaven místa šéfredaktora Rovnosti. Bohumil, ačkoli věkem jsem patřil ke generaci jeho dvou potomků, mi nabídl tykání a přijal mě s nepochybnou důvěrou. V té místnosti jsem si začal vážit mnohého, čeho se jinak v oněch dobách na „trhu“ jaksi nedostávalo, ale také jsem se učil rouhat se a hlavně radovat se z mála. Učil jsem se ovšem i věcem jinačejším. Třeba vzorcům starobylého mužského chování.

Bylo mi dobře, předobře v té místnosti přeplněné knihami. Čas od času tam přicházeli Klement Bochořák, Ludvík Kundera a ještě jiní, zpravidla na cestě do blízké fakultní knihovny. Adolf Kroupa si k nám chodil telefonovat (tenkrát to ještě šlo) svým přátelům do Prahy. Nezapomenutelné byly Kroupovy pozdravné hovory s Jaroslavem Seifertem.

Na největší normalizační tuposti, udání, příkazy, kárání jsme se naučili reagovat brumendem „*Nebudem dobrý, nebudem, / až nás oderú na buben. / Ještě budem trucovat, / až nás budú bubnovat / eště jim budem trucovat*“. Dnes mi to připadá spíše jako výzva a snad i jako slib, kterému je neradno se zpronevěřit.

Klement Bochořák
v naší pracovně na filozofické fakultě, kdy najednou klapla uzávěrka Mařákova fotoaparátu, (osvětlovač J. Pavelka)
foto: Bohumil Marčák.

JP: *Hodně se změnilo. A ty jsi, Bohumile, stále nedobry a trucovitý. Nebo ses – nedej bůh – polepšil? Jsi čerstvý osmdesátník. To je krásně kulatý důvod se polepšit!*

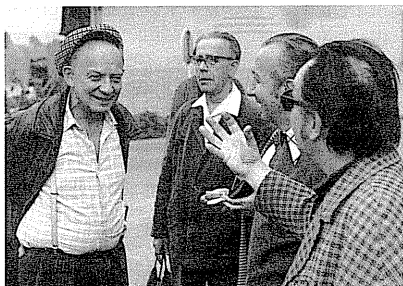
BM: Nedobrota nesmí být automatizovanou reakcí na okolí. Přejde čas, kdy je lépe být starým moudrým pánem a poradit, jsem-li tážán. Je tu nová generace, hledá si svoji cestu. Má svoje pravdy, ale i vážné omyly. Má svoji nedobrotu i poslušnost.

JP: *Býval jsi vášnivým turistou. Dnes už jsou legendou Vaše víkendové vycházky – sobotáles.*

BM: Ptáš se na turistu? Sobotáles byly víkendovým oddychem „zavržených“ a příležitostných hostů, nic méně nic více. Nějakou trasu jsi s námi také prošel. Až zase po těch cestách půjdeš, pozdravuj všechny ty kopečky, které jsme za milého nadávání Adolfa Kroupy vylézali, a také Toníka Votrubu v Ochoze, kde na-

Sobotales – cesta na Pálavu
Jan Trefulka a Jan Skácel,
foto: Bohumil Marčák.

Cesty účastníků Sobotales vedly často
také do Kroupovy kavárny v Roseči
(Adolf Kroupa, Robert Hliněnský,
Dalibor Chatrný, Ludvík Kundera),
foto: Bohumil Marčák.

še pochody končivaly. Já se tam už se svými francouzskými holemi nedostanu. Ale kdoví? Dělán vše, abych proponovaný vozík nepotřeboval.

JP: *Musím se přiznat, že jsem se nakazil tvým zájmem o novinářinu a že se považuji za tvého učedníka.*

BM: Brno je dnes silnou badatelskou baštou historie žurnalistiky, oprárající se o kvalifikovaně připravené bibliografické soupisy Zemské knihovny. Pak jsou zde výsledky činnosti ústavních kolektivů a naše badatelská produkce z katedry české literatury na Filozofické fakultě brněnské univerzity. Dnes se do této ús-

pěšné produkce vyjmenovaných badatelských pramenů řadí také tvoje katedra mediálních studií a žurnalistiky na FSS MU. O historii českého tisku se zajímám od dokončení vysokoškolských studií dodnes. Už po léta překrývá míru mé běžné práce v redakci deníku. Historie českého tisku mě zajímá dodnes. V něčem jsem se pokusil navázat na Literární Moravu Miloslava Hýska. S historičkou umění dr. Gabrielovou jsme překročili jednooborové analýzy a pokoušíme se o interdisciplinární pohled. Zvláště sympatický ohlas měly u kritiky dva svazky našich Kapitol z historie brněnských časopisů.

JP: *A co současnost? Hodně se změnila média i žurnalisté. Je žurnalistika diagnózou nebo povoláním?*

BM: Obojím. Diagnóza předznamenává povolání. Zdá se, že současné české žurnalistice dobrý diagnostik schází. Špatné rozpoznání předpokladů přináší příliš mnoho úmrtí. Bismark kdysi řekl, že novináři jsou lidé, kteří se minuli povoláním. Nebuďme tak přísní. Platí ovšem, že je tu mnoho povolanych, ale málo vyvolených. Čapkové se nerodí v houfech. Talent se nedá naučit, avšak solidní žurnalistické řemeslo ano. Je potěšitelné, že z žurnalistických vysokých škol vycházejí znamenití ovladači mediální techniky, kteří zároveň vědí, kdo to byl např. Rudolf Těsnohlídek.

JP: *Noviny jsou všechny stejné, říkají někdy čtenáři.*

BM: Nejsou daleko od pravdy. Noviny jsou orientovány na zpravodajství. Ráno přináší nejvíce včerejší zpravodajství televize, většinou ničím neobohacené. K šedivosti našich denků přispívá snaha „zpravodajštit“ dokonce kulturní rubriku. Takže čtenář už dávno nemá ve svých novinách partnera, se kterým by si mohl pohovořit o včerejším večerním pořadu v televizi. Problematicky organizovaná výroba novin připravuje čtenáře o včasné výsledky sportovních utkání. Uzávěrky jsou posunuty tak, že sportovní výsledky nelze zachytit. Přechod z názorové žurnalistiky k zpravodajství pak „obohacuje“ noviny stejnorodým

zpravodajským jazykem. Ten je povětšinou nudný. K výrobě novin a jejich uplatnění na trhu přejímáme bůhví jaké vzory, ač pravzorem evropské úrovně zůstává stále Šaldův Melantrich a Stránského meziválečné Lidové noviny.

JP: *Mají být noviny jen informátorem nebo také požitkem?*

BM: Nepochybně obojí. Příkladem takového „dualismu“ nám dodnes zůstávají meziválečné Lidové noviny. Perfektní zpravodajství doplňovala žánrová pestrost. Úvodník měl svůj jazyk, sloupek svůj sloh atd. Kam zmizel úsměvný Týdenní rozhlásek? Každý solidnější deník měl kulturní přílohy. Pěstovala se v denících literární kritika, narazíme na polemiky. Např. o expresionismu dostali v novinách slovo také básníci. Naše literatura se rodila v nevšedním rozsahu právě v novinách. Ten, kdo ji odtud vyřazuje, škodí mladým talentům i uznávaným autorům, literatuře a kultuře vůbec. Jsem přesvědčen, že literatura se do novin vrátí. Dnešním majitelům to zřejmě ještě chvíli potrvá, než pochopí, že povídky v novinách noviny prodávají. Fabulovaná literatura totiž může někdy popsát událost účinněji než žurnalistický projev.

JP: *Existuje léčba?*

BM: Diagnóza bývá velice často chybná a úmrtí je až příliš. Žurnalistika je těžkým řemeslem. Dobří žurnalisté vyrůstají v dobrých redakcích a naopak, dobří žurnalisté tvoří dobré noviny. Příklad za všechny: Karel Čapek. Pro všechny příští generace přinesl v povídce Experiment profesora Rousse odstrašující postavu redaktora Vašátka, ukázkového nositele frázi a automatizovaných slov a vět. (Když strom, tak veliký, mohutný, živly nekalé, úřad příslušný, ulice ve slavnostním hávu.) Vašátkové existují dodnes a je jejich mnoho, zato Čapkové se rodí málo. Vašátko našich let „smysluplně otevírá komunikační strategii, pohodově směřuje k řešení dané kauzy v pulzu časového horizontu“. Zní tu polistopadový newsspeak, kliše a fráze partiových metafor. Ucelený obraz najdete ve znamenitém dílku Vladimíra Justa Slovník floskulí.

JP: *Co soudíš o dnešním postavení novináře, řečně redaktora deníku?*

BM: Redaktor má tolik svobody, kolik mu ji dovolí jeho zaměstnavatel. Není to kacířství, co říkám? Odpovídám citátem ze zahraničního odborného tisku: V ČR vlastní řadu deníků zahraniční kapitál, a „mluvíte-li s novináři z redakcí některých těchto deníků, hrdě vám řeknou, nám dává vlastník pokoj, ani slovo německy jsme v redakci neslyšeli. Přitom zapominají, že vlastník vybírá šéfredaktora, rozhoduje o technickém vybavení redakce, o počtu zaměstnanců, o možnosti cestování či nákupu služeb zpravodajských agentur, zkrátka o celé řadě věcí, které velmi podstatným způsobem ovlivňují konečný produkt, jenž je předkládán čtenáři.“ (Graeme Burton Jan Jiráček: Úvod do studia médií, str. 40) Skotský mediální teoretik Brian McNair ve své publikaci Sociologie žurnalistiky uvádí výpověď britského výkonného novináře, který říká: „Kdo chce přežít a uplatnit se ve hře, musí se podbízet politickým předsudkům těch, kteří ho platí, musí jim přinášet příběhy, nad kterými budou slintat.“ (Brian McNair: Sociologie žurnalistiky, str. 106)

JP: *Co vytýkáš našim novinám?*

BM: Jak se ukazuje, svoboda tisku ještě neznamená dokonalou žurnalistiku. Zkuste si někdy položit vedle sebe výtisky několika deníků a uvidíte, že jsou skutečně podobného obsahu, pravda, různě zalomeného a tu a tam oživené skandálem. Na hlušinu místo přitažlivosti obsahu jdou vesměs zprávy z včerejší televize, často přejímané v původní zpravodajské podobě.

JP: *V šedesátých letech jsi řídil deník, který dosahoval až stotisícový náklad a založil jsi k němu odběratelsky rovněž úspěšný večerník. Jaký jsi měl program?*

BM: Chtěl jsem dělat noviny, které čtenář potřebuje. Říkali jsme si: Naše noviny nejsou pro každého, ale každý si v nich musí to své najít. Snad jsme to tak dělali.

JP: *Nepochybuji o tom a děkuji za rozhovor*

29. 12. 2004

Rozhovor s PhDr. Miroslavem Gregorem k jeho osmdesátinám

Dožívá se jich 9. března 2005.

JS: Proč sis zvolil právě sociologii?

MG: Když jsem chodil na reálku, myslel jsem, že budu jednou stavět přehrady. Pak přišla válka. Setkání s prof. Bláhou v roce 1943 posílilo mou touhu napomáhat demokracii aplikací sociologie, i když mi pan profesor radil matematiku a sociologii jen jako koníčka. Teprve aktivitou v Občanském fóru jsem poněkud uspokojil tu nenaplněnou, možná naivní, touhu mládí.

JS: Zúčastnil ses výzkumů organizovaných prof. Bláhou?

MG: Některých velkých výzkumů organizovaných sociologickým seminářem filozofické fakulty MU, jak se tehdy říkalo katedře sociologie vedené prof. Bláhou, jsem se zúčastnil a rád na to vzpomínám. Pozoruhodné byly však i menší Bláhovy výzkumy. Velký dojem na mne udělal jeho přístup k výzkumu přátelství s výraznou přípravnou koncepční prací a s metodologickým aparátem, který by se dnes označil jako kvalitativní. Bláha s předstihem docenil význam výzkumu v sociologii, ale asi by kritizoval plochost některých akcí, které se dnes označují jako sociologický výzkum.

JS: O čem jsi napsal svou doktorskou disertaci?

MG: Pod dojmy z války mne zajímala „velká“ témata sociální filosofie. Psal jsem o Masarykově pojetí moderního člověka a stále mne udivuje hloubka a předvídatost Masarykovy analýzy. Dějinné přeryvy však způsobily opakované diskontinuity českého sociologického myšlení a Masarykovo nazírání a vyjadřovací schéma už je dnes mnohým téměř nesrozumitelné.

Po roce 1948 se dlouho nedalo na sociologii v Bláhově duchu ani pomyslet. Našel jsem únik v matematice a statistice, což bylo pozdě-

ji pro mne užitečné. V šedesátých letech byla sociologie obnovena (to umožnilo i mé přijetí na katedru sociologie), ale v zápětí byla tvrdě zreglementována. Pak mi kvantitativní metody poskytly možnost na fakultě přežít, ale o mém původním zaměření se mi nemohlo ani snít. Nakonec jsem se nejvíce věnoval sociologii práce. Dodnes mne udivuje, že v roce 1987 mohlo vyjít bez problémů mé skriptum, které bylo koncipováno v duchu liberalismu a mohlo být bez korekcí používáno jako učební text i několik let po převratu. Pozoruhodné byly konference s absolventy a zvláště sympózia s kolegy, jejichž ústřední myšlenkou byla synergie – v době tvrdé direktivity!

JS: Jsi spjat s brněnskou sociologií celoživotně. Jak bys hodnotil její rozvoj na filozofické fakultě a na Vysoké škole sociální, Bláhou založené a působící v letech 1946 – 1949, a jak na dnešní FSS?

MG: Málomocný obor musel prodělat takové přeryvy jako sociologie. Není jedna brněnská sociologie. Dnešní mládí prakticky nemohou navazovat třeba na kroužek mladých sociologů z r. 1944, na poválečnou Masarykovu sociologickou společnost, na demonstrovanou nebo skrytou práci katedry s sedmdesátých letech. To je vždy znovu a znovu o něčem jiném. Přesto jsem přesvědčen, že byla vykonána velká práce a že všelijak transformována působí i v současnosti, někde v hloubce pod očividným úsilím o světovou sociologii.

JS: Co říkáš dnešním sociologickým průzkumům? Jsou jejich témata volena pro naši společnost přínosně? K čemu by měly být sociologické průzkumy podle Tebe zaměřeny?

MG: Ty výzkumy a průzkumy tvoří pestrá směsice a nemá smysl o nich hovořit v celku. Shodou okolností znám pozoruhodné výzkumy Doc. Dr. Libora Musila z oblasti sociální práce a seznámil jsem se poněkud s výzkumem Doc. ing. Jiřího Večerníka o pracovních silách v ČR. Jsou to vynikající práce. Výzkumy důvěryhodnosti politiků nebo preferencí stran jsou součástí současné kultury. Nemá smysl je přeceňovat, ale ani zpochybňovat. Dá se ovšem narazit i na neuvěřitelný diletantis-

mus „aplikací sociologie“ třeba v politice či ekonomice. Nějaká má doporučení jsou bezpředmětná. Svět prochází hlubokými změnami a život si už své cesty poznávání vztahů mezi lidmi a společnostmi najde. Ale přece jeden námět: velkým tématem je lidské zdraví a to jak obtížné je hledání fungujícího sociálního systému péče o ně. Třeba nemoc a její léčení jako záležitost lokální (to je „moderní“), hori-

zontální (Čínané) nebo vertikální (Indové, Keltové, Komenský, Freud aj.). Ale to je námět na dlouhý rozhovor.

JS: Vážený pane doktore, milý Mirku, děkuji Ti za rozhovor a do dalších let Ti přeji pevně zdraví.

Rozmlouval Jiří Sedlák ■

Redakci Universitas došlo

ANNUAL REPORT. SUMMARY. Public Defender of Rights Czech Republic 2003. Masaryk University, Brno, 2004

CENTRAL EUROPEAN NMR DISCUSSION GROUPS. 19th NMR Valtice 19. – 21. 4. 2004. MU v Brně, 2004

CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF CANADIAN STUDIES. Volume 3 – 2003. MU, Brno, 2004

Česko-slovenská studentská vědecká konference 1. 5. 2004. Sborník abstraktů. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět. Ed.: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. MU v Brně, 2004

DEMOKRACIE. eds. Vít Hloušek, Lubomír Kopeček. Masarykova univerzita v Brně, 2003

FOLIA HISTORICA. ZOOLOGIE. Dějiny oboru na Masarykově univerzitě v Brně. MU v Brně, 2003

Geografické aspekty středoevropského prostoru. ed. Svatopluk Novák. MU v Brně, 2003

HTA in „Real-Time“ Oncology as Educational Model for Data Management in Health Care Assessment. ed. L. Dušek, J. Žaloudík, A. Bourek, J. Kay. Masaryk University Brno, 2004

ORBIS IVRIS ROMANI. JOURNAL OF ANCIENT LAW STUDIES. Ed. P. Blaha, A. Wacke, M. Židlická. Brno-Trnava 2003. 2003 by Vydavatelstvo VEDA SAV

Matematika a didaktika matematiky. Ed.: doc. RNDr. Jiří Hájek, CSc. MU v Brně, 2003

Luděk Jančář, Emílie Musilová, Poznáváme taje chemie. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Přehled neperiodických publikací v roce 2003. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Ročenka 2003. Interní hematologická klinika. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Sborník prací Filozofické fakulty BU, řada uměnovědná, F 47, roč. 2003. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Sborník prací Filozofické fakulty BU, řada literárněvědné slavistiky, X 7, roč. 2004. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Sborník prací Filozofické fakulty BU, řada anglistická, S 9, roč. 2003. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Sborník prací Ekonomicko-správní fakulty MU. Konkurence dělby práce mezi státní správou a samosprávou v řízení veřejného sektoru. Sborník referátů z teoretického semináře pořádaného Katedrou veřejné ekonomie ESF MU v Brně. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Spisy Právnické fakulty MU, řada teoretická, 272. Vladimír Kratochvíl – Michaela Læff: WIRTSCHAFTSSTRAFRECHT UND DIE STRAFBARKEIT JURISTISCHER PERSONEN. Hospodářské trestní právo a trestní odpovědnost právnických osob. MU v Brně, 2003

Spisy Právnické fakulty MU, řada teoretická, 274. Karel Marek: Obchodněprávní smlouvy. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Sborník příspěvků. Podniková ekonomika a management. Konference, 17. – 18. červen 2004. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Významné osobnosti naší univerzity

Ke 100. výročí narození germanisty Karla Krejčího

Zakladatelem literárněvědné germanistiky na Masarykově univerzitě byl profesor Jan Krejčí (1868 – 1942), který na katedře germanistiky Filozofické fakulty působil od jejího založení až do uzavření českých vysokých škol v roce 1939. Jeho nespornou zásluhou (a rovněž lingvisty Antonína Beera) je, že se v Brně postupně vytvořilo druhé centrum české germanistiky po Praze. Brněnskou literárně zaměřenou germanistiku navedl na směr (vztahová germanistika, germanoslavica), kterým v jeho stopách pokračuje dosud. Jedno mu však bylo, asi právem, někdy vytýkáno: že si nevychoval nástupce. Pokoušel se sice získat nadějného pražského germanistu Vojtěcha Jiráta, ten však nabídku odmítl, protože počítal spíše s nástupnictvím po svém učiteli Otokaru Fischerovi. V úvahu dále připadající a z Bratislavy povolany Stanislav Sahánek pak zahynul roku 1942 v Mauthausenu. Bezprostředně po 2. světové válce germanistika nebyla zrovna nejpodporovanějším oborem a dějiny německé literatury byly dlouho různě suplovány (mj. prof. Zatočilem a prof. Trostem), až se této funkce

v 50. letech ujal žák a jmenovec Jana Krejčího Karel Krejčí.

Karel Krejčí (nar. 15.1. 1905 ve Vídni) vystudoval germanistiku na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity u zmiňovaných prof. Jana Krejčího a prof. Antonína Beera. Po absolutoriu působil jako středoškolský profesor na obchodní akademii v Brně. Na Filozofické fakultě, kam byl povolán v roce 1952 a kde se v roce 1966 habilitoval, byl činný až do svého penzionování v roce 1970. Zemřel dne 9. 7. 1978.

Jeho zájem odborný se soustřeďoval v návaznosti na tradici brněnské germanistiky zejména na německy píšící autory z Moravy. Dílčí výsledky uveřejnil v řadě článků, jeho nejvýznamnějším dílem na tomto poli je dosud nepřekonaná monografie „Oskar Jellinek – Leben und Werk“ (1967), věnovaná brněnskému rodákovi, neprávem takřka zapomenutému prozaikovi, básníkovi a dramatikovi (*1886, †1949 v Los Angeles), jehož nejvýznamnější, většinou tragické osudové novely se odehrávají v selském prostředí na jižní Moravě.

Krom Jellineka se věnoval i různým aspektům díla Ferdinanda von Saar, Marie von Ebner-Eschenbach a J. J. Davida (viz např. jeho delší studii „Ein mährisches ‘Hermann und Dorothea’ – Epos. Zur 130. Wiederkehr von Ferdinand von Saars Geburtstag“, 1963). Plánovanou monografií „Das slawische-tschechische Element bei Ferdinand von Saar“ bohužel již nestačil dokončit. Zaměřoval se však i na některé autory jiné provenience: zejména to byli B. Traven a Franz Kafka, o němž přednášel i na dnes legendárně proslulé konferenci v Liblicích v roce 1963 („K problému umělce u Franze Kafky“).

Byl členem rakouské Lenau-Gesellschaft a v rámci této společnosti proslavil řadu přednášek a referátů. Rozsáhlá byla i Krejčího činnost popularizující, recenzní a překladatelská (překládal především odborné práce do češtiny i do němčiny). Jakožto praktický bilingvista (díky vídeňskému původu) byl pro překládání oběma směry mimořádně disponován.

Vděčně na něho dosud vzpomínají jeho četní žáci.

J. MUNZAR

Samuel Kostomlatský

Samuel Kostomlatský se narodil 5. ledna 1895 v Bystrém u Nového Města na Moravě a zemřel 9. října 1984. Jeho otec, strojní inženýr, se po určité nehodě a ohrožení života začal věnovat kazatelství a založil novou, reformovanou evangelickou církev. Samuel našťoval obecnou školu v Praze, a když se rodina přestěhovala do Brna, chodil nejdříve na 1. české gymnázium na dnešní tř. Kpt. Jaroše a potom na 2. české gymnázium na Starém Brně. Soukromě se učil anglicky. Jeho otec si přál, aby Samuel pokračoval v jeho náboženské činnosti, a proto ho po maturitě v r. 1913 poslal na bohosloveckou školu do Glasgowa.

Když vypukla 1. světová válka, byl Samuel Kostomlatský krátce internován jako občan nepřátelského státu, ale brzy pokračoval ve studiu, ani ne tolik bohoslovectví, ale angličtiny. Ke konci války spolupracoval s rodičími se československými orgány a krátce nosil i britskou uniformu.

Po válce mu bylo nabídnuto místo v československých diplomatických službách, ale Kostomlatský odmítl. Nepokračoval ani v práci svého otce, který mezitím zemřel. Vyzbrojen znalostmi získanými šestiletým pobytem v Británii začal učit angličtinu. Tak ho znal každý, kdo se po roce 1920 v Brně učil anglicky, ať v Ústavu moderních řečí, později jazykové škole, nebo na filozofické fakultě, případně na tehdejší České vysoké škole technické. Na filozofii působil jako lektor od začátku založení oboru pod vedením Františka Chudoby. Jejich první student se jmenoval Karel Štěpaník, pozdější profesor anglické literatury.

Samuel Kostomlatský nenavázal na činnost svého otce, nebyl členem žádné církve a vytvořil si vlastní filozofii, s jistými prvky filozofie indické. V politice patřil ke stoupencům Masarykovým. Svě názory neskrýval ani za 2. světové války ani v letech komunistické vlády. Zatímco za války se mezi jeho českými žáky nenašel nikdo, kdo by ho udal, jeho zmínka o Masarykovi se nelíbila zahraničním studentům a na základě jejich oznámení mu bylo v r. 1956 ukončeno působení na univerzitě. V r. 1969 však univer-

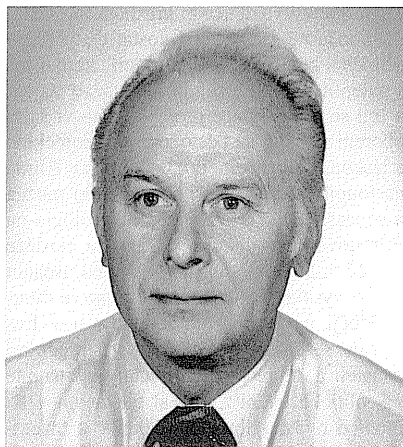
zita ocenila svého zakládajícího učitele stříbrnou medailí.

Připomínka učitelského působení Samuela Kostomlatského vystihuje jenom část jeho osobnosti. Překládal z angličtiny a do angličtiny, např. překlad *David Copperfielda* vyšel v r. 1932. Už na gymnáziu psal básně, nejdříve pod pseudonymem Pravdomil Kralický, a v r. 1937 mu vyšly *Plameny mezi buky*. Řadu svých textů zhudebnil a další skladby napsal na slova Jarmily Urbánkové. Třetí oblastí jeho umělecké činnosti byla fotografie. Fotografoval především své milované Chřiby a jeho práce zakoupila Moravská galerie.

Samuel Kostomlatský byl velkým znalcem anglického jazyka a anglické literatury a mnohostrannou kulturní osobností.

J. HLADKÝ

Vzpomínka na doc. RNDr. Bohuslava Klímu, DrSc. 26.3. 1925 – 6.2. 2000

V jednom z prvních únorových dnů roku 2000 měla za slunečného a mrazivého počasí pouze malá procházka po neposypané cestě parkem tragický důsledek. Nešťastné uklouznutí a následný nepříjemný pád způsobil pohmožděninu a stal se po několika málo dnech vlastně příčinou embolie, která

náhle a nečekaně zastavila srdce nejen vynikajícího, světově proslulého vědce, jehož jméno je a bude navždy spjato především se slavnými výzkumy tábořišť lovců mamutů pod Pálavou, ale hlavně dobrého a laskavého člověka.

Pan docent Bohuslav Klíma se narodil v Drahotuších u Hranic, jako syn někdejšího legionáře od Zborova, tehdy důstojníka hranické Vojenské akademie. Mládí neměl lehké, neboť již ve svých 9 letech ztratil matku. Studia na gymnáziu zahájil v Moravské Třebové a následně v Brně, kde je v závěru války dokončil. Od útlého mládí inklinoval k výtvarnému umění, k němuž měl obrovský talent. Jako středoškolař si vážně pohrával s myšlenkou studovat malbu na pražské Akademii výtvarných umění. Proto také již v průběhu středoškolského studia využil náhodné příležitosti k výdělku a reagoval na výzvu prof. K. Absolona, který hledal dobrého kresliče kamenných a kostěných paleolitických nástrojů. Pro K. Absolona zhotovil dokonalou technickou kresbou množství archeologických artefaktů a připravil pro publikační účely desítky tabulek. Takto vlastně mohl dobře využít svého kresličského nadání. Současně se ale také dostal do prvního přímého kontaktu s archeologií, konkrétně s paleolitem, jenž vzbudil jeho trvalý zájem a stal se mu nakonec profesně jeho vědním oborem a současně i celoživotním koníčkem a láskou. Po maturitě proto Bohuslav Klíma nastoupil do Moravského zemského muzea a současně se zapsal ke studiu geologie na Přírodovědecké fakultě MU. Zde posléze dosáhl titulu doktora přírodních věd. Během svého vysokoškolského studia poprvé dlouhodoběji navštívil Francii, pobýval v Les Eyzies, seznámil se a spřátelil se s předními badateli a dobře poznal všechny významné paleolitické lokality. Získal tak nejen větší přehled o paleolitu než kdokoliv z tuzemských archeologů, ale i pevný základ pro svoji další vědeckou práci. Zaměstnání v MZM jej záhy přivedlo na světoznámé tábořiště lovců mamutů do Dolních Věstonic, kde od roku 1947, ve svých 22 letech, navázal na výzkumy K. Absolona a dlouhá léta je řídil. Úkol to byl nelehký, protože většina památek z věstonického sídliště, uložená na zámku v Mikulově, byla na konci války zni-

čena požárem. Nově zahájené výzkumy měly tedy postupně nahradit obrovské ztráty způsobené válečnými událostmi. Tento náročný cíl B. Klíma dokonale naplnil. Na svazích pod Pálavou dlouhá desetiletí s velkým entuziasmem, pracovním nasazením a také se svým mezi archeology uznávaným pověstným badatelským štěstím konal rozsáhlé výzkumy, přinášel velkolepé objevy a získával jedinečné památky, jimiž často překvapoval a oslňoval svět. Již v roce 1949 to byl objev rituálního hrobu ženy, překrytý mamutími lopatkami. Podobné velké objevy se v jeho kariéře ještě mnohokrát opakovaly.

Z funkce vedoucího diluviálního oddělení MZM v Brně odešel r. 1952 do Archeologického ústavu ČSAV, kde po řadu let zastával funkci zástupce ředitele a až do svého odchodu do důchodu vedl oddělení paleolitu a mezolitu. Vědeckovýzkumné aktivity, pečlivá teoretická badatelská práce a rozsáhlá publikační činnost B. Klímy se však nemezovaly jen na Dolní Věstonice. V letech 1952-72 objevil a prozkoumal sídliště v Pavlově, které se stalo vedle sousedních Dolních Věstonic pojmem světového významu. Termínem pavlovién, který zavedl, se dnes běžně ve světové literatuře označuje starší fáze mladopaleolitického gravettien. V sezoně r. 1962 zde mezi řadou ostatních hodnotných nálezů objevil nejstarší známou mapu na světě, znázorňující rytinou na části mamutího klu oblast Pavlovských kopců, s řekou Dyjí a s přesně vyznačeným místem tábořiště lovců. B. Klíma věnoval ale pozornost také dalším lokalitám. V Petřkovicích u Ostravy objevil sošku ženy vyřezanou z krevete – tzv. Petřkovicovou /Landeckou/ venuši. Za zmínku stojí rovněž jeho výzkumy v Předmostí u Přerova, kde osvětlil stratigrafickou pozici a umožnil datování tohoto klasického moravského tábořiště lovců mamutů. Předmětem odborného zájmu se B. Klímovi staly i jeskyně Moravského krasu. Lze jmenovat např. Švédův stůl, Křížovu jeskyni, Novou Drátenickou, ale především jeskyni Pekárnu. Mimořádně úspěšný byl právě výzkum plošiny před poslední jmenovanou jeskyní, kde se mu podařilo nalézt krásnou rytinu čtyř pasoucích se koní, jež také patří mezi světové unikáty.

V druhé polovině 80. let překvapily Dolní Věstonice znovu svým bohatstvím paleolitických památek. Při velkých zachraňovacích výzkumech v prostoru nad bývalou cihelnou /Dolní Věstonice II./, vyvolaných těžbou spráše pro stavbu bočních hrází pálavských jezer, objevil B. Klíma na okraji rozsáhlého sídlištního areálu zcela jedinečný, dnes již legendární trojhrob, v němž byly rituálně uloženy ostatky tří jedinců – jedné ženy a dvou mladých mužů, z populace lovců mamutů. Objev sám dodnes přitahuje pozornost a badatelský zájem vědců z celého světa. Je jedinečný po stránce antropologické, ale i z hlediska významu a výkladu. Ze zvláštních nálezů jej doprovázel např. lunární kalendář, rytý na kamenné tyčince aj.

Se jménem docenta B. Klímy budou však trvale spojovány také první spolehlivě prokázané pozůstatky lidských obydlí včetně světoznámé chaty dolnověstonického „šamana“ s dílnou na hliněné plastiky, předměty nejstaršího umění, keramické i kostěné lidské a zvířecí figurky, odkryvy rozsáhlých skládek mamutích kostí, početné nálezy kostěných a parohových artefaktů i statistické soubory štípané kamenné industrie. Všechny svoje výzkumy doc. B. Klíma vedl moderními metodami a díky svému kresličskému umění pořizoval dokonalou dokumentaci. Rozsáhlými plošnými odkryvy se pokoušel zachytit vzájemné vztahy a souvislosti. Na takovém základě mohl vytvořit vůbec prvou rekonstrukci věstonického sídliště. V rámci komplexního výzkumu pleistocénu dokázal získat ke spolupráci domácí i zahraniční odborníky. Geologické znalosti mu dovolily pojmát výzkum paleolitu v těsné vazbě na přírodní podmínky pleistocénu. Zpracování a zhodnocení sprášového profilu z dolnověstonické cihelny mu umožnilo účinně zasáhnout do členění středoevropského kvartéru. Právě zde poprvé u nás archeologie spolu s přírodovědnými obory a radiometrickým datováním prezentovaly výsledky společného studia.

Rozsáhlé vědecké dílo B. Klímy, v němž trvale uložil a světové vědě odkázal nejcennější výsledky svých výzkumů, čítá 10 monografií a téměř 500 studií a článků, otištěných v předních českých a světových časopisech. Jeho vědecké práci se po zásluze

dostalo četných ocenění doma i v zahraničí. Byl členem řady zahraničních učených společností.

Své bohaté vědomosti a zkušenosti předával B. Klíma studentům archeologie na FF MU, kde v letech 1965-86 přednášel, ale také posluchačům historie na PdF MU. Počátkem 70. let se na PřF MU habilitoval a v r. 1985 mu byl udělen titul DrSc. Jeho práce byla v roce 1999 oceněna Medailí Masarykovy univerzity. I když na jeho domácí profesuru v devadesátých letech „nezbyl čas“, především jeho zahraniční kolegové jej považovali již velmi dlouho za vynikajícího profesora. B. Klíma totiž dlouhodoběji pracoval na univerzitách v zahraničí. Několik semestrů v letech 1964-69 přednášel jako hostující profesor na univerzitě v Erlangen a hostoval rovněž na univerzitě ve Vídni. Na základě tohoto působení, ale i díky vynikajícím výsledkům své vědeckovýzkumné práce byl v r. 1969 skupinou německých profesorů vyzván, aby se ucházel o řádnou profesuru v Německu, a dokonce o vedení katedry archeologie na univerzitě v Kielu. Změněná politická situace však jeho další dlouhodobější působení v zahraničí již neumožňovala. Odborné kontakty se zahraničím však udržoval dále. Pravidelně v zahraničí publikoval a zúčastňoval se četných mezinárodních kongresů a konferencí. Na nich zasedal v předsednictvech a přednášel o výsledcích svých výzkumů na Moravě. Odborníky byly jeho poznatky vždy přijímány jako významné novinky posouvající výrazně dopředu vědomosti o evropském pleistocénu.

Významnou zásluhou docenta B. Klímy byla rovněž jeho práce s učiteli a profesory dějepisu z celé Československé republiky. Ti se každoročně v hojném počtu zúčastňovali prázdninové archeologické základny Exodu (v rámci ROH). V Dolních Věstonicích pro ně organizoval odborná školení, exkurze a zařazoval je také do procesů výzkumných prací. Odezva ze strany pedagogů byla velká, příznivá a dodnes mnozí z nich vzpomínají na chvíle prožité v archeologickém prostředí vědeckovýzkumné základny. Při všemkeré vysilující terénní a teoretické vědecké práci si B. Klíma nacházel čas i na popularizaci vědy, na posezení s novináři, na televizní reportáže, dokumentární a naučné televiz-

ní filmy a rozhlasové relace. Nebyl jen vědcem, ale i milovníkem přírody. Příklad k úrodnému kraji pod Pálavou a ve chvílích oddechu se zde věnoval své další vášni – vinařství. Také v tomto oboru dosáhl nejen cenných zkušeností, ale i jistého věhlasu jako odborník a znalec, který byl zván do různých porot a komisí. Však také jeho sklep s dobrými víny byl znám nejen v archeologických kruzích domácích i zahraničních, ale především velkmu okruhu přátel, se kterými si vždy rád s pohárkem v ruce popovídal a také zazpíval. Byl příjemný společník, přátelský kolega, pilný badatel, vlídný pedagog ochotný poradit i pomoci, ale především dobrý člověk.

Závěrem lze říci, že bohaté životní dílo doc. RNDr. Bohuslava Klímy, DrSc., se stalo trvalou součástí úspěchů celé československé archeologie. K jeho poznatkům, publikacím i hypotézám se budou stále vracet další generace domácích i zahraničních paleolitiků. Na jeho milý úsměv a laskavá slova si však vzpomenou i mnozí další, se kterými se setkával.

B. F. K.

K nedožitým sedmdesátinám romanisty Arnolda Haly

Dne 26. ledna 2005 jsme si připomenuli nedožití 70. narozeniny PhDr. Arnolda Haly, odborného asistenta katedry romanistiky a fonetiky (dnes Ústav románských jazyků a literatur) Filozofické fakulty naší univerzity. Nevyléčitelná nemoc ukončila jeho životní dráhu 24. prosince 1989 ve věku 54 let, a vyrvala tak z našeho středu skromného, laskavého a milého kolegu, náročného i oblíbeného učitele, spolehlivého přítele, znamenitého filologa romanistu, vzácně kulturního člověka.

PhDr. Arnold Hala se narodil v Brně 26. ledna 1935, kde navštěvoval národní a střední školu. V roce 1953 byl přijat ke studiu francouzštiny a španělštiny na Filozofickou fakultu. Univerzitní studium ukončil s vyznamenáním v roce 1958. Dříve než zakotvil na fakultě, působil na několika mís-

tech. Po absolutoriu v roce 1958 nastoupil jako učitel na odbornou školu v Židlochovicích, v roce 1960 pracoval jako překladatel a tlumočnick na Vojenské akademii v Brně a ještě v témže roce přešel na Vysoké učení technické v Brně na místo odborného asistenta. V roce 1961 zahájil doktorské studium jako externí aspirant na tehdejší katedře romanistiky a fonetiky FF. Léta 1962 až 1965 prožil v Havaně jako překladatel a tlumočnick podniku zahraničního obchodu Polytechna. Po návratu do Československa nastoupil na místo odborného asistenta na svém školicím pracovišti, kde pracoval až do své smrti v roce 1989 a kterému zasvětil celý svůj profesní život. V roce 1966 obhájil Arnold Hala doktorskou disertaci z francouzské literatury, kterou vypracoval pod vedením prof. O. Nováka, DrSc. V následujících letech se předmětem jeho badatelského zájmu stalo dramatické dílo Federica Garcíi Lorcy. V romanistickém periodiku *Études romanes de Brno* publikoval pravidelně dílčí studie o tomto španělském autorovi (např. v roce 1971 «La obra de Federico García Lorca en Bohemia y Moravia», v roce 1975).

Pedagogická práce Arnolda Haly byla obdivuhodná všestranností a širokým záběrem. Současně se v ní odrážela personální situace v oboru romanistika v českých zemích. Dr. Hala přednášel dějiny španělské a hispanoamerické literatury, vedl jazyková lektorská cvičení ve španělštině a francouzštině a věnoval se didaktice španělštiny. Od roku 1982 vyučoval v plném rozsahu obor portugalský jazyk a literatura. Tento studijní předmět Arnold Hala na brněnské univerzitě založil, vychoval první generaci brněnských lusistů a vytvořil některé základní učební texty (např. *Úvod do dějin a kultury Portugalska*, SNP, Praha 1987). Jeho nezkrotný filologický zájem a talent ho přivedly ke studiu japonštiny, kterou vyučoval na fakultě pro zájemce z řad studentů i mimo fakultní veřejnosti..

Jako dlouholetý člen redakční komise pro seznam přednášek a člen rozvrhové komise se Arnold Hala podílel na praktickém provozu fakulty. Veškerá jeho neúnavná a vytrvalá práce byla oceněna stříbrnou medailí FF.

Přestože byl A. Hala na pracovišti maximálně vytížen, stačil svou činností přesáhnout rámec fakulty. Působil jako lektor Dilie a Státního divadla v Brně, jako překladatel divadelních her, tlumočnick (např. v roce 1985 pro Komorní orchestr JAMU na zájezdu do Španělska) nebo jazykový poradce tehdejší Československé televize. Pro Knihovnu Jiřího Mahena připravoval popularizační přednášky o španělské literatuře. Byl rovněž aktivním členem Kruhu moderních filologů při ČSAV. Filologické nadání se v osobě Arnolda Haly harmonicky snoubilo s velkými talen-

tem pěveckým. Jako člen (od roku 1956) a později zasloužilý člen Pěveckého sdružení moravských učitelů šířil slávu českého sborového zpěvu doma i v zahraničí.

Pro svou rozsáhlou filologickou erudici, pedagogické zanícení, lidský přístup, milou povahu a vzácnou obětavost byl Arnold Hala velmi oblíbeným učitelem a kolegou. Jeho odchod, od kterého uplynulo v závěru minulého roku patnáct let, byl a je dosud pro Ústav románských jazyků a literatur FF nenahrazenou ztrátou.

E. Lukavská

*Un corps de dix jumeaux grand hôte même, lancé dans des circonstances et nouvelles de fait son mariage
Soit que l'écrit blanc était donné sous une indication plus disciplinée d'ordre de service et d'ordre
par un acte d'union à donner le val et courrait les jumeaux devant au train de la corde liée à
l'autre un même*

*le centre infame dans cette profondeur
par cette parole altérée, le
~~l'écrit blanc était donné~~
~~par un acte d'union à donner~~
pour adaptés à l'écriture
sa haute profondeur en
tant que la coupe d'une
littérature proche de l'un
ou l'autre bord
le maître des d'anciens
calculs ou la manœuvre
des tige oubliés sur
jardins*

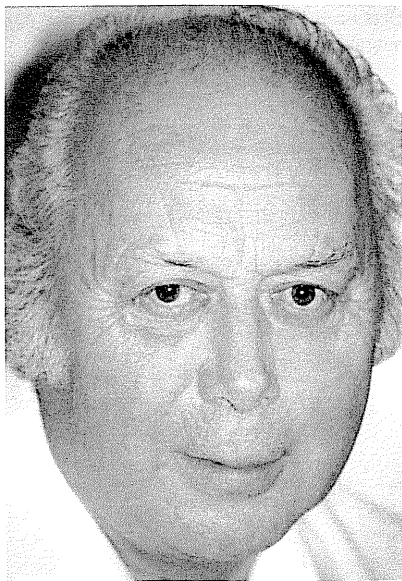
ATUFRAGE
SOIT QUE
LABIMEB
LANCHIE
TANEFUR

A B C D E F G H I J
K L M N O P Q R S
T U V W X Y Z MN
COUP DE DES
JAMA FSQUA
NDBIENNE
ELANGEDAR
SDE CIRCO
NSTANCESE
TERNALLES
DUFFO LUN

Marcel Broodthaers, Vrh kostek, 1969

In memoriam

**K nedožitým osmdesátinám
prof. MUDr. et MVDr. h.c.
Leopolda Pospíšila, DrSc.
(10. 3. 1925 – 2. 2. 2005)**

Pro většinu z nás, kteří jsme ho znali, nečekaně, těsně před svými osmdesátinami, zesnul dne 2. 2. 2005 prof. MUDr. et MVDr. h.c. Leopold Pospíšil, DrSc., narozený 10. března 1923 v Brně. Je to neuvěřitelné, ale tento doyen moravské humánní lékařské mikrobiologie teprve koncem loňského roku ukončil své aktivní působení jako vědecký pracovník; nikoli věk, ale zlá choroba mu přece jen začala podryvat zdraví.

Svou první odbornou práci z Biologického ústavu prof. Herčíka uveřejnil ještě jako medik v r. 1947. V letech 1952-1956 pracoval pod vedením prof. Tomáška na Mikrobiologickém ústavu Fakultní nemocnice u sv. Anny v Brně a poté na I. dermatovenerologické klinice prof. Trýba vybudoval a do r. 1990 vedl mikrobiologickou a sé-

rologickou laboratoř. V letech 1990-1993 byl přednostou Mikrobiologického ústavu LF Masarykovy univerzity a FN U Sv. Anny v Brně. Poté až do konce r. 2004 působil ve Výzkumném ústavu veterinárního lékařství v Brně-Medlánkách jako vedoucí vědecký pracovník.

Ze 400 odborných prací, jež prof. Pospíšil publikoval, je třeba vyzvednout kupř. sérii článků o sérologii syfilidy, několik prací virologických, např. o izolaci kmene Hypr viru evropské klíšťové encefalitidy, příspěvky k antigenní struktuře kandid a publikace o dermatotropních produktech stafylokoků. Z jeho monografií vyniká *Sérologické vyšetřování syfilis a klinické interpretace výsledků*. V některých pracích popsal zajímavé až unikátní případy počínaje izolací *Salmonella Typhi* ze zanícené štítné žlázy přes záchyt plísň *Wangiella dermatitidis* z rohovky až po izolaci nokardie *Dermatophilus congolensis* z bérčového vředu. V posledních letech se věnoval zejména bakteriím podivuhodných schopností, totiž chlamydiím.

Prof. Pospíšil byl nesmírně činorodý. Za pouhých tři léta svého působení na našem ústavu se mu podařilo založit počítačový informační systém, získat celé patro v budově a přestavět varnu půd, umývárnu a místnost pro praktická cvičení. V r. 1992 v bohumické nemocnici založil detašované pracoviště ústavu, z něhož vzniklo nyní samostatné oddělení klinické mikrobiologie FN Brno. Položil základ k tradici pořádání v Brně pravidelné konference mladých mikrobiologů zvané Tomáškovy dny, semináře o společných problémech humánní a veterinární medicíny – Lukešův den a pravidelné chlamydiologické konference. Postaral se i o své nástupce; r. 1991 habilitoval kolegu Bučka a mne.

Na tvůrčí cestě se prof. Pospíšilovi dostalo měrou nemalou rozličných ocenění. V uplynulých deseti letech vyniklo především udělením čestného doktorátu Veterinární a farmaceutické univerzity v Brně. Tato pocta byla udělena zatím jen desetkrát, z toho v jeho osobě se jí dostalo teprve počtvrté představiteli humánní medicíny. Prof. Pospíšil se dále stal čestným členem Čs. společnosti mikrobiologické a nositelem titulu emeritní profesor LF MU v Brně.

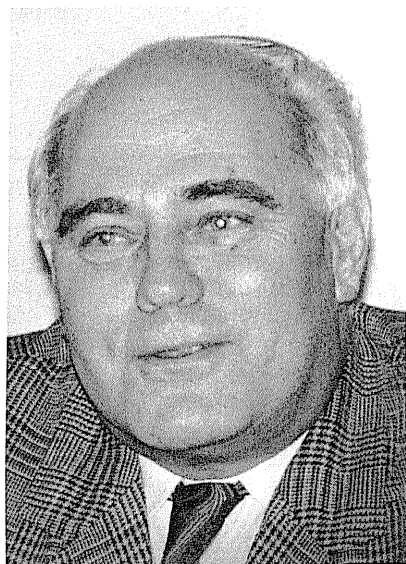
Z jeho zálib sluší připomenout činnost novinářsko-publikační, sbírání výtvarných děl spojené s jejich fundovanou kritikou a především umění kulinářské, jehož výsledky jsem mohl opakovaně ocenit.

Ještě týden před svým odchodem potěšil prof. Pospíšil své přátele a známé vydáním své poslední knížky *Ze stromu času*, sbírky medailonů o známých osobnostech z Lékařské fakulty Masarykovy univerzity a kolem ní. Kdo z nás účastníků vernisáže tohoto díla tušil, že moudrá, tichým hlasem pronášená slova pana profesora budou jeho posledním veřejným projevem.

Odešel výborný vědec, lékař a učitel, neúnavný manažer, osobnost takřka renesanční šíře zálib. My jeho žáci mu vděčíme za mnohé a jeho odkaz si nepřestaneme připomínat.

M. VOTAVA

Za profesorem MUDr. Milanem Dokládalem, CSc. (1. 9. 1928 – 30. 9. 2004)

Profesor MUDr. Milan Dokládal, CSc., anatom a antropolog, se narodil v Brně a zde

také absolvoval všechny stupně vzdělání. V roce 1947 se po maturitě zapsal ke studiu na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity. Ještě během studia medicíny se v roce 1950 zapsal i ke studiu antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity. Připravil disertační práci, k její obhajobě a k udělení titulu RNDr. však již pro reformu vysokoškolského studia nedošlo.

Po promoci na Lékařské fakultě nastoupil v roce 1953 jako asistent na Anatomický ústav. V roce 1959 obhájil kandidátskou disertaci Antropologie Hlučičňanů, habilitoval se a do funkce docenta byl ustaven v roce 1970. Profesorem anatomie byl jmenován až po rehabilitaci v roce 1990.

Profesor Dokládal se významně podílel na výchově studentů Lékařské fakulty. Pro studenty stomatologie napsal potřebné učební texty (Systematická anatomie pro stomatologii I.-IV.), je mimo jiné spoluautorem celostátní učebnice Topografická anatomie pro stomatologii a spoluautorem třídílného učebního textu Anatomie člověka I.-III.). I po odchodu do důchodu působil na Anatomickém ústavu v roli emeritního profesora a aktivně se podílel na výuce anatomie zahraničních studentů.

Činnost učitele normální anatomie dokázal harmonicky spojit se svou zálibou a v roce 1969 se stal zakladatelem a prvním vedoucím oddělení lékařské antropologie na Anatomickém ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity; v jeho vedení setrval do roku 1995.

Významnou tematikou se mu stalo studium tělesného vývoje brněnských novorozenců a dětí. Profesor Dokládal výrazně přispěl k morfoloogické normologii neonatologie. Další výzkumná činnost zahrnuje osteologii. Popsal např. vzácný případ mikrocefalie (1958), prováděl experimenty na krysách a psech a hodnotil změny tvaru lebky v závislosti na žvýkacím aparátu (1963), popsal kosterní pozůstatky moravského obra Josefa Drásala. Důležitou částí jeho výzkumu jsou studie spálených lidských kostí, které vyústily v roce 1999 do vysoce oceňované monografie Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob (v roce 2000 byla kniha oceněna Cenou rektora Masarykovy univerzity).

V osmdesátých létech minulého století se profesor Dokládál zaměřil na studium problematiky tělesného vývoje Romů, zejména na jejich postnatální růst. Zajímavé a cenné jsou též jeho studie o prořezávání zubů stálého chrupu.

Jako hostující profesor přednášel na osmi amerických univerzitách, v roce 1968 byl půl roku hostujícím profesorem antropologické anatomie na pařížské Sorbonně. Bez nadsázky lze říci, že profesor Dokládál patří k nejznámějším českým antropologům. V letech 1955 a 1969 vydal jako první Československou antropologickou bibliografii, která slouží dodnes jako významný pramen antropologické literatury pro další generace antropologů.

Celkový počet publikací profesora Dokládala zahrnuje přes 400 položek.

V roce 1970 byl pověřen významnou funkcí vedoucího redaktora vědeckého časopisu Lékařské fakulty Scripta medica a monografické řady Acta Facultatis Medicae Universitatis Brunensis. Tuto práci vykonával více než 30 let.

V roce 1950 vznikla v Brně Antropologická společnost. Milan Dokládál se stal jejím členem již v roce založení a aktivně se zapojil do její práce. V roce 1952 se stal vydavatelem Zpravodaje Antropologické společnosti.

Profesor Dokládál byl dlouholetým nositelem Hrdličkovy medaile, Brocovy medaile pařížské Societé d' Anthropologie, Stříbrné medaile Masarykovy univerzity, pamětní medaile Lékařské fakulty MU, Ceny ministra školství České republiky za celoživotní pedagogickou a vědeckou činnost a dalších ocenění a vyznamenání. Mimo České společnosti antropologické byl členem České anatomické společnosti, České Antropologické společnosti, Lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně, Československé biologické společnosti, antropologické sekce Společnosti přátel Národního muzea v Praze a Přírodovědeckého klubu v Brně. Ze zahraničních jsou to společnosti jako Current Anthropology v Chicagu, Societé d' Anthropologie a Association des Anatomistes a Association des Anthropobiologistes v Paříži. Dental Anthropology Association, Anthropologische Gessellschaft, Evropská antropologická asociace, Towarzystwo anatomiczne, Towarzystwo antropologiczne a další.

Profesor MUDr. Milan Dokládál, CSc., zemřel v Brně po těžké nemoci dne 30. září 2004.

L. PÁČ

Redakci Universitas došlo

DOKONČENÍ ZE STRANY 19

Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2003. MU v Brně, 2004

Sportovně pohybové aktivity ve vztahu ke zdraví a kvalitě života. Kolektiv autorů. MU v Brně. Fakulta sportovních studií. MU v Brně, 2003
Stomatologická klinika Lékařské fakulty MU a FN U sv. Anny v Brně

Sředeoevropské symposium VII. Brněnské implantologické dny. Brno 4. – 6. 3. 2004. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Štěpán, Ludvík: Hledání tvaru. Vývoj forem polských literárních žánrů (poezie a próza). MU v Brně, 2003

THEME „ENERGY“ IN PRIMARY SCHOOL ENVIRONMENTAL EDUCATION ed. by Jaromír Kolečka. Masaryk University, Brno, 2004

Theory and Practice in English Studies. Volume 2. Ed. Pavel Drábek and Jan Chovanec. Masaryk University, Brno, 2004

Vácha, Jiří: HEALTH, DISEASE, NORMALITY. Lékařská fakulta, edice kontinuálního vzdělávání v medicíně. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Výroční zpráva 2003. MU v Brně, 2004

Z historie a současnosti univerzity

Politologie a politika

(Inaugurační přednáška 22. 10. 2004)

PETR FIALA

Vážení členové akademické obce, vážení hosté, dámy a pánové,

když stál na mém místě při veřejné inauguraci v roce 1921 druhý rektor Masarykovy univerzity Pavel Ludvík Kučera, považoval za nutné zodpovědět v úvodu svého inauguračního proslovu otázku: „Jaké jsou naše myšlenky, k nimž chceme spěti, a jaká hesla, s nimiž začínáme svou práci? Hesla mohou se měnit dle generací a věků, které přijdou po nás, ale konečný cíl (...) zůstane stále týž! Jest to cíl, jehož skutečným zosobněním jest velké jméno, které máme vepsáno ve štítu, tentýž (cíle), v jehož jménu bojovala za tuto univerzitu celá jedna generace, tentýž, jaký by vyslovil na našem místě každý Čech: přispěti co největší hřívnou k rozhojnění a prohloubení české kultury a skrze ní kultury celého lidstva. (...) A s veškerou silou svého nejhlubšího přesvědčení chtěli bychom vštípit mladým generacím, jež jsou nám a budou svěřovány, že cesta k uskutečnění tohoto cíle vede jen skrze usilovnou práci vlastní a poznávání výsledků práce ciziny.“ (22. 1. 1921)

Myslím, že je pro naši univerzitu velkým historickým bohatstvím, že ani po více než osmdesáti letech nemusíme měnit tento cíl ani prostředky, kterými ho má být dosahováno. Mohu se tak spolu s celou akademickou obcí přihlásit k tomuto chápání úlohy a funkce Masarykovy univerzity, jak je formulovali naši předchůdci z první generace zakladatelů naší vysoké školy. A protože tradice Masarykovy univerzity se projevují takto pozitivně, cítím se zavázán respektovat také zvyklosti uplatňované při inauguračních přednáškách rektorů Masarykovy univerzity. Naše tradice je taková, že nastupující rektor nehovoří o univerzitě a svém rektorském programu, ale představí svůj vědní obor.

Musím se přiznat, že jsem byl zpočátku v pokušení tuto tradici změnit. Nemohl jsem dlouho nalézt dostatečný důvod, proč by měli kolegové z jiných oborů a vzácní hosté poslouchat rektora, jak místo o stavbě kampusu či internacionalizaci univerzity hovoří o své disciplíně. Trochu jsem také podezíral své předchůdce, že odbornou inaugurační přednášku vymysleli proto, že je to jediný případ, kdy můžete o svém oboru říkat cokoli, aniž vám kdo může oponovat nebo s vámi diskutovat, protože slavnostní průběh inauguračního shromáždění nic takového neumožňuje.

Když jsem ale zjistil, že tato tradice inauguračních proslovů zde existuje už od dvacátých let minulého století, pokorně jsem se jí podvolil. A jsem přesvědčen, že její skutečný význam slouží tomu, co je i jedním z motivů mého rektorského programu: integraci univerzity. Podmínkou rozumné integrace je nepochybně také vzájemná informovanost o jiných fakultách a jiných oborech; abychom mohli univerzitu více propojovat, musíme se lépe navzájem znát.

Dovoluťe tedy, abych vám zde krátce představil svůj vědní obor – politologii ve vztahu k jejímu předmětu, kterým je politika.

Politologie je v našem prostředí jednou z nejmladších vědních disciplín, protože se v českých zemích rozvíjí až od počátku devadesátých let minulého století. Ve světě patří politická věda nebo politické vědy k těm oborům, jejichž počátky jsou spjaty s modernizačními procesy 19. století. První politologická pracoviště vznikala po roce 1857 ve Spojených státech, politická věda se také v tomto období částečně rozvíjela ve Velké Británii a Francii, ale právě Spojené státy se staly nadlouho rozhodující zemí pro institucionalizaci politologie jako standardní vědní disciplíny. V kontinentální Evropě se politologie výrazněji prosazovala až po druhé světové válce, přičemž zřejmě nejsilnějšího postavení dosáhla v mezinárodním kontextu politologie německá.

Tento časově a geograficky nerovnoměrný vývoj politické vědy není náhodný, ale je výrazem skutečnosti, že politologie vyžaduje pro to, aby mohla být pěstována, určité vnější podmínky. Politologie bývá často označována německým pojmem *Demokratiewissenschaft*, což má především vyjádřit skutečnost, že je to věda, jejíž existence je bytostně spjata s demokracií. Pro politologii více než pro jiné sociální vědy platí, že ji nelze realizovat v nedemokratických společnostech, a to ani v redukované podobě. Vědecky pozorovat a interpretovat politiku je totiž možno jen tam, kde konkrétní politika není spjata s ideologickou preferencí jednoho politického modelu a kde politika není výrazem autoritativní nebo diktátorské vůle. Tento zdánlivý handicap závislosti na externích podmínkách má však na straně druhé tu výhodu, že politologie se vždy rozvíjela relativně svobodně jako multiparadigmatická disciplína s vysokým stupněm teoretické plurality, což ji ušetřilo vnitřních revolucí a do značné míry i zabránilo postmodernímu útoku na její teoreticko-metodickou výbavu.

O politické vědě se právem říká, že má „krátké dějiny, ale dlouhou tradici“. Ztotožňujeme-li totiž počátky a rozvoj politologie s modernizačními a emancipačními společenskými procesy moderní doby, neznamená to samozřejmě, že by se teprve v 19. století začalo uvažovat o politice. Tradice zkoumání politiky začíná již v antickém Řecku, kde především Platonova *Ústava* a Aristotelova *Politika* položily již ve 4. století před Kristem základ filozofické reflexe politického života, která byla z filozoficko-teologického hlediska dále rozvinuta ve středověkém politickém myšlení Augustina

a Tomáše Aquinského a později se rozšířila v rámci novověkého politického myšlení na přelomu 15. a 16. století.

Politické myšlení, politické ideje a jejich filozofické promýšlení tedy patří k nejstarším intelektuálním činnostem a jsou imanentní součástí myšlenkové tradice euroamerické civilizace od jejich počátků. Toto významné postavení politického myšlení v rámci filozofické reflexe reality je dáno důležitostí, kterou má pro lidský život politika.

Mnoho lidí se dnes domnívá, že politika je něco, co nepotřebují, co je záležitostí nějaké skupiny mocných; označují politiku za něco špinavého, co ke správnému lidskému životu vlastně ani nepatří a s čím se slušný člověk nezabývá. Tento postoj, který má závažné sociálně-politické konsekvence, je však z hlediska dosavadního stavu našeho vědeckého poznání zcela mylný. Poznatky současné politické antropologie, která v sobě dokázala propojit znalosti sociálních a humanitních disciplín s biologií, jednoznačně potvrzují Aristotelův výrok, že člověk je bytostí politickou. A to v tom smyslu, že člověk je živočichem, který je – zjednodušeně řečeno – nedokonale vybaven instinkty, jež by mu umožňovaly regulovat konflikty a utvářet svůj vztah k okolí. Proto si vytváří instituce, které – jak to formuloval Arnold Gehlen – současně umožňují i limitují jeho fungování a plní u člověka roli, kterou v životě jiných druhů zastávají biologické struktury. Rovnováha mezi člověkem, jinými lidmi a světem není zajišťována přirozeným instinktem, ale je výsledkem vědomého jednání lidí, jejichž způsobem existence je politické bytí. Jak to výstižně vyjádřil předčasně zesnulý britský filozof a politolog David. J. Levy, jehož jsem měl tu čest znát osobně: „Lidský život je více než politika, ale v určitém smyslu je lidská existence zásadně a nesmazatelně existencí politickou. Mluvit o postavení člověka jako o inherentně politickém znamená říci, že člověk si musí vědomě budovat to, co je zcela dáno ostatním spolubytostem: svět, který potřebuje pro své přežití a naplnění.“ (Levy, D. J.: *Politický řád*. Praha 1993, s. 41) Politika je tedy jeden z těch aspektů lidské existence, který se považuje za určující pro přirozenost člověka. Právě zde musíme vidět důvod, proč je také zkoumání politiky neodmyslitelnou součástí filozofického myšlení od jeho počátků.

Politologie, jako moderní vědní disciplína, však překračuje rámec tradičního politického myšlení a dějin politických idejí v rámci filozofie a pokouší se pomocí vlastního vědeckého instrumentaria analyzovat politické struktury a procesy. Současná politologie je dnes rozsáhlou soustavou subdisciplín, kde se vedle pokročilého zkoumání politických institucí, systémů a např. subjektů zprostředkujících zájmy jako jsou strany a zájmové skupiny, autonomně rozvíjí výzkum mezinárodních vztahů a také specifická oblast politické teorie a filozofie. Již jsem zde naznačil, že politická věda se vždy vytvářela jako multiparadigmatická disciplína a že je tento rys pro politologii velmi podstatný. Protože vím, že tato charakteristika mnoha sociálních věd bývá někdy pro kolegy z jiných oborů problematická,

pokusím se nyní krátce ukázat, v čem multiparadigmatičnost politické vědy spočívá.

V politologii můžeme rozlišit tři základní paradigmatata, resp. metateorie – tedy jakési vědecko-teroretické pozice či přístupy – které vyjadřují nejen uplatňování odlišných souborů teorií a metod, ale také rozdílné pojetí možností a funkcí politické vědy.

První z nich je *normativně-ontologické* paradigma, které zahrnuje takové teorie politiky, jež do středu svého vědeckého zájmu staví odhalení norm správného společenského jednání a na jejich základě se pokoušejí stanovit kritéria pro hodnocení politického řádu. Normativně-ontologická metateorie předpokládá existenci objektivních hodnot, jež jsou zpravidla zdůvodněny ontologicky, nejsou závislé na historických podmínkách a poskytují obecně platný cíl, k němuž má politické jednání směřovat. Stoupenci normativně-ontologického paradigmatu odmítají představu o objektivní vědě, jež by mohla nezaujatě pozorovat politiku, protože vědec ani jeho objekt se nemohou vyjmout ze společenského kontextu. Normativně-ontologická politologie se tedy nesnaží o hodnotovou neutralitu vědce, ale předpokládá, že politolog usiluje o poznání pozitivních cílů, jež vyplývají z objektivních hodnot. Typickým představitelem této vědecko-teoretické pozice byl německo-americký filozof a politolog Eric Voegelin, v našem prostředí např. Vladimír Čermák, jenž zde byl před několika týdny oceněn čestným doktorátem MU.

Druhým paradigmatem uvnitř politologie je *kriticko-dialektický* přístup, který vychází z přesvědčení o dějinné podmíněnosti politiky a společnosti a svoji vědeckou úlohu vidí především v její kritice. Kriticko-dialektická metateorie se zaměřuje zvláště na protiklady ve vývoji společnosti, jak se podle jejich stoupenců objevují v různých obdobích politického a společenského vývoje. Jednou z jejich podstatných ambicí je sladit vlastní pojmový aparát s protikladným společenským vývojem tak, aby bylo překonáno rozdělení mezi teorií a dějinami. Dialektika zde tedy není chápána jen jako metoda, ale jako strukturní a vývojový princip skutečnosti. Nemusím asi dodávat, že nejrozšířenější je tato vědecko-teroretická pozice mezi stoupenci neomarxismu a jejími typickými reprezentanty jsou např. politologové tzv. frankfurtské školy.

Třetím – a v současnosti v rámci politologie zdaleka nejrozšířenějším – paradigmatem je *empiricko-analytický* přístup. Empiricko-analytická politologie vychází metodologicky z kritického racionalismu popperovského typu, přičemž se hlásí k intersubjektivní přezkoumatelnosti vlastního výzkumného postupu. V empiricko-analytickém přístupu nejde o zpochybňování existence různých hodnot a politického přesvědčení, ale jde o to, aby tato subjektivní mínění byla pouze předmětem výzkumu a byla co nejvíce v rámci výzkumného procesu potlačena. Omezuje se proto na ty aspekty zkoumání politické reality, které jsou uchopitelné neutrálními vědeckými nástroji, nebo – jak poznamenávají Stammen s Berg-Schlosserem

– jde o striktní oddělení poznatelného „býti“ od žádoucího „má býti“. (Stammen, T. Berg-Schlosser, D.: Úvod do politické vědy. Praha 2000, s. 87) Takto pojatá politologie umožňuje v rámci vytváření hypotéz, jejich operacionalizace a verifikace, resp. falzifikace konstruovat ověřitelné výpovědi o politických systémech a subsystémech, o jejich strukturách a funkcích. Zbývá poznamenat, že právě v rámci tohoto empiricko-analytického paradigmatu jsem rozvíjel svoji politologickou práci a že se k tomuto přístupu hlásí také převážná většina představitelů tzv. brněnské politologické školy, která se na naší univerzitě zformovala v devadesátých letech.

Politologie přinesla zvláště v posledních desetiletích řadu cenných poznatků o tom, jak fungují politické systémy. Především na základě komparativního přístupu a kombinace kvantitativních a kvalitativních výzkumných metod nyní dokážeme dobře teoreticky popsat politické struktury, a procesy a to velmi komplexním způsobem. Politický systém už pro nás není jen černou skříňkou, v níž jsou nějakým způsobem zpracovávány vstupy na výstupy, jak tomu bylo ještě v šedesátých letech, kdy David Easton konstruoval svůj klasický model politického systému. Dnes jsme schopni mnohem lépe porozumět tomu, jak probíhají rozhodovací procesy v rámci politického systému a jeho subsystémů, dokážeme identifikovat nejrůznější politické aktéry, zachytit jejich zájmy a pomocí modelů politických sítí popsat a interpretovat jejich interakce; a to i v rámci víceúrovňového vládnutí, tedy v případě horizontálního a vertikálního propojení politiky mezi různými politickými rovinami a politickými sektory, které můžeme pozorovat např. u politických systémů federativních států nebo v jiné podobě v rámci politického systému Evropské unie.

Zdaleka již neplatí ani dávná výtka, že politologie má podobně jako jiné sociální vědy nízkou predikční schopnost. Schopnost správných předpovědí je v politické vědě samozřejmě limitována komplexitou a komplikovaností sociální a politické reality a přirozenou dynamikou struktur vytvářených člověkem. Je také pravda, že nestabilita podmínek, za nichž formulujeme politologickou prognózu, je omezujícím faktorem pro její platnost. Proto politologické studie „ex ante“ musejí být koncipovány opatrně a mohou se týkat jen těch jevů, u nichž dokážeme předvídat působení sociálních, ekonomických, kulturních a politických faktorů – a také reakci politických aktérů na tyto faktory – natolik, abychom s rozumnou pravděpodobností mohli dospět na základě analýzy k vědecky podložené předpovědi. Jinými slovy, u těch politických jevů, kde existuje ohraničený počet politických aktérů, kde známe vliv relevantních vnějších faktorů na tyto aktéry, a kde jsou známy možné formy jejich interakcí, je predikční schopnost politologie poměrně vysoká. Například v případě relativně stabilních stranicko-politických systémů dokážeme velmi dobře předvídat jejich další vývoj, popř. i to, zda v jejich rámci existují podmínky pro etablování nového politického subjektu apod.

Úspěchy politologie při analýze politické a sociální reality v posledních desetiletích také přispěly k lepšímu porozumění samotnému pojmu politiky, která stojí v centru našeho zkoumání. Místo dříve statického, normativního nebo popisného chápání politiky se v politologii prosadilo otevřeně tzv. trojdimenzionální pojetí politiky, které nám výrazně pomáhá lépe pochopit a adekvátněji vyjádřit tento fenomén.

Politiku dnes chápeme ve třech analyticky rozlišitelných obsahových aspektech, které označujeme do jiných jazyků nepřekládanými – a také nepřeložitelnými – anglickými pojmy *polity*, *politics* a *policy*. *Polity* označuje strukturální a normativní aspekt politiky, tedy její institucionální dimenzi danou ústavou a právním řádem, a také normativně daná „pravidla hry“, která stanovují principy, v jakých vztahy uvnitř politických struktur probíhají. Dimenze *politics* vyjadřuje dynamický aspekt vytváření politiky, v němž se nejrůznější zájmy a přístupy navzájem střetávají a prostřednictvím konfliktu nebo konsenzu se prosazují nebo naopak ztrácejí svou politickou relevanci. Dimenze *policy* pak odkazuje k výsledkům politiky, k jejím materiálním výstupům, ke konkrétním politickým sektorům, kde se realizují politická rozhodnutí. (Fiala, P.; Schubert, K.: *Moderní analýza politiky*. Brno 2000, s. 17-19)

Trojdimenzionální pojetí politiky ve smyslu teoretické diferenciacce jejích různých aspektů je analyticky důležité, ale i v jeho případě podobně jako u jiných konstruktů s vysokým stupněm abstrakce platí, že vědec, který s jejich pomocí o politice uvažuje, nemůže zapomenout na nutnost jejich opakovaného vztahování k realitě. Vždyť ve skutečnosti působí všechny tyto aspekty politiky současně a jako takové musí být také společně zohledňovány.

Pokud jste to dosud z mého výkladu nepoznali, tak nyní zdůrazňuji, že politologie je krásná, napínavá a fascinující vědní disciplína, na níž snad může rušit jen její trochu nebezpečný objekt zkoumání. V České republice je ovšem navíc nepříjemné to, že se v očích veřejnosti nedaří rozlišovat mezi politology-vědci na jedné straně a politickými komentátory, poradci či analytiky na straně druhé, kteří mohou mít také politologické vzdělání, ale kteří politiku vědecky nezkušují a zabývají se jí z jiného hlediska. Na otázku typu, co se stane, když si vezme manželka ministerského předsedy modré místo červených šatů či jaké bude mít důsledky, když Karel Gott vystoupí na volebním shromáždění ČSSD nebo ODS, vám politický komentátor jistě nabídne zajímavou a atraktivní odpověď. Politický vědec je zde ovšem ztracen, protože nemá žádné analytické nástroje, kterými by mohl dospět k nějaké rozumné odpovědi, a pokud by se už ve chvíli slabosti vyjádřil, bude jeho názor stejně relevantní jako názor kohokoliv, kdo žádné politologické vzdělání nemá. Protože jsou však všichni, kdo nějak komentují politiku, v našich sdělovacích prostředcích označováni za polito-

logy, připadáme si někdy tak, jako kdyby lékaři byli považováni za léčitele nebo botanici za zahrádkáře a naopak.

Politolog – ale i všichni kolem něho – také vždy musí mít na paměti, že jeho teoretické porozumění politice ho nečiní lepším či moudřejším občanem a už vůbec ho nepředurčuje k tomu být dobrým politikem. Je to trochu jako s fotbalem: fotbalový trenér s dobrými teoretickými znalostmi by se pravděpodobně na hřišti jako hráč znemožnil a je otázka, zda bude nakonec lepším trenérem než ten, který vede tým spíše na základě zkušeností a intuice. Navíc je tu divák, který o fotbale nikdy nic nečetl, ale přesto ho hra baví a vcelku spolehlivě pozná, kdo hraje dobře a kdo ne. Podobně většina z nás nevyužívá poznatky psychologie nebo sexuologie k tomu, abychom byli schopni navazovat vztahy a milovat. A stejně tak nikdo z nás nepotřebuje politologii k tomu, aby se mohl politicky rozhodovat nebo aby byl politicky aktivní. Politologie jen pomáhá popsat, vysvětlit a porozumět politickým strukturám, procesům a výsledkům politiky. Ale to také není málo.

Jak jste z mých slov o politologii a politice asi vytušili, moje politologická kvalifikace mě sama o sobě nepředurčuje k tomu, abych byl dobrým rektorem a úspěšně se pohyboval ve vnitrouniverzitní a celostátní vysokoškolské politice. Snad jen mi poskytuje určité vědomosti, které mi usnadňují se ve věcech orientovat, a byl bych rád, kdyby se to pozitivně projevilo při řízení univerzity. Je však dost dobře možné, že můj zájem o fenomén politiky, který mě vedl k tomu, že jsem se věnoval politologii, stojí také v pozadí mého rozhodnutí kandidovat na funkci rektora.

Přestože se již téměř dva měsíce s plným úsilím tomuto úkolu věnuji, připomíná mně a mým kolegům tato slavnostní inaugurace skutečnost, že jsem teprve na začátku cesty, v jejímž závěru bych svému nástupci rád symbolicky předával univerzitu ve stejně dobrém stavu, v jakém ji dnes přebírám od rektora Zlatušky. Jistě nemluví jen svým jménem, když mu a jeho kolegům z odcházejícího vedení univerzity upřímně děkuji za vše, co pro Masarykovu univerzitu udělali. Rektor Zlatuška zaslouží naše poděkování i za nevšední nasazení, přesvědčivost a odvahu, se kterou po celé své funkční období hledal a prosazoval koncepci dynamicky se rozvíjející a kvalitní univerzity, díky níž se dnes Masarykova univerzita oprávněně může v řadě parametrů považovat za přední vysokou školu v České republice. Mohu zde jen slíbit, že se pokusím navázat na vynikající výsledky práce svých předchůdců rektorů Jelínka, Schmidta a Zlatušky a spolu se členy naší akademické obce budu pokračovat v rozvíjení moderní, pedagogicky a vědecky kvalitní, konkurenceschopné evropské univerzity.

Zprávy z univerzity

Setkání bohemistů Cikháj 2004

Ve třetím říjnovém víkendu (15.-17. 10. 2004) se uskutečnil již druhý ročník setkání bohemistů na Cikháji. Toto setkání bylo tak jako minulý rok zorganizováno studenty bohemistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně za finanční podpory MUDr. Pavla Dvořáka a Nadačního fondu studentů Filozofické fakulty a Fakulty sociálních studií. Cílem tohoto workshopu bylo zabývat se společně bohemistickými tématy mimo zdi fakult v neformálním prostředí. Plurálu „fakult“ bylo užito záměrně, neboť letošního setkání se zúčastnili také studenti a vědečtí pracovníci z Prahy a z Olomouce. Celkově na Cikháj přijelo téměř čtyřicet zájemců. Z Ústavu českého jazyka FF MU v Brně přijela velká část vyučujících, pozvání přijala i doc. Ludmila Veselovská z Olomouce a současný ředitel Ústavu pro jazyk český doc. Karel Oliva.

Podstatná část víkendu byla věnována referátům a diskusím. Program setkání otevřela již v pátek večer Markéta Ziková referátem o podobě mentálního slovníku a o místě morfologie v jazykovém systému. Radek Šimík z Olomouce navázal svým příspěvkem týkajícím se analýzy pádových ukazatelů v generativistickém pojetí. Páteční večer byl zakončen vyprávěním profesora Milana Jelínka o jeho životě univerzitním, vědeckém i soukromém.

V sobotu ráno se účastníci workshopu s profesorem Radoslavem Večerkou ponořili do historie etymologického zkoumání a dozvěděli se o zajímavém původu některých českých slov a spletitých cestách jejich vývoje. V diachronním pohledu na jazyk pokračoval i příspěvek prof. Jany Pleskové, která nastínila vznik a sémantiku několika výrazů z lékařské terminologie 18. století. Poté hovořil prof. Milan Jelínek o jazykové kultuře od doby Jana Gebauera až po současnost. Zdůraznil především složitou otázku týkající se kodifikace spisovné normy a připravil tak půdu pro interaktivní příspěvek doc. Karla Olivy, jenž se zabýval

některými paradoxy Pravidel českého pravopisu, zejména v oblasti psaní velkých a malých písmen. Ty si doslova „na vlastní kůži“ vyzkoušeli i účastníci workshopu během společného diktátu.

Odpolední blok zahájila Eva Lehečková z Prahy, která se zabývala použitelností kategorie teličnosti v češtině. Mojmír Dočekal přednesl příspěvek o reflexivech a Pavel Čaha se zabýval otázkou shody jmen a adjektiv. Stanislava Kloferová referovala o lexikografických postupech užitých v lexikografických dílech J. Jungmanna a J. Gebauera. Jana Vejvodová, další referentka z Prahy, účastníky seznámila s některými problémy týkajícími se vytváření Pražského závislostního korpusu. Konkrétně se zabývala možností zpracování různých sémantických odstínů spojky „aniž“. Příspěvek vyvolal zajímavou diskusi týkající se možných teoretických přístupů k tomuto tématu.

Večerní blok referátů byl zahájen dvěma příspěvky literárními. Hana Fialová hovořila o esejistice Pavla Švandy a František Martínek z Prahy analyzoval Demlovu novelu *Zapomenuté světlo*. Tyto dva literární referáty byly velice příjemným zpestřením a důležitou součástí dne naplněného referáty lingvistickými.

V pozdních večerních hodinách pak zahájila Linda Awadová poslední blok lingvistických referátů. V příspěvku představila svoji studii týkající se akvizice českých adjektiv a jejich komparativů. Jan Křivan z Prahy se zabýval zájmemem „svůj“ a jeho problematickým užitím. Poslední referát zazněl v již opravdu pozdních hodinách. Martin Osovský v něm hovořil o možnosti aplikace fuzzy-množin na fonologický systém češtiny.

Některí „nezdolní“ účastníci pak měli ještě možnost rozvíjet svoji kreativitu v tvůrčí dílně brněnské básníčky Paflapé. Celá akce byla zakončena nedělním výletem na Žakovu horu. Všechny příspěvky budou zveřejněny začátkem roku 2005 ve sborní-

ku. (Sborník ze setkání minulého, aktuální informace a fotografie ze setkání letošního jsou k nahlédnutí na <http://www.phil.muni.cz/cest/cikhaj/>.)

Podle slov mnoha účastníků bylo setkání na Cikháji podnikem vydařeným. Doufáme, že literární příspěvky se v příštích ročnících objeví v hojnějším počtu a že původní obecně bohemistické zaměření workshopu zůstane zachováno.

Studenti brněnské bohemistiky

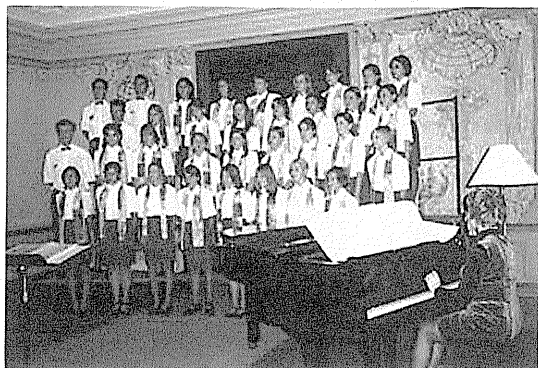
XXII. Musica viva in schola

Ve dnech 20. a 21. října 2004 se pěčí Katedry hudební výchovy Pedagogické fakulty MU uskutečnila ve výukovém středisku MU na Cikháji XXII. mezinárodní konference MUSICA VIVA IN SCHOLA. Leotošní ročník byl zařazen do programu „Česká hudba – nedílná součást evropské kultury“ vyhlášeného Ministerstvem kultury ČR pod záštitou prezidenta ČR pana Václava Klause a paní Viviane Reding, členky Evropské komise zodpovědné za vzdělávání a kulturu. Konference byla uspořádána za finanční podpory Ministerstva kultury ČR a Nadace Leoše Janáčka.

Po několika minulých letech, zaměřených na problémy masmediálního vlivu na hudební kulturu a hudební výchovu, formulovala konference v Roce české hudby své téma symbolicky: „Česká hudba jako inspi-

rační zdroj hudební pedagogiky“. Obrátila tak pozornost k tradičním hodnotám a vyjádřila již na samém začátku přesvědčení, že právě ony zůstávají mezi základními východiskými hudební pedagogiky nejen u nás, ale i v okolních zemích. Zahraniční hosté přivezli zprávy o překvapivě bohatém zastoupení české hudby nejen v běžném koncertním životě a nejen v tomto poněkud výjimečném roce, ale také o naplňovaných možnostech využití skladeb českých komponistů při uplatnění moderních vyučovacích metod HV (např. „La Baggare“ B. Martinů jako objekt spontánní tvorby jakési „grafické partitury“ využívající pasivní posluchačskou zkušenost žáků s fenoménem vizualizace hudby – Stefan Walkø, Universität für Musik Wien). Domácí referenti uvažovali např. o psychologických aspektech kurzů improvizace a inspiračních zdrojích české klavírní tvorby vhodných pro realizaci takových kurzů (doc. M. Nedělka, UK Praha), o užití novodobých kompozičních technik v klavírní instruktivní literatuře (P. Bělohávková, UK Praha), o díle B. Smetany v koncepci hudebního vzdělávání (PhDr. B. Knopová, MU) či možnostech uplatnění melodramu (PhDr. L. Příbylová, PhDr. M. Ježil, UJEP Ústí nad Labem). Do jednání konference byly zařazeny vítězné referáty soutěže studentských vědeckých prací „Leoš Janáček a hudba XX. století“, pořádané Katedrou hudební výchovy v květnu 2004.

Mezi významná výročí „Roku české hudby“, kterým byla věnována speciální po-

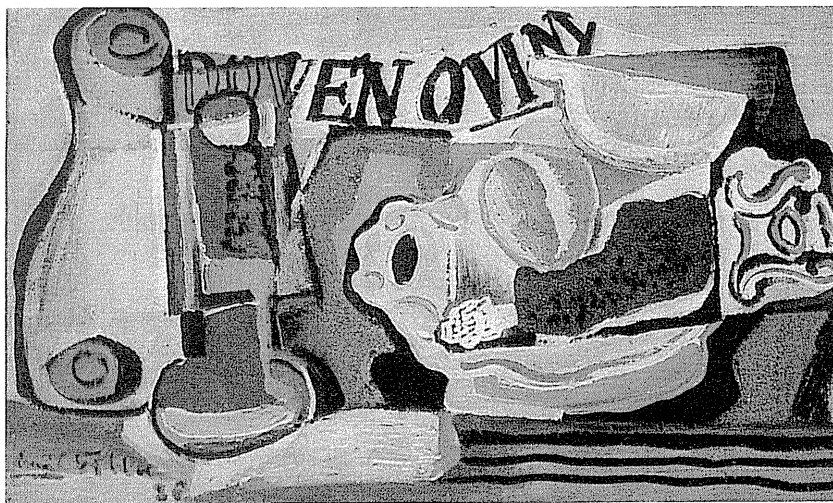

zornost, patří 100 let od narození prof. PhDr. Františka Lýska, DrSc., dlouholetého vedoucího Katedry hudební výchovy, významného sborníka a pedagoga, iniciátora počátků hudebně pedagogických setkání mezinárodního významu. Jeho zásluhy o rozvoj katedry zmínil ve svém referátu prof. PhDr. M. Buček, CSc., další referující se věnovali podstatě Lýskovy nápěvkové metody, jako jedné z dosud platných metod výuky intonace (prof. PhDr. Luděk Zenkl, CSc.), výsledkům Lýskových sběrů lidových písní na rodném Lašsku (PhDr. Judita Kučerová, PhD.). Kulatý stůl pootvěřel prostor pro konfrontaci názorů na aktuální problémy kooperace českého a evropského hudebního školství v nových podmínkách EU. Zkušenosti mezinárodních setkání hudebních pedagogů ukazují, že středoevropské země řeší v tomto resortu obdobné problémy: důsledky nepříznivého demografického vývoje, vlivy úsporných ekonomických trendů, otázky související se zaváděním

rámcových vzdělávacích programů, akcentace vizuálního vnímání apod. Významnou platformou pro hledání styčných řešení bude Kongres EAS (Evropská asociace pro školskou hudební výchovu), který se uskuteční v Praze v květnu 2005. Konkrétní program mezinárodní spolupráce Katedry HV s partnerskými pracovišti v Rakousku, Polsku, Maďarsku a na Slovensku pro nadcházející období připravila kooperační schůzka programu CEEPUS.

V předvečer zahájení konference připravili členové Katedry HV v barokních sálech zámku dr. Kinského ve Žďáře nad Sázavou „KONCERT ČESKÉ HUDBY“. Součástí programu byly vedle skladeb B. Smetany, A. Dvořáka, L. Janáčka i české a moravské lidové písně v úpravách F. Lýska, které přednesl dětský sbor Moravské děti se sborníkem Michalem Vajdou.

VLADIMÍR RICHTER

Emil Filla, Zátiší s rozkrojeným citronem, 1926

Ze současné medicíny

Transformace stomatologie

JIŘÍ VANĚK

Stomatologie je v Koncepci MZ ČR z roku 2001 definována jako samostatný lékařský směr se základními obory: praktické zubní lékařství, ortodontie, maxilofaciální chirurgie. V současné době prodělává řadu transformačních změn, které se dotýkají i systému vzdělávání na vysokých školách a univerzitách, samozřejmě také na Masarykově univerzitě v Brně. Jako obor má stomatologie na MU již osmdesátiletou historii, počínající začátkem 20. let minulého století, kdy v rámci Zemské nemocnice vzniklo v roce 1922 v městských budovách na Šilingrově náměstí první klinické fakultní pracoviště v Brně, které se vedle vlastní stomatologické péče začalo podílet na vzdělávací činnosti v rámci této lékařské specializace. Nejdříve to bylo (po ukončení studia všeobecného směru) vlastně postgraduální specializační studium ve dvouletých postgraduálních cyklech a od roku 1950 v rámci lékařské fakulty pregraduální výuka studentů samostatného stomatologického směru. K stomatologické klinice na Šilingrově náměstí se v této činnosti připojilo v roce 1952 stomatologické oddělení Zemské nemocnice na Hybešově ulici, jako přímá součást nemocnice na Pekařské ulici. Na tomto pracovišti bylo v roce 1960 zřízeno další univerzitní klinické pracoviště, II. stomatologická klinika, která se spolu s I. stomatologickou klinikou až do roku 1999 vedle specializované klinické stomatologické péče i výzkumné činnosti celostátního, v mnoha oblastech mezinárodního významu, podílela na vzdělávací, hlavně pregraduální výchově budoucích zubních lékařů. V období od roku 1950 do roku 1999 za součinnosti právě těchto klinických pracovišť absolvovalo LF naší univerzity 2011 studentů stomatologického směru.

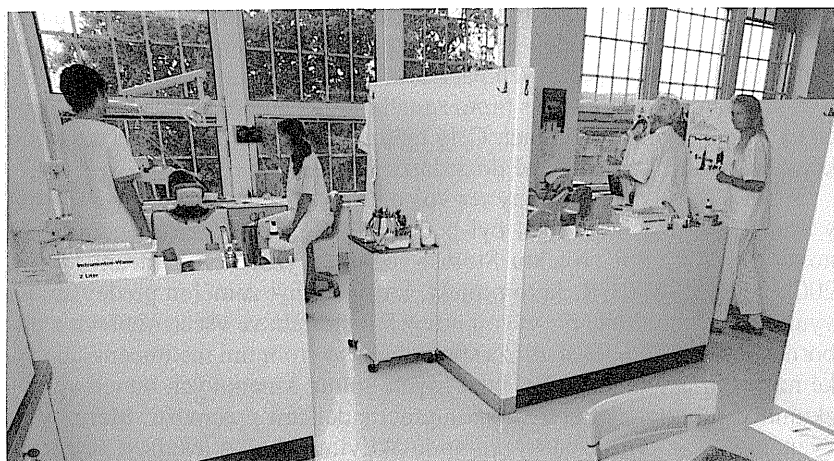

Do celé historie univerzitní stomatologie v Brně významně zasáhly společenské změny v roce 1989. Odborná činnost se na obou klinických stomatologických pracovištích dále specializovala, rozšířila se mezinárodní spolupráce, zásadně se začal měnit systém studia na stomatologickém směru prodloužením na 6 roků, s větším důrazem na zachování všeobecně medicínského vzdělání. Tento stav trval prakticky do roku 2004, kdy došlo na LF MU spolu s ostatními lékařskými fakultami v ČR ke zřízení nového programu studia zubního lékařství, a tím ke sladění obsahu studia s většinou dentálních škol EU.

Celému tomuto procesu však předcházely postupné změny již od poloviny 90. let. Byla to v Brně restrukturalizace obou stomatologických klinik z hlediska jejich odborného, vzdělávacího, výzkumného zaměření a celého uspořádání. Stalo se tak od 1. 10. 1999, kdy byla MZ ČR ustavena stomatologická klinika LF MU a FN U Sv. Anny a klinika ústní, čelistní, obličejové chirurgie (KÚČOCH) LF MU Brno, Bohunice. Stomatologická klinika získala statut klinického fakultního pracoviště ambulantního charakteru s 2 denními stacionárními lůžky, s hlavním zaměřením na obory praktické zubní lékařství a ortodoncie, vykonávající základní funkce pracoviště tohoto typu, tj. léčebně-preventivní, výchovně-vzdělávací a vědecko-výzkumnou činnost. Klinika čelistní, ústní a obličejové chirurgie se stala klinickým fakultním pracovištěm s 24 lůžky s hlavním zaměřením na maxilofaciální chirurgii, se základními funkcemi obdobnými jako měla stomatologická klinika. Vlastní restrukturalizace se odehrávala postupně, nejdříve přesunem KÚČOCH do FN Brno od 1. 12. 1999 a 15. 5. 2000 otevřením nově rekonstruované Stomatologické kliniky ve FN U Sv. Anny. Byly to změny zásadní a v rámci připravované koncepce oboru stomatologie v ČR přijaté MZ v r. 2001 prioritní. V ČR tak vznikla prostorově a přístrojově první moderně vybavená fakultní klinická pracoviště, připravená k činnosti ve specializovaném, odborném a výzkumném programu, ale i v činnosti pregraduální i postgraduální výchovy na moderní úrovni. Tato činnost byla urychleně realizována a rozvíjena ve všech oborech a odbornostech stomatologie. Zvláštní důraz byl přitom kladen na rozvoj specializovaných léčebných a preventivních metod, jako jsou dentální a orální implantologie, traumatologie, onkologie, specializované a preventivní metody v dětském i dospělém věku, využití nových biologických materiálů, specializované protetické, ortodontické ošetření anomálního a defektního chrupu, na ošetření rizikových, handicapovaných pacientů ve spolupráci s ostatními medicínskými obory. Jedním z hlavních nástrojů k tomu se stala výzkumná činnost na úrovni grantových projektů a dalších výzkumných spoluprací. V souběhu s tím byla dále modernizována pregraduální výuka opět za pomoci řady rozvojových projektů s důrazem na kvalitní vybavenost audiovizuální technikou, moderními nástroji a hlavně vybavení tzv. simulátory, které umožňují studentům modelový nácvik vlastního stomatologického ošetření bez rizika poškození pacienta

(obr.). Takový simulátor stojí 400-500 000 Kč. Důraz byl přitom kladen i na společenskou potřebu zvyšování počtu absolventů stomatologického směru a další trend lékařských fakult v rozvíjení postgraduálního, nejen výzkumného, ale i celoživotního, specializovaného vzdělávání.

To všechno vedlo od roku 2001 k dalším aktivitám, které znamenaly a znamenají v Brně podstatný rozvoj oboru a poslání univerzitní stomatologie. V roce 2003 proběhly na obou klinikách stomatologie evaluační inspekční návštěvy dentálních škol EU v rámci projektu DentEd, Tajex. Hodnocení vyznělo velmi pozitivně díky právě realizované restrukturalizaci klinik na přelomu roku 2000 a díky změnám z toho vyplývajícím. Přesto právě při těchto inspekcích bylo doporučeno pro vzájemnou kompatibilitu s evropskými dentálními školami realizovat další, již v úvodu prezentovanou zásadní transformaci programu studia stomatologie na studijní program zubní lékařství, která by umožnila ještě užší vzájemnou studijní, výzkumnou a odbornou propojenost s evropskými dentálními školami, nevyjímaje z toho výměnu studentů, odborníků. K této transformaci na naší univerzitní stomatologii už došlo a MU požádala o akreditaci nového studijního programu zubní lékařství v českém a anglickém jazyce. Tento program byl od 1. 9. 2004 na Lékařské fakultě MU MŠMT a MZ ČR akreditován a od téhož data v 1. ročníku zahájen. Program znamená opětné zkrácení studia ze 6 na 5 roků, více předmětů zubního zaměření, prohloubení praktického výcviku studentů při studiu a tím zkvalitnění odborné úrovně absolventů studijního programu zubního lékařství na vlastní povolání zubního lékaře v souladu s přijatým zákonem č. 95/2004 Sb., opravňující absolventa k samostatné ordináční činnosti ihned po promoci na LF. Přitom se přistoupilo ke zdvojnásobení počtu přijímaných studentů, čímž byla respektována v současném období proklamovaná zvýšená potřeba zubních lékařů.

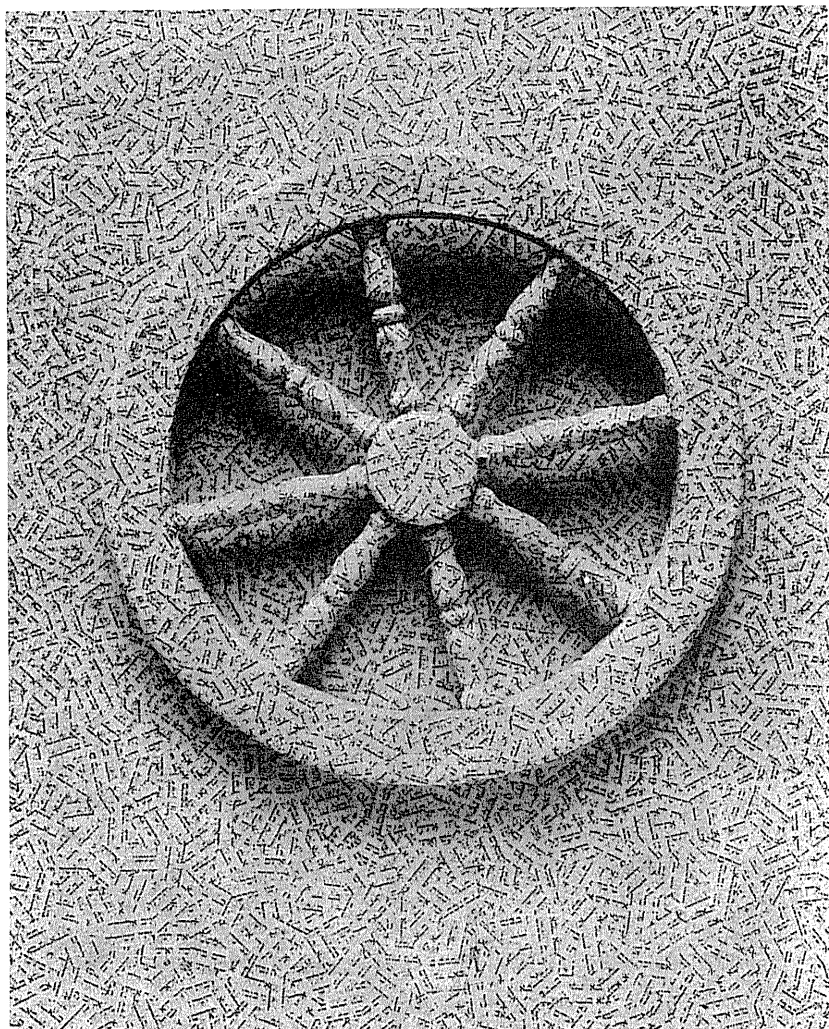

K další významné změně v rozvoji stomatologické kliniky LF MU a tím celé univerzitní stomatologie došlo od 1. 4. 2003, kdy bylo k stomatologické klinice FN U Sv. Anny připojeno stomatologické centrum, do té doby působící pod IDV PZ Brno, Vlnařská 6. V náplni stomatologické kliniky došlo tím k významnému rozšíření činnosti v postgraduálním celoživotním vzdělávání. V rámci kliniky bylo ustaveno Univerzitní vzdělávací stomatologické centrum pro zdravotnické vzdělávání. Za tím účelem byla jmenována zástupkyň přednosty kliniky pro zdravotnické vzdělávání. Byl přihlášen v roce 2004 realizován pracovníky stomatologické kliniky Projekt rozvoje celoživotního vzdělávání na všeobecném a stomatologickém směru za přímé součinnosti děkana LF MU, který má za úkol úroveň možností celoživotního vzdělávání na jednotlivých ústavech a klinikách LF zhodnotit a zároveň stanovit další postup v souladu se zákonem č. 95/2004 Sb. Za přispění tohoto projektu se zároveň podařilo zásadněji přispět k materiálnímu vybavení vzdělávacího procesu na stomatologické klinice, a to nejen v postgraduální výchově, ale i ve výchově pregraduální. Byla zřízena nová vzdělávací učebna pro praktickou výuku 20 studentů a tím byl také umožněn příjem zvýšeného počtu studentů.

Prakticky současně dochází na stomatologické klinice LF MU a FN U Sv. Anny v roce 2004 k dalšímu významnému rozvoji vzdělávacího působení za vydatného přispění státního a regionálního rozpočtu a podpory vedení FN. Představuje to rekonstrukce nového Vzdělávacího ordinančního ortodontického sálu v pavilonu D s 12 ordinančními soupravami pro specializační tříletou přípravu v oboru ortodontie, čímž bude klinika připravena v souladu s delegovanou akreditací každý rok připravit k atestaci 3-5 lékařů-ortodontistů, a dále rekonstrukce dalších prostorů v pavilonu „S2“ FN U Sv. Anny s cílem rozšíření možností ošetřování rizikových a handicapovaných pacientů. Na klinice tak vznikne denní stacionář s 8 lůžky s ordinančním zázemím a k tomu nová posluchárna pro 60-70 posluchačů. Má to být vlastně zárodek založení Centra pro stomatologické ošetření handicapovaných a rizikových pacientů; to bude formou vzdělávacích aktivit připravovat odborníky s tímto zaměřením. V rámci této činnosti se počítá i se zahraniční spoluprací. Celý tento záměr by měl být realizován do konce roku 2005, eventuálně do začátku roku 2006.

Tento široký výše uváděný rozvoj na univerzitní stomatologii v Brně v druhé polovině roku 2004 byl potvrzen ještě další významnou skutečností, totiž přijetím projektu Stomatologické výzkumné centrum na rok 2005-2009 MŠMT ČR. Je to projekt, který má být zaměřen především na využití biotechnologie při vývoji nových materiálů ve všech oborech a odbornostech zubního lékařství za spolupráce s výrobními institucemi, ale také na velmi aktuální využití buněčných kultur, kmenových buněk ve výzkumu v zubním lékařství ve spolupráci s dalšími pracovišti. Mělo by to významně podpořit celou výzkumnou aktivitu zubního lékařství se zaměřením na mladé pracovníky.

Závěrem lze konstatovat, že v rámci brněnské univerzitní stomatologie za přispění široké iniciativy a pochopení jednotlivých pracovníků, vedení fakultních nemocnic, LF, MU a dalších regionálních a státních institucí došlo a dochází v posledních deseti letech k významným změnám, k rozvoji, pokroku léčebně-preventivní činnosti, vzdělávací i výzkumné činnosti na moderní evropské úrovni. Přejeme si, aby všechny transformační změny v současné stomatologii přinesly předpokládané výsledky.

Jiří Kolář, Páté kolo, 1970

Slovo ekonomka

Satelitní účet neziskových institucí v ČR

SIMONA ŠKARABELOVÁ

Úvod – představení a činnost Centra pro výzkum neziskového sektoru

Po několikaměsíční přípravě zahájilo v Brně v říjnu 2003 činnost **Centrum pro výzkum neziskového sektoru (CVNS)**, první české výzkumné a analytické pracoviště, které se hodlá systematicky zabývat neziskovou problematikou. Toto Centrum vzniklo jako společný projekt Ekonomicko-správní fakulty MU Brno a občanského sdružení TRIALOG, brněnského institutu rozvoje občanské společnosti. Jde o vůbec první pracoviště tohoto typu, tj. pracoviště vzniklého sdružením sil a prostředků veřejné vysoké školy a nestátní neziskové organizace.

Posláním CVNS je trvalé a systematické zkoumání ekonomiky neziskových organizací v České republice a iniciování odborné i veřejné diskuze o společenském a hospodářském významu občanské společnosti.

A jak se daří CVNS, jehož jsem členkou, naplňovat jeho poslání? Již v době svého zrodu (jaro 2003) CVNS získalo prestižní zakázku od Rady vlády pro nestátní neziskové organizace, totiž zpracovat analytický materiál **Rozbor financování neziskových organizací z veřejných rozpočtů v roce 2002**. Ve své práci se CVNS zřejmě osvědčilo, protože tuto zakázku získalo i na rok 2003 a 2004, a to dokonce s možností navrhnout změnu metodiky tohoto dotazníkového šetření. V polovině roku 2003 začaly práce na výzkumu **Ekonomika nadačních subjektů v ČR**, jehož výsledky byly prezentovány v létě 2004 stejně jako výsledky předvýzkumu **Úvod do ekonomiky církví a církevních právnických osob**. V současnosti probíhá zpracování a analýza dat výzkumu, **Ekonomika obecně prospěšných společností**. CVNS se dále daří rozvíjet slibné **kontakty s Českým statistickým úřadem**, jakožto hlavním představitelem sběru dat v České republice. Za největší úspěch v této oblasti považujeme s dalšími kolegy z CVNS již **započatou spolupráci s ČSÚ na vytváření a zavádění Satelitního účtu neziskových organizací podle mezinárodní metodiky**. Na podporu výše zmíněné vzájemné spolupráce jsme podali společný (CVNS a ČSÚ) projekt u Nadace Via a uspěli jsme.¹ Jsme přesvědčeni o tom, že zavedení satelitního účtu neziskových organizací bude téměř re-

1 Pospíšil, M. – Rosenmayer, T. *Vytvoření satelitního účtu neziskových organizací v České republice*. Projekt pro grantové řízení programu Knowledge Fund „Bílá místa“ Nadace VIA. Brno: CVNS, leden 2004. Tento příspěvek je zpracován na základě tohoto projektu.

volučním krokem, který zásadně promění možnosti ekonomického sledování neziskového sektoru v České republice.

Satelitní účet neziskových institucí

Satelitní účet neziskových institucí (SÚNI), sestavený podle metodiky vytvořené Statistickým oddělením Organizace spojených národů (United Nations Statistical Division), bude po svém zavedení poskytovat poprvé jasný, přehledný, srozumitelný a dostatečně podrobný obraz o ekonomice neziskových organizací. Nejen neziskový sektor, ale také ostatní zainteresované a cílové skupiny, především aktéři veřejné politiky tak budou mít poprvé k dispozici spolehlivé a objektivní podklady ke svému uvažování, rozhodování a jednání.

Metodika vytvoření SÚNI byla vytvořena v letech 1998-2002, od roku 2002 je představována a doporučována vládám a statistickým úřadům členských zemí OSN i mezinárodním organizacím. První země světa (Izrael, Austrálie, USA, Itálie, Belgie, Kanada) zavádějí SÚNI doslova v těchto chvílích. Pokud by se projekt vytvoření SÚNI začal v ČR realizovat v roce 2005, naše země by se tak zařadila mezi vůbec první státy světa, které by satelitní účet zavedly.

Potřeba satelitního účtu neziskových organizací v ČR

V současné době sbírá Český statistický úřad data o neziskových organizacích pouze pro potřeby vytvoření národních účtů. Taková data však vykazují tři základní nedostatky:

1. Neziskové organizace jsou v sektoru národních účtů řazeny pod sektor neziskových institucí sloužících domácnostem (NISD), do tohoto sektoru se přitom řadí institucionální jednotky, jejichž provozní náklady (výroba a poskytování služeb) jsou z více než 50% financovány a kontrolovány domácnostmi. Tato definice neziskové organizace je v rozporu s obecně uznávanou strukturálně-operacionální definicí L. M. Salomona a H. K. Anheiera, podle nichž do neziskového sektoru patří organizace, které jsou (1) institucionalizované, (2) soukromé, (3) neziskové, (4) samosprávné a (5) dobrovolné.² Jak dokládá následující tabulka, takto definované neziskové organizace se mohou vyskytovat ve všech sektorech národních účtů a sektor neziskových institucí sloužících domácnostem jich obsahuje jen určitou část.³

2 Viz SALAMON, L.M., ANHEIER, H.K. *Defining the Nonprofit Sector: A Cross National Analysis*. New York, Manchester, Manchester University Press 1997. str. 33-34 nebo FRIČ, P., GOULLI, R. *Neziskový sektor v České republice*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 80-86432-04-1, str. 11-12.

3 Viz FRIČ, P., GOULLI, R. *Neziskový sektor v České republice*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 80-86432-04-1, str. 130-134.

Neziskové organizace v systému národních účtů

Typ institucionální jednotky	Sektory systému národních účtů				
	Sektor nefinančních podniků	Sektor finančních institucí	Sektor vládních institucí	Sektor domácností	Sektor NISD
Podniky	C ₁	C ₂	G	H	
Vládní jednotky					
Domácnosti					
Nezisk. organizace	N ₁	N ₂	N ₃	N ₄	N ₅

2. Systém národních účtů používá k identifikování neziskových organizací dvě klasifikace:
 - podle *ekonomické aktivity* – Odvětvová klasifikace ekonomických činností (OKEČ), která je však pro potřeby neziskových organizací málo podrobná, neboť vykazuje jen 7 oborů netržních činností. „Přítom údaje z klasifikace OKEČ zahrnují množství podskupin a podoborů, avšak jejich základní ekonomické ukazatele nebyly dosud publikovány nebo jen z mizivé části.“⁴
 - podle *účelu* – je určena výhradně pro použití v systému národních účtů pro sektor NISD. Tato klasifikace u nás dosud nebyla použita. Neexistence vhodné klasifikace neziskových organizací v České republice tak vede k nedostatku dat o struktuře neziskového sektoru.
3. I když ČSÚ pro účely národních účtů sbírá poměrně široký rozsah ekonomických dat a i když existují i jiné zdroje dat nebo výsledky jednotlivých výzkumů, data nejsou dosud systematicky a soustavně shromažďována a zpracovávána. Existující data jsou proto neúplná, jsou prezentována v nevyhovující struktuře, chybí ucelená koncepce, systematickosti, provázanosti a vytváření časových řad.

Řešení stávající situace

S uvedenými nedostatky se potýkali i zpracovatelé mezinárodního srovnávacího projektu Johns Hopkins University, a to nejen u nás, ale všude ve světě. Během 90. let proto byla výzkumným týmem Center for Civil Society Studies na Johns Hopkins University ve spolupráci se Statistickým oddělením Organizace spojených národů sestavena metodická příručka na vytvoření satelitního účtu neziskových organizací. Tato metodika byla testována ve vybraných 11 zemích a byla prezentována na konferencích na

4 Viz tamtéž, str. 137.

celém světě.⁵ V prosinci roku 2003 byla metodická příručka (pod názvem *Handbook on Nonprofit Institutions in the System of National Accounts*⁶) oficiálně publikována Organizací spojených národů. Šest států (Izrael, Austrálie, USA, Itálie, Belgie a Kanada) začalo se zaváděním SÚNI podle metodické příručky, zatím ve zkrácené verzi.

Autoři metodické příručky se s uvedenými nedostatky vypořádali takto:
 1. Pro účely statistického sledování byla přeformulována strukturálně-operacionální definice:

Neziskový sektor sestává z ekonomických jednotek, které jsou organizacemi/institucemi,
 neziskové nebo zisk nerozdělující,
 institucionálně odděleny od vládních institucí,
 samosprávné,
 nepovinné.

Ekonomické jednotky spadající pod takto definovaný neziskový sektor mohou patřit do všech sektorů národních účtů, je proto třeba pro ně vytvořit samostatný účet, který by agregoval data ze všech sektorů, jak ukazuje následující tabulka:

Vytvoření satelitního účtu neziskových institucí

Typ institucionální jednotky	Sektory systému národních účtů					Neziskový sektor
	Sektor nefinanč. podniků	Sektor finančních institucí	Sektor vládních institucí	Sektor domácností	Sektor NISD	
Podniky	C ₁	C ₂				
Vládní jednotky			G			
Domácnosti				H		
Nezisk. organizace	N ₁	N ₂	N ₃	N ₄	N ₅	N=ΣN _i

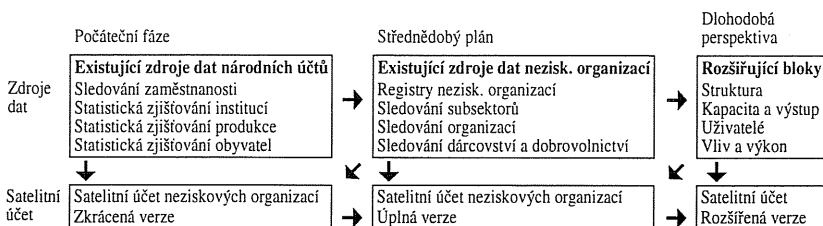
2. Zpracovatelé příručky používají při vytvoření SÚNI Mezinárodní klasifikaci neziskových organizací (ICNPO). Jedná se o klasifikaci podle činností, je tedy jakýmsi rozpracováním Odvětvové klasifikace ekonomických činností. Nejde o žádnou novou klasifikaci, tato klasifikace byla již použita při zpracování mezinárodního srovnávacího projektu Johns Hopkins University. Samozřejmostí je její převoditelnost na méně podrobnou klasifikaci OKEČ.

5 European Foundation Center (7.-10. července 2002), (8.-11. října 2002) nebo Program dobrovolníků OSN (10. prosince 2002). Eurostat jako statistický úřad Evropské unie pořádal ve dnech 11.-12. prosince 2002 seminář na zavádění satelitních účtů neziskových organizací jak pro členské státy, tak pro státy přidružené.

6 Text metodické příručky je volně ke stažení na internetové adrese www.jhu.edu/~gnisp.

3. Zavádění SÚNI do systému národních účtů v jednotlivých zemích je zamýšleno v několika krocích, viz následující schéma.

Proces zavádění satelitního účtu neziskových organizací

Jak ukazuje toto schéma, SÚNI pracuje s takovými pojmy, jakými jsou například dárcovství, dobrovolnictví, uživatelé, členové, vliv a výkon. Příprava SÚNI je náročná jak na propojení a sjednocení již existujících dat, tak na sledování dalších, nejen ekonomických údajů. Satelitní účet v budoucnu umožní jednotně shrnout takové druhy dat, jakými jsou například statistická sledování, administrativní údaje nebo odborně zaměřená šetření.

Přínosy a výhody satelitního účtu

Přínosů či výhod zavedení satelitního účtu neziskových organizací je celá řada. Pro přehlednost se je pokusme specifikovat v následujících bodech:

- **„Zviditelnění“** neziskového sektoru. I když už obecně panuje dostatečně široká shoda o důležitosti neziskových organizací, neziskový sektor zůstává většinou „neviditelný“. Není o něm dostatek údajů, není ještě samozřejmou součástí výkazů a zpráv o stavu společnosti a ekonomiky, není běžně zahrnován do politických strategií nebo do společenské diskuse. Satelitní účet tuto situaci významně promění.
- **Data.** Základní hodnotou, kterou vytvoření satelitního účtu přinese, jsou kvalitní data o ekonomických výsledcích neziskových organizací definovaných podle strukturálně-operacionální definice. Konečně tak budou k dispozici přesná data, a to nejen o základních ekonomických ukazatelích. SÚNI obsahuje celou škálu podrobných informací ve zvolené struktuře podle oblastí, právních forem, regionů atd.
- **Časové řady.** V současné době je metodika statistického sledování neziskových organizací nejen nevyhovující, ale docházelo v ní i k častým dílčím změnám, které ztěžovaly sledování a srovnávání ekonomických a jiných statistických ukazatelů v čase. Zavedením SÚNI

dojde k ustálení metodiky a tím budou založeny časové řady jako základ pro sledování vývojových tendencí v neziskovém sektoru.

- **Srovnávání.** Vzhledem k tomu, že k vytvoření SÚNI dochází postupně i v zahraničí, bude v nejbližší budoucnosti možné srovnávat výsledky za neziskové organizace v ČR s jinými zeměmi, protože údaje budou získávány podle jednotné metodiky.
- **Použitelnost.** Výsledná data nebudou sloužit pouze k vědeckým nebo politickým účelům, nebudou jim ani výlučně či primárně určena. SÚNI bude uživatelsky mnohem použitelnější než dosavadní publikované i nepublikované výsledky ze statistických sledování. Jeho výstupy budou srozumitelné i neodborným uživatelům, takže je budou moci v mnohem větší míře používat všichni aktéři veřejné politiky, organizace a představitelé všech sektorů, média atd. Lze předpokládat, že největším přínosem však výstupy ze SÚNI budou pro občanský sektor, pro prosazování jeho zájmů i pro jeho strategický rozvoj.
- **Flexibilita a adaptabilita.** I když je pro tvorbu SÚNI vypracována mezinárodní metodika pod patronací OSN, konkrétní satelitní účty lze přizpůsobit specifickým podmínkám jednotlivých zemí a požadavkům jejich uživatelů. Zvláště v úplné a rozšířené verzi je tak možné do statistického sledování zařadit požadavky neziskového sektoru.
- **Informační systémy.** Podmínkou pro vytvoření SÚNI jsou změny informačních systémů neziskových organizací či ekonomických registrů, které umožní kvalitnější sběr dat. Nepřímým efektem vytvoření SÚNI tedy bude i zvýšení informovanosti o neziskových organizacích.
- **Katalyzátor změn.** Ještě před vytvořením zmíněné mezinárodní metodiky pro vytvoření SÚNI se několik zemí rozhodlo zavést ucelené, systematické sledování neziskových organizací (např. Británie, v našem regionu Maďarsko). Ve všech těchto zemích došlo k podstatnému posunu ve vnímání neziskového sektoru všemi společenskými aktéry, k výraznému posunu ve vztazích neziskového sektoru a ostatních sektorů a k dalším změnám posilujícím postavení a renomé neziskových organizací. Mnoho z těchto změn přitom nikdo nepředpokládal a neočekával. Na základě těchto zkušeností lze usuzovat, že zavedení SÚNI i u nás povede k mnoha dalším změnám, které dnes nedokážeme předpovědět.

Plánované kroky při vytvoření satelitního účtu neziskových institucí v ČR

Je zřejmé, že vytvoření SÚNI bude trvat několik let. V první, klíčové fázi bude nutné řešit všechny nejdůležitější teoretické, metodické a praktické otázky. Všechny cíle a aktivity uvedené níže se týkají právě první fáze, avšak někdy jsou pro pochopení celého procesu uváděny i údaje o navazujících plánovaných aktivitách.

V rámci **společné práce CVNS a ČSÚ** na zavedení SÚNI v ČR budou řešeny tyto základní problémové okruhy a úkoly:

- **Aplikace mezinárodní definice neziskových organizací v ČR.** Metodická příručka OSN obsahuje podrobný výčet organizací, které podle v ní užívané definice patří do neziskového sektoru. Úkolem je adaptovat používanou definici na poměry v ČR a určit, které organizace patří do neziskového sektoru v ČR.
- **Aplikace mezinárodní klasifikace ICNPO v ČR.** Je nutné klasifikaci ICNPO přeložit, upravit pro potřeby v ČR a zjistit, zda je současná klasifikace OKEČ převoditelná v praxi na klasifikaci ICNPO.
- **Rozsah dat.** Je nutné srovnat rozsah dat potřebných k vytvoření zkrácené verze SÚNI s rozsahem dat pro potřeby sestavení běžných národních účtů. Později, pro potřeby vytvoření úplné verze SÚNI, bude potřeba rozsah a strukturu získávaných dat rozšiřovat a zpřesňovat.
- **Vytvoření registru neziskových organizací.** Metodická příručka doporučuje vytvořit spolehlivý a informativní registr neziskových organizací. Bude potřeba prozkoumat situaci v ČR a navrhnout řešení ve spolupráci s ostatními iniciativami připravujícími informační systémy NNO.
- **Adaptace metodiky SÚNI, příprava zkrácené verze a úplné verze.** Všechny výše zmíněné přípravné práce povedou ke konečnému cíli projektu, jímž je vytvoření všech základů pro zavedení a fungování satelitního účtu, příprava pilotního testu, příprava zkrácené verze, její zavedení do praxe, vyhodnocení získaných zkušeností a příprava úplné verze satelitního účtu.
- **Trvalé monitorování procesu a vyhodnocování zpětné vazby.** Protože vytvoření satelitního účtu je postupně se rozvíjející proces, budou obě instituce od počátku projektu monitorovat všechny kroky, vyhodnocovat získanou zpětnou vazbu a na jejím základě modifikovat svůj postup.

Specifická role ČSÚ bude spočívat v těchto aktivitách:

- **Postupné zavádění satelitního účtu do práce ČSÚ.** Rozhodnutí o zavedení satelitního účtu již bylo učiněno. V průběhu projektu bude ČSÚ co nejrychleji vyčleňovat potřebné kapacity a provádět metodické a organizační změny směřující k zavedení satelitního účtu do své práce.
- **Sběr dat.** Při sběru dat se ČSÚ může opřít o zákonnou povinnost, která vyplývá ze zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě.
- **Zpracování dat.** ČSÚ má dlouholeté zkušenosti se sběrem a zpracováním dat, v tom mu na území České republiky nemůže konkurovat žádná jiná instituce.

Specifická role CVNS bude v následujících aktivitách:

- **Organizace a koordinace.** Hlavní a nejdůležitější činností CVNS v procesu vytvoření SÚNI v ČR bude organizace a koordinace odborných prací a spolupráce s cílovými skupinami. CVNS bude zajišťovat a koordinovat práci českých odborníků na přípravě SÚNI a bude organizovat spolupráci s odborníky ze zahraničí. CVNS zajistí účast v procesu tvorby SÚNI představitelům zainteresovaných skupin a budoucích uživatelů, bude organizovat jejich práci a zprostředkovávat jejich požadavky.
- **Propagace a lobování.** CVNS bude propagovat vytvoření SÚNI, bude seznamovat odbornou veřejnost, představitele neziskových organizací a zástupce státní správy a samosprávy s jeho potřebností a užitečností. Bude vysvětlovat jeho podstatu, jeho použití a získávat neziskové organizace pro účast ve statistických šetřeních. Stejně tak je pro zavedení a trvalé fungování SÚNI nutné zajistit v ČSÚ odpovídající kapacity. CVNS proto bude organizovat propagaci a lobování v Radě vlády pro nestátní neziskové organizace, na Ministerstvu financí ČR a v Parlamentu s cílem získat pro zavedení SÚNI podporu vlády a parlamentu.
- **Zpracování výstupů.** CVNS bude od počátku analyticky zpracovávat výstupy SÚNI, publikovat analýzy pro potřeby všech zainteresovaných skupin a samo bude analýzy používat k vytváření vlastních koncepčních návrhů a podkladů pro veřejnou politiku. V tomto procesu bude zkoumat a hodnotit použitelnost výstupů SÚNI a monitorovat a hodnotit jejich kvalitu i užitečnost. Zapojí do procesu hodnocení výstupů i další uživatele. Vznikne tak reflexe metodiky sestavení SÚNI, která bude použita k jeho průběžnému revidování a zdokonalování.

Závěr

Následné etapy procesu budou především etapami **zavádění SÚNI** do praxe a jeho postupného **vývoje, rozšiřování a zkvalitňování** a v konečné fázi jeho **stabilizace**. Tyto činnosti jsou neméně důležité, avšak budou již mít své pravidelné tempo a stanou se trvalou součástí činnosti CVNS i ČSÚ. Obě instituce budou postupně pracovat na vybudování trvalých kapacit (personálních i finančních) potřebných pro tento trvalý provoz.

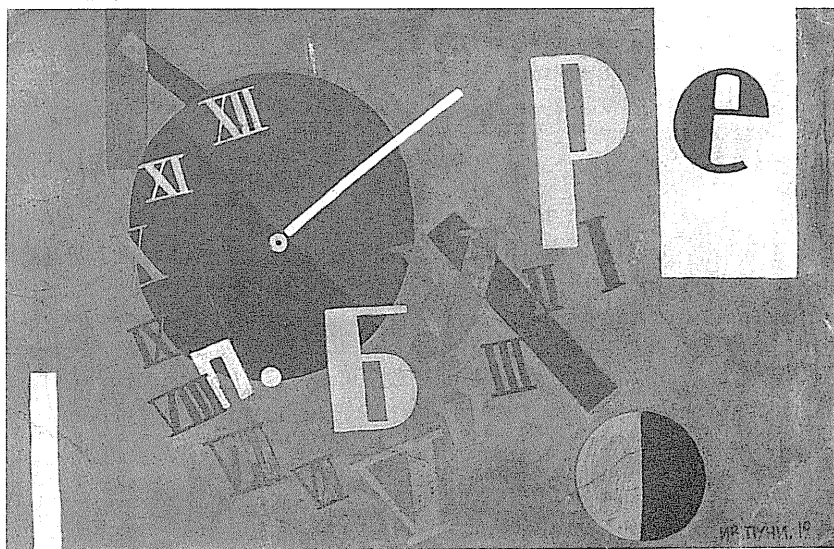
Kultura a umění

Lettrismus

JAROSLAV SEDLÁŘ

Vztah obrazu a písma, u jehož zrodu stál v období paleolitu obraz, má dlouhou historii, která započala v okamžiku, kdy paleolitický člověk rytými nebo malovanými obrázky na stěnách jeskyní vytvářel grafické znaky. Ty od sebe oddělila teprve antika, která však u písma oceňovala i estetické hodnoty; výtvarnou hodnotu mělo písmo ve středověkých iluminovaných rukopisech, zejména v malovaných iniciálách. Plného ohodnocení se však písmu jako samostatnému tvůrčímu prvku ve výtvarném umění dostalo až ve 20. století v kubismu, který ho použil v malovaném obraze. V roce 1911 namaloval poprvé podle šablony některá písmena latinské abecedy do svého obrazu *Le Portugais* (Portugalec) Georges Braque a od roku 1912 zakomponovával on a Pablo Picasso, *Journal et violon* (Zátiší s novinami a houslemi, 1912), ale i Juan Gris, *Syphon, verre et journal* (Zátiší se sifonem, sklenicí a novinami, 1916) do obrazů jednotlivá pís-

mena prostřednictvím koláží, vlepováním útržků novin, obalů z tabáku, hracích karet a krabiček od zápalek. Emil Filla, *Zátiší s rozkrojeným citronem* (1926) a italský futurista Umberto Boccioni, *Stav ducha – loučení* (1912), Gino Severini, *Dynamické a hieroglyfické* (1912) a Carlo Carrà, *Intervenční manifestace* (1914) vmalovávali do svých děl písmena a číslice, což lze chápat i jako ohlas tzv. osvobozených slov Filippa Tommasa Marinettiho. Tento vliv zasáhl rovněž ruské futuristy, například Michail Larionov do svých futuristicko-primitivistických obrazů vojáků vepisoval celé texty písní a nápisy, *Vojáci* (1909) a *Ivan Puni* (Jean Pougny) již ve dvacátých letech 20. století povýšil slovo, ba pouhý jeho fragment na jediný námět obrazu. Byl to on, kdo předznamenal pozdější lettristické obrazy. Ve svých raných dílech spojoval vlivy francouzských fauvistů a brzy nato Malevičova suprematismu, který převáděl v letech 1915–1916 formou konstrukcí z plechů, lepenky a dřeva do plastických reliéfů. V roce 1919, ještě než opustil Rusko a emigroval do Berlína a pak do Paříže, začal do svých obrazů vmalovávat písmena. Stačí připomenout obrazy *Hodiny* a *Kompozice s hracími kartami* (1919), dnes

Ivan Puni, *Hodiny*, 1919

v Ludwigově sbírce v Kolíně nad Rýnem, které patří vedle plastických reliéfů k vrcholným dílům v jeho tvorbě. První malba znázorňuje z osy posunutý kruh ciferníku, z něhož se uvolnily římské číslice, které jako by se volně vznášely před ním. Mimo kruh ciferníku přesahuje hodinová ručička, která se z kompozice vyčlenila v samostatný konstruktivistický znak, ostatně jako další obdélník, kruh a silnější přímky. Diagonálně od levého do pravého rohu obrazového obdélníku běží písmena ruské abizuky, která tvoří jméno P. Bure, patrně hodináře, pro kterého Puni namaloval obraz jako návrh na vývěsní štít. Takové obrazy Puni maloval i v Berlíně a potom v Paříži. Jednotlivá písmena nacházíme též na konstruktivisticky skvěle propracovaném druhém díle. Trvale se písmena a čísla zabydlela v dadaistických fotomontážích a kolážích Kurta Schwitterse, *Mz 410* (1922), Raoula Hausmanna, *ABCD* (1923), Hannah Höchové, v surrealistických obrazech Mana Raye nebo René Magritta, *L'art de la conversation* (Umění konverzace, 1950).

Po druhé světové válce panovalo všeobecné přesvědčení, že moderní umění vyčerpalo všechna svá témata, ideje, techniky a tendence už v první polovině 20. století a vše se potom pouze napodobovalo nebo nejvýše synkreticky varírovalo. Mluvílo se dokonce o akademické fázi moderny. V dalším vývoji se však ukázalo, že například informal nebyl pouhým postexpresionismem, pop-art pouhým neodadismem, dekonstruktivismus pouhou antitezí ke konstruktivismu. Protože vznikaly v jiné době a v jiném kulturním prostředí, znamenaly nové přehodnocení podobných témat, idejí, technik a tendencí, zároveň ale oživovaly dávno zapomenuté např. expresionistické, dadaistické nebo konstruktivistické myšlenky, event. tradice konkrétního umění, a to například i v minimal-artu nebo v konceptuálním umění, a staly se dokonce vysoce aktuálními, jako například lettrismus, který nebyl sice tak významným uměleckým směrem jako např. pop-art, dekonstruktivismus nebo minimal-art, nicméně rovněž ovlivnil četné umělce, ale i některá nová hnutí.

Lettrismus patří druhodnačně mezi umělecké avantgardy druhé poloviny 20. století.

Inspirovala ho nepochybně osvobozená slova Filippa Tommasa Marinettiho, navázal však bezprostředně na surrealismus, který převedl do tzv. situacionismu. Umělecký směr zvaný lettrismus (francouzské slovo la lettre překládáme jako písmeno, litera) založil roku 1946 ve Francii básník (rodilý Rumun) Isidore Isou, který zastával názor, že řeč, slovo a figurace jsou vyčerpány a musí být nahrazeny jenom písmeny. V manifestu lettrismu uvedl devatenáct nových znaků lettrismu a vyhlásil deset způsobů jak nakládat s písmenem v básni. Později plánoval dokonce spojení všech znaků a disciplín do jednotné hypergrafie. Lettristé, ke kterým se připojili také výtvarní umělci (M. Lemaître, J. Spacagna. R. Sabatier), založili v roce 1963 *Centre de la Recherche Lettriste* a nakladatelství *Lettrisme et Hypegraphie*. Skupina stále existuje a v době od 19. února do 20. března 2004 uspořádala dokonce výstavu nazvanou *La photographie lettriste depuis 1990* v Georgia Southern University v USA, na které vystavovali Gérard-Philippe Broutin, Anne-Catherine Caron, François Poyet, Woodie Roehmer, Roland Sabatier, Alain Satié, David Seaman.

Isidore Isou byl přesvědčen, že písmo má absolutní hodnotu a může být nositelem nových forem uměleckého poselství, a to nejen v podobě hláskových lettristických básní, nýbrž i v podobě výtvarné, v níž má mít funkci výrazně dominující, protože v kulturních dějinách lidstva mělo písmo a psaní mimořádný význam a pro malířství, sochařství a architekturu. Písmo bylo vždy rozhodujícím nositelem komunikace mezi lidmi, a proto je jím i v lettristických obrazech. Lettristé používali jak expresivní záznamy, tak písmové texty, písmena různých abeced, znaky Morseovy abecedy, Braillovo a obrázkové písmo, rébusy, anagramy i nové typy tiskařského písma a grafémy, které mohou být díky své expresivitě prostředky stejně hodnotného sdělení jako například obraz. Nicméně ve výtvarných artefaktech, v obrazech, grafikách, v kolážích a fotografiích bylo užíváno spíše pro svůj vizuální než komunikativní a významotvorný efekt. Hlavními představiteli byli od počátku padesátých let vedle Isidora Isoua Maurice Lemaître, Gabriel Pomerand, François

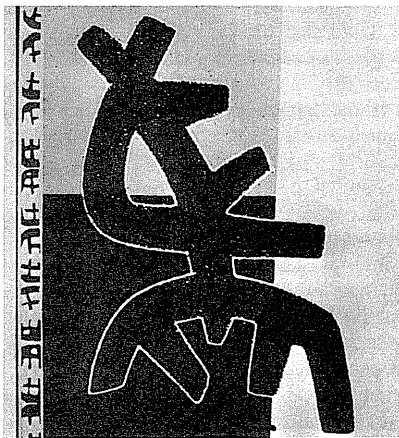
Dufrène, Jacques Spacagna, Roland Sabatier. Velice často se pohybovali na hranicích mezi literaturou a výtvarným uměním nebo mezi poezií a filmem. Lettrismus bývá často zařazován také mezi projevy konkrétní poezie a Isidore Isou ve svých textech dokonce předjímal konceptuální postupy a předmětovou uměleckou tvorbu, trval však na tom, že základem lettristického díla je písmeno nebo číslice, nikoliv slovo nebo dokonce věta.

Přes jednoznačně avantgardně a nově zaměřenou poetiku vznikla mezi lettristy levicově orientovaná opoziční skupina, která se zaměřila na kulturní sabotáže a roku 1952 se odtrhla, aby založila *Lettristickou internacionálu*. Její členové se obrátili k minulosti, k tradici dadaistických provokací, zaujímali jednoznačně postdadaistické postoje, které se projeví v tzv. neodadaistické psychogeografii, v jejímž rámci preferovali tuláctví a uplatňovali praktické modely situacionistické kritiky plánovitého rozvoje měst a všedního života v jakémsi smyslu bezdomovectví.

Na lettrismus reagovali jednotlivci i skupiny a směry nebo tendence. Magrittovým dílem byl ovlivněn Marcel Broodthaers, který svým obrazem *Un coup de dés* (Vrh kostek, 1969), zaplněným písmeny objektivizoval slovo, odmýšlil jeho vý-

znam a podřídil ho celému bohatství svého humorné a ironicky poetického díla. Písmo se objevuje rovněž v pop-artu, využíval ho např. v komiksových obrázcích Roy Lichtenstein nebo utilitárně popisně Andy Warhol. S emblémy, písmeny a čísly pracoval pop-artu blízký malíř Robert Indiana, který měl ve svém ateliéru na Manhattanu zásobu měděných popisek. Nejprve sestavoval písmena, čísla a hvězdičky do asambláží, později je maloval na plátno, jak ukazuje např. akrylovými barvami provedený obraz „5“ (1963). Konceptualisté Joseph Kosuth, *Frame-One and Three* (Rám-jeden a tři), *One and Three Chairs* (Jedna a tři židle, oba 1965), Lawrence Weiner, Robert Barry a další ho ve svých výtvorech povýšili na dominantní motiv. Mezi konceptualisty bychom mohli některými díly zařadit i Hanne Darboven a Jannise Kounellis. Hanne Darboven pracuje s bezobsažnými nápisy, seriálně členěnými do řad a kolon, s čísly, písmeny nebo s řadami písmen, které vznikají při práci na počítači a patří ovšem spíše do oblasti computerového programování. Osáměle a letmo se lettrismu dotkl i Jannis Kounellis, který dříve než přešel k arte povera (po svém přesídlení do Říma v roce 1956), pracoval výhradně s čísly a písmeny, které využíval pouze jako znaky, *Rana* (1961). Nicméně jeho mnohoznačné dílo, rozprostřené od malovaných písmen a not až ke slepým maskám a k práci s ohněm, kouřem a olovem, svědčí o rozpačitém hledání asociativních forem symbolů odkazujících do neurčitých poloh mezi prchavostí a trváním, mezi bytím a zanikáním. Giuseppe Capogrossi, držitel čestného uznání ze 32. bienále v Benátkách, maluje jednak monumentální dekorativní mříže z černých, červených a bílých pruhů do moderní architektury, jednak do závěsných obrazů postavy-písmena, kterými se jednoznačně přibližuje lettrismu, *Plocha 423* (1961). Lettrismus pracoval také s písmem z tiskáren a noví realisté ho uplatňovali na městských reklamních billboardech a plakátovacích plochách.

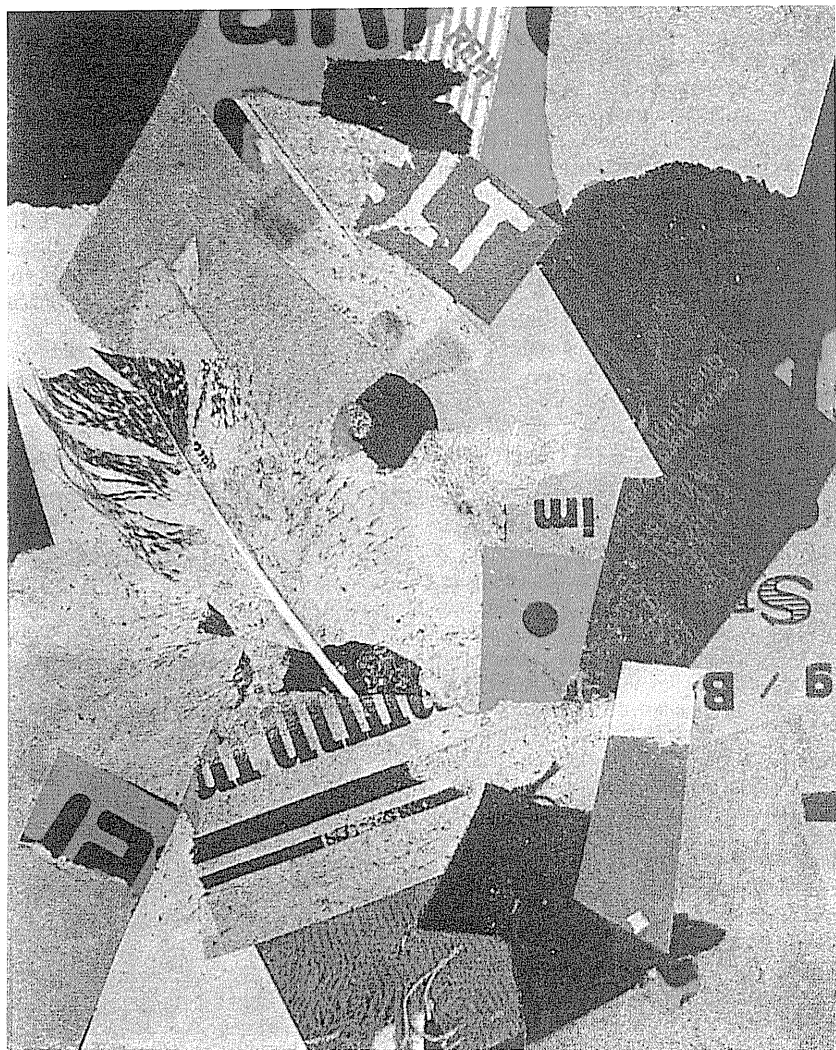
U nás patřil k průkopníkům lettrismu Zdeněk Sklenář, v jehož tvorbě došlo k radikální proměně po jeho návratu z Číny v roce 1955. Tehdy u něho skončilo období

Giuseppe Capogrossi,
Plocha 423, 1961

tvorby ovlivněné surrealismem a nastalo tzv. kaligrafické období. Po několika obrazech čínských pavilonů a cypřišových hájů namaloval v roce 1956 obraz *Hospůdka pekingských básníků*, v němž poprvé použil čínské znaky. Postupně své obrazy pojednával stále složitějším vrstvením barevných past a vysokých reliéfních nánosů, které pak popisoval škrabáním, loupáním, prořezá-

ním, ba i obnažováním podkladu kaligrafickými znaky, lineárními arabeskami a od šedesátých let i latinskými písmeny a koloristicky sjednocoval barevnými retušemi, světlými a průsvitnými lazurami. I když tyto obrazy vypadají na první pohled jako abstraktní nebo informální (u nás ostatně lettrismus většinou souvisí s informelem), chtějí být v rovině smyslové a pojmové kom-

Kurt Schwitters, Mz 410, 1922

plexním obrazem světa, a to právě prostřednictvím písmen, ideogramů a kulturních symbolů.

Druhým výrazným českým lettristou i protagonistou konkrétní poezie byl v letech 1962-1966 malíř, grafik a tvůrce objektů Eduard Ovčáček, který ve své tvorbě využíval tiskací písmo jako jeden z hlavních kompozičních prvků. Písmenům dával plošnou i plastickou podobu a zdobil je dalšími písmeny nebo typografickými značkami. Na výstavách skupiny Parabola předváděl výtvarné realizace v podobě vypalovaných nebo slepotiskových liter, propalovaných koláží a strukturální grafiky, *Ortely, Sloup poezie, Propalovaná koláž* (1964), *Chiro-mantie* (1965), dřevěných nebo papírových sochařských objektů, latinkových grafémů a vypalovaných soch a reliéfů. Ovčáček vyznával písmo jako samostatnou estetickou kvalitu, aniž přítom omezoval jeho odkazy k jazykové komunikaci.

Třetím hlavním českým lettristou byl grafik a malíř Jiří Balcar, úpravce knih a tvůrce plakátů, který byl ovlivněn neorealismem a existencialistickou filozofií. Od roku 1955 se jako redaktor Květů aktivně účastnil diskusí o neuspokojivém stavu české kultury. Cestu k lettrismu nastoupil grafickými listy popsanými různými písemnými sděleními v podobě cyklů *Labyrinty, Zprávy, Šifry, Nápis*y (kolem roku 1959). Objevují se v nich nečitelná nebo nesrozumitelná písma inspirovaná byrokratickými formuláři, vhláškami a sděleními *Dekrety* (1960). Jako by byly popsány chaotickými záznamy na plošném abstraktním pozadí s naškrábanými podpisy a písmenovými ukazateli. Podle Balcarových vlastních konfesií jej k těmto výtvarům dohnaly osobní traumatické srážky s moderní byrokracií. Občas ve svých grafikách citoval celé texty nebo výroky, často s komickým nebo groteskním podtextem. Potom kombinoval náčrty plánů a různé technické poznámky, součty, grafy, kóty, šachovnice, křížovky a prvky spontánního psaní. Do obrazů vkládal jednotlivé izolované tiskařské litery a vytvářel si tak velmi osobitý vizuální styl. V protikladu k francouzským lettristům ovšem Balcar v jednotlivých grafémech a zlomcích slov viděl spíše symbol nemožnosti komunikace mezi lidmi.

K nejmýznanějším předním československým umělcům-lettristům vůbec patří nesporně bratislavský Miloš Urbásek. Zpočátku používal ve svých kolážích a dekolážích výhradně písmo z tištěných materiálů (1964-1966), jak dokládá např. koláž nazvaná *Barbar* (1965), sestavená jenom z písmen, nad kterými dominuje výrazné tiskací A. Později pracoval s grafémy, které podřizoval racionální organizaci, např. ve vynikajícím leptu označeném římskou číslicí XVI. (1966) nebo v latexových malbách ze série témat, *Téma* (1965), kde jsou řazena písmena A a jeho fragmenty a v nejmýznanějším díle nazvaném *Téma O* (1966), na kterém jsou, podobně jako kdysi u Puniho, povýšeny dva fragmenty tiskací litery O nejen na jediný námět obrazu, ale i na ojedinelou a racionálně rozvrženou kompozici. Stejně ovšem jako Sklenář, Balcar nebo Ovčáček kombinoval i on konstruované typy liter s agresivní malbou a v grafikách často znázorňoval emblémy a pečeti.

U řady dalších českých výtvarníků můžeme zaznamenat kratší nebo delší lettristická období. Jan Kubíček pěstoval lettrismus v letech 1962-1965. Od cyklů měst přešel

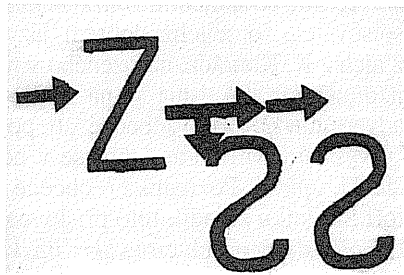

Miloš Urbásek, *Barbar*, 1965

k detailním pohledům na struktury stěn pokrytých nápisy a znaky, které maloval dokonce velmi přesně podle šablon, *Tabule* (1965). Spojoval tedy podobně jako ostatní čeští lettristé informel a lettrismus do osobitě pojatého uměleckého projevu.

Jakýmsi shrnutím všech typů uplatnění písma v českém umění se stala výstava *Obraz a písmo*, kterou v roce 1966 připravili Jiří Padrta a Zdeněk Felix. Byla to jedna z legendárních výstav šedesátých let, které uváděly do českého umění aktuální problematiku. Její tvůrci se patrně inspirovali mezinárodní přehlídkou *Schrift und Bild* (Písmo a obraz), která se v letech 1962-1963 uskutečnila v Baden-Badenu a v západním Berlíně a která představovala první světovou prezentaci uplatnění písma v moderním umění. Na české výstavě *Obraz a písmo* se objevili všichni autoři, kteří s písmem v té době soustavně pracovali: vedle výtvarníků Eduarda Ovčáčka, Zdeňka Sklenáře, Jiřího Balcara a Jana Kubíčka také Miloš Urbásek, Adolf Hoffmeister, Karel Malich a další. Přítomni byli rovněž básníci, kteří překročili hranice poezie směrem k vizuální poezii a k výtvarnému umění. Například Jiří Kolář vystavil ukázky své evidentní a tzv. předmětné poezie, v nichž uplatnil písmo jako výchozí materiál koláže. Vytvářel i obrazy, a to obrazy z uzlového písma, obrázkové a kaleidoskopické básně. Výstava se uskutečnila v Oblastní galerii Vysočiny v Jihlavě, v Galerii Václava Špály v Praze a v Regionálním muzeu v Kolíně nad Labem. Připomenutím této výstavy byla přehlídka *Písmo v obraze*, která v létě roku 1992 proběhla v Galerii Stará radnice v Brně a na níž byla představena díla vytvořená v době od první výstavy v roce 1966. Vizuální poezie tentokrát prostor nedostala, protože hlavním cílem výstavy *Písmo v obraze* bylo sledovat, jak se písmo projevuje ve výtvarném díle. Zastoupeni byli jednak autoři, kteří prezentovali výtvarnou problematiku již na výstavě *Obraz a písmo*, a dále ti, kteří se problematikou písma zabývali ještě v šedesátých a osmdesátých letech 20. století. Z těchto nových autorů připomeňme zejména Miroslava Šnajdra staršího, který v informelních obrazech parafrázoval dětské kres-

by, a Jana Wojnara, který začínal pracovat jako autor drobných koláží složených z fragmentů tištěných textů a z poštovních známek. Od začátku sedmdesátých let se v jeho tvorbě prosadilo již konceptuální myšlení, které mu ovšem nebránilo v tom, aby ve svém díle stále ještě užíval graféy a nonsémantické strojopisné struktury. Naopak Milan Knížák ručně popisoval své asambláže z textílních oděvů a drobných předmětů a Václav Vokolek na svých obrazech dokumentoval zájem o prostorové charakteristiky grafemů. Jan Smejkal zapisoval do svých obrazů a obrazových sérií téměř neosobním rukopisem – většinou velkými verzáلكovými typy – citace textů, které ho zaujaly. Někdy ve svých dílech použili písmo i Pavel Rudolf, Libor Jaroš, Vladimíra Sedláková, Peter Rónai nebo Petr Kvičala aj. Vstup písma do obrazu byl tedy umožněn často inspirací dílem jiných umělců, prostředím nebo vlivem výrazové role písmového záznamu. Předpokladem k tomu byla analýza písma a textu jako nositele informací a významů, jako tvarové hodnoty s určitým potenciálem výrazu a krásy, jako prostředku formulace subjektivního vědomí i jako nástroje mezilidské komunikace. Aktualizace písma v obraze navíc přinesla uplatnění nadnárodního prvku v moderní kultuře. Právě v souvislosti s písmem se moderní umění Evropy a Ameriky přihlásilo ke kulturnímu dědictví také jiných než evropských oblastí.

Jannis Kounellis, Rana, 1961

Nevyhýbejme se předložce *skrz*

MILAN JELÍNEK

U některých výrazových prostředků brusiči dosáhli toho, že se jim uživatelé spisovné češtiny vyhýbají nebo alespoň omezují jejich užívání. Patří mezi ně i příslovce a předložka *skrz*. Je pravda, že to není slovo libozvučné a že zejména spojení této předložky se slovy, která začínají skupinou souhlásek, může působit i výslovnostní potíže. Hned si vzpomeneme na výslovnostní hříčku *strč prst skrz krk*, kterou někdy demonstrujeme obtížnou výslovnost češtiny proti jiným jazykům. Pravda, nelibozvučnost můžeme zmírnit vokalizací předložky *skrz*: *skrže prst*.

Příslovce a předložka *skrz* jsou v češtině doloženy od nejstarších dob a teprve v období bujícího purismu od konce šedesátých let 19. století až do známé protipuristické diskuse na počátku třicátých let 20. stol. byly ze spisovné češtiny vymycovány. Důvodem k tomu nebylo jen nelibé znění slova *skrz*, ale jeho významová blízkost k německému *durch*. Puristé také zde postupovali podle primitivní zásady: má-li čeština k dispozici několik synonymních prostředků, z nichž jeden je shodný svým významem nebo svým tvořením nebo svou vazbou s němčinou, pak se tento prostředek jako podezřelý z cizího původu musí ze spisovného jazyka vyloučit. Hned tu bylo po ruce tvrzení, že jde o prostředek „bytečný“, jehož vymýcení nemůže jazyku uškodit, protože se místo něho nabízejí výrazové prostředky zřetelně české (v dobách vzednutí puristické vlny se mluvilo také o „slovanskosti“ náhražek).

Jak je tomu se slovem *skrz*, které se prakticky ve všech významech dostalo na puristický index? Začneme adverbium *skrz*. Vypůjčíme si příklad z Příručního slovníku jazyka českého, kde je uvedena věta K. Světlé (narozené r. 1830): *Ze sebe svlekl levý rukáv a skrz se podíval*. Slovník ztotožňuje příslovce *skrz* se spojením *vnitřkem něčeho* a dokumentuje je řadou příkladů ze spisovatelů, o jejichž dobrém jazyce nikdo nepochyboval. Aspoň jeden z nich z K. Konráda, narozeného v roce úmrtí K. Světlé r. 1899: *My jen projždíme skrz*, tak jsme se na skok stavili. Autoři Slovníku však pocitovali adverbium *skrz* jako „obecné“, tj. považovali je za součást „obecné češtiny“.

Význam ‚vnitřkem čeho‘ se v některých případech rozšířil ve význam ‚zcela, úplně‘. Poznámka o obecné povaze slova zde chybí; zdá se, že autoři Slovníku zařadili toto příslovce mezi slova spisovná. Zřetelně je tomu tak při zdvojení adverbia *skrz* *naskrz*. Poznamenejme, že se v době vydávání Slovníku (V. svazku od r. 1948) psalo většinou *skrz na skrz*, i když Pravidla českého pravopisu uváděla už ve 20. letech 19. stol. také psaní dohromady. Obojí způsob psaní pak připustila Pravidla z r. 1993; v dnešní

době vítězí pravopisná varianta *skrznaskrz*. Spřežkové psaní příslovce zřejmě vystihuje srůst jeho součástí.

Příruční slovník např. zaznamenává užití adverbia *skrz naskrz promočený* (v této pravopisné podobě). Běžný je i další významový posun příslovce v případech jako *To byl poctivec skrz na skrz* (F. X. Svoboda), kde je ovšem základní představa ‚pronikání‘ zachována. Listujeme-li v brusech z konce 19. a počátku 20. stol., často narážíme na tvrzení, že jde o výraz nesprávný. Fr. Bartoš v Rukověti správné češtiny (1891) vyslovil podezření, že *skrz na skrz* vzniklo napodobením německého spojení *durch und durch*. Je možné, že němčina dala podnět k jeho vytvoření, ale české příslovce je vytvořeno podle jiného syntaktického vzorce. Němčina zvolila spojení slučovací, kdežto čeština dala přednost spojení s předložkou *na*, v němž tušíme vztah účinkový.

Bartoš doporučuje místo spojení *skrz na skrz* (všechny jeho části píše odděleně) archaické náhražky: *venkoncem*, *ven a ven* (např. *Nůž mu projel tělem venkoncem*). *Zmoknout skrz na skrz* opravuje na *zmoknout do níti*. Za germanismus pokládá spojení *skrz na skrz* (také psané zvlášť) Fr. Bačkovský ve 4. vyd. Oprávce poklésků mluvnických (1894) a navrhuje nahradit je spojením *ven a ven*.

V Nové rukověti správné češtiny (1901) zašel Fr. Bartoš ještě dál: usoudil, že adv. *skrz* u českých sloves jako *dostati se kudy skrz* nebo *jeti skrze* napodobuje německé *durch*. Proto radil nahrazovat spojení *dostati se skrz* slovesem *protlačiti se* a místo spojení *jeti skrze Prahu* navrhoval „češtější“ vyjádření *jeti Prahou* (zde ovšem provedl úpravu syntaktickou). Zmiňme se ještě o tom, že se adv. *skrz na skrz* nelíbilo ani autorům 3. vyd. matičního Brusu jazyka českého (1894). Označili je jako „spojení nelibé“ a doporučovali místo něho spojení vhodnější: *skrz na skrz zkažen – úplně, zcela, všech; býti skrz na skrz dobrák – učiněná dobrota, samá dobrota* aj.

Podobná nepřízeň stíhala také předložku *skrz(e) co*, která od nejstarších dob vyjadřovala ‚pronikání od jedné strany k druhé‘ a obvykle v tomto významu vstupovala do konkurence s prostým instrumentálem. Např. v Erbenově výpovědi *Museli se skrze kaši na druhou stranu prokousat* můžeme předložkový pád nahradit instrumentálem *kaší*. Významový rozdíl mezi obojím vyjádřením je takřka zanedbatelný, ale přece jen cítíme, že starobylá nepůvodní předložka *skrze co* vyjadřuje pronikání explicitněji než instrumentál.

Puristé v poslední třetině 19. a na počátku 20. století užívání předložky *skrz(e) co* i v tomto směrovém významu omezovali, protože se domnívali, že čeština následuje volbou předložky místo nabízejícího se prostého instrumentálu němčinu. Např. Fr. Bartoš v Rukověti správné češtiny (1891) opravil věty B. Němcové, v nichž je užitó předložky *skrz* ve významu místním a prostředkovém: *Svatava vedla jej skrze skvostné pokoje k matce* – opraveno: *skvostnými pokoji*. [*Sirotek*] *přišel k štěstí skrze tři zlatá péra* – opraveno: *třemi zlatými péry*.

Studium starší češtiny však prokázalo, že se v obou uvedených významech předložka *skrz* užívala od nejstarších dob. Můžeme se o tom přesvědčit v Trávníčkově vydání IV. dílu Gebauerovy Historické mluvnice jazyka českého (1929, s. 493 n.). Už v r. 1877 rehabilitoval tuto předložku Brus jazyka českého vydaný Maticí českou. Doporučil ji nejen ve významu místním, ale i jako správný prostředek při vyjadřování prostředku a původu. Jako důkaz její starobylosti uvedl věty Komenského: Všelike měření děje se *skrze tříhraník*. *Skrze Pulkavu* složená kniha. V obou případech však Brus upozornil na konkurenční způsob vyjádření instrumentálem a genitivem s předložkou *od*.

Protože puristické námitky proti předložce *skrz* pokračovaly, vystoupil na její obranu E. Smetánka (v Naší řeči 3, 1899, s. 193 n.). Také puristicky zaměřený časopis Naše úřední čeština (5. ročník v r. 1926) ujal se potlačovaného slova: „Byl by již čas, aby přestalo konečně strašit slovo *skrze* ty, kteří stále upozorňují, že někteří profesori je jako nečeské zamítají.“ Dodejme, že časopis Naše řeč ještě v r. 1925 otiskl poznámku, v níž prohlásil větu Zašlete průkaz *skrze příslušné velitelství* za správnou.

V běžně mluveném jazyce se předložka *skrz* rozšířila i v platnosti příčinné a důvodové. Matiční Brus toto rozšíření významu odmítl, prohlásil např. za chybu užití předložky *skrz* ve větě *Skrze veliký zármutek* nemohl mluvit (doporučil zde výraz s předložkou *pro*: *pro veliký zármutek*). Podobně odsoudil větu Žák byl *skrze svou nedbalost* potrestán a místo ní nabídl tři varianty s předložkami původními: *pro* nebo *za svou nedbalost* nebo *ze své nedbalosti*.

Vedle tohoto významu, u něhož se spojitost s původním, místním významem slova *skrz* neztrácí, nacházíme tuto předložku jako výrazový prostředek vztahu k osobě nebo věci, která s něčím souvisí nebo je něčeho příčinou. Jako příklad nám může posloužit věta z K. Sabiný: A skoro každíčký den se *skrz ni* opil. Ještě zřetelněji tento význam ukazuje věta z Čapka Choda, která je vyslovena obecnou češtinou: Do dneška žádnéj neví, *skrz* co umřel. Další rozšíření významu vyjadřovaného předložkou *skrz* ji uvádí do synonymního vztahu s předložkami *kvůli čemu*, *stran čeho*, *ve věci čeho* aj. Tak je tomu např. ve větě pronesené policistou v povídce K. Čapka: Měli jsme ho tu jednu *skrz lichvu*. Druhé vydání matičního Brusu (z r. 1881) tento význam nepřipouští. Místo věty Mluvil s lesním *skrze dříví* žádá variantu s původní předložkou *o čem* nebo s nepůvodní předložkou *strany čeho*.

Jak se máme chovat v dnešní češtině? Především je mimo jakoukoli pochybnost, že předložka *skrz* patří do spisovné normy ve významu 'pronikání něčím' a také v posunutém významu 'prostředkování něčeho'. Další rozšířené významy nelze označit jako nesprávné, ale mají více nebo méně odstín hovorový až obecněčeský. Autor sám musí uvážit, zdali prvkem s takovým stylistickým zabarvením neporuší styl svého textu. Jinými slovy: *skrz jednotlivé prvky* se nesmí narušit stylová jednota promluvy.

Co nového v přírodních vědách

Transgenní rostliny (GMO): ano či ne?*

JAN ŠMARDA

Na jaře roku 2004 jsme se v rozhlasovém a televizním zpravodajství dověděli, že komise Evropské unie právě rozhodla o otevření trhu všech svých 25 členských zemí geneticky upravené kukuřici, že Evropská unie tedy pootevřela dveře geneticky modifikované rostlině z okruhu GMO – z okruhu, jemuž byly její dveře dosud uzavřeny.

Zkratkou GMO se označují „geneticky modifikované organismy“: živé organismy živočišných, rostlinných i mikrobiálních druhů, do kterých byl vpraven určitý gen; gen, jaký se v nich přirozenou cestou nevyskytuje a který byl do nich přenesen z organismu jiného biologického druhu. Takovému přenosu se obecně říká „transgenóza“. Samozřejmě že cílem vždycky je vybavit daný druh genetickou informací z hospodářského hlediska žádoucí, tedy doplnit jeho genom užitečným směrem. Jde o moderní metodu šlechtitelství, v daném případě rostlin. Zušlechťování rostlin provádí člověk tak dlouho, co existuje zemědělství, a protože existuje už hodně dlouho, je jasné, že se postupy a metody šlechtění stále zdokonalují, úměrně pokrokům lidského poznávání. Nu – a dnes dospěly k transgenóze.

Problém – a nemalý – je ovšem v tom, že pokrok moderní molekulární genetiky (vždyť gen je v podstatě molekula, přesněji část molekuly) je tak dramatický, že s ním zdaleka nestačí držet krok pokrok lidského myšlení, zavedených představ, morálky, společenských a právních norem, prostě etický vývoj člověka. A tak se v takto vzniklé nesnázi člověk začíná bát. Začíná se bát svých možností. Intuitivně se spoléhá na ty, kdo ho vedou, a ochotně jim pomáhá budovat obrannou hradbu kolem sebe – nové zákony a předpisy, příkazy a zákazy.

Do České republiky bylo podle platných zákonných norem po dlouhá léta možno dovážet jedinou geneticky modifikovanou plodinu: soju, tolerantní ke glyfozátu. Glyfozát (chemicky: N-fosfometylglucin) je herbicid, tedy prostředek hubící plevele. Je typem herbicidů nové generace, jež jsou velmi účinné a rychle se rozkládají, aniž by zanechaly toxické stopy. V buňkách rostliny glyfozát blokuje specifický enzym, který živočichové nemají; s rostlinami jej mají jen některé houby a bakterie, nemůže tedy působit na živočichy a ani na člověka. Protože však je tento enzym nezbytný pro výstavbu bílkovin a rostlinné bílkoviny jsou potřebné pro výživu člo-

věka, je účelné, aby jejich syntéza nebyla v kulturních rostlinách tímto herbicidem zablokována. Zároveň je ovšem nezbytné, aby byly rostliny proti plevelům chráněny. A to je právě smyslem genu do rostlinných (v tomto případě sojových) semen přenášeného, tedy „transgenu“, původem ze známé půdní bakterie *Agrobacterium tumefaciens*. Ten kóduje velmi podobný enzym, který však účinku glyfozátu nepodléhá. Genom soji je tak – k jejímu prospěchu – obohacen bez jakéhokoliv efektu vedlejšího, potenciálně nebezpečného.

Existují ovšem i jiné transgeny pro necitlivost (toleranci) kulturních rostlin vůči herbicidům, o jiných molekulárních cestách svých účinků. Všechny sledují obdobný cíl: chránit kulturní rostliny před účinkem herbicidů, jimiž jim škodíme podobně jako rostlinám plevelným; vždyť i na ně působí stejně. Potřeba herbicidů ani dalšími transgeny sice výrazně snížena není, ale rostlina, na níž nám záleží, jim nepodléhá.

Využíváním téhož principu transgenózy dnes dovedeme rostliny účinně chránit také proti jejich hmyzím škůdcům: zde do jejich genomů vnášíme gen Bt pro část δ -endotoxinu, tedy pro bílkovinu jedovatou pro určité skupiny hmyzu. Tvůří ji rostlinná bakterie *Bacillus thuringiensis*, jež je opět vůči člověku neúčinná. Proto se kultury této bakterie donedávna vyráběly ve velkých objemech (u nás např. ve Slušovicích) a jako postřik kulturních rostlin se na polích aplikovaly proti jejich hmyzím škůdcům. Tyto postřiky jsou tedy nyní nahrazeny transgenózou do jejich semen, přitom se stejným účinkem. Tak také vznikla dnes povolená transgenní kukuřice, odolná proti zavíječi kukuřičnému, dále transgenní brambor, vzdorující mandelince bramborové, a bavlník, odolný proti jeho specifickým hmyzím škůdcům. Po celou dobu je jejich pěstování soustavně sledováno a důkladně (tedy i nákladně) testováno.

A totéž lze s veškerou odpovědností říci i o dalších projektech transgenózy kulturních rostlin, tedy hospodářských plodin. K nejstarším z nich patří záměr zajistit jim odolnost proti virům, zvýšit trvanlivost – a tím i skladovatelnost – plodů rajčat, vypěstovat ještě krásnější odrůdy okrasných rostlin (na trhu ve světě už je modrofialový karafiát i karafiát s delší životností řezaného květu) a v poslední době i snaha biotechnologicky zajistit nové průmyslové suroviny; zde konkrétně jde o syntetické polymery, jež by mohly půdní bakterie rozkládat podobně jako papír, nebo řepkový olej vhodný pro kosmetické využití a pro výrobu bionafty, jež by rovněž byla biologicky rozložitelná. (Všimněte si jen, jak lány řepky olejné změnilly tvář našich polí!) Perspektivou blízké budoucnosti pak jsou transgenní rostliny a jejich odrůdy vybavené určitými bílkovinnými antigeny, jež by požitím člověka současně imunizovaly (laicky: očkovaly), např. proti virové hepatitidě, rostliny vytvářející už hotové protilátky pro boj s infekcí (místo séroterapie), vitaminy a jim zčásti podobné antioxidanty (zlatá rýže produkující β -karoten, tedy provitamin A). Jsou už skutečností transgenní rostliny, které dovedou syntetizovat bílkovinu vytvářející pavoučí

vlákno s jeho nevyrovnatelnými mechanickými vlastnostmi atd. – Prostě jsme už oběma nohama v éře transgenních rostlin, v éře GMO, kdy se šlechtitelství rostlinných (i živočišných!) odrůd otevřelo zcela nové prostory. Jenže čím jsme v této éře dále, tím větší jsou naše obavy, náš strach z nového, neznámého. A děláme všechno možné, abychom tento svůj iracionální stav posilovali. Důrazně prohlašujeme, že transgenní rostliny nechceme, a organizujeme k tomu statistické průzkumy. Své politiky přesvědčujeme, že nutně potřebujeme být na obalech potravin informováni o tom, nesou-li stopu transgenózy. Protože co kdyby...

Jaká je – ve stručném přehledu – současná konkrétní situace v pěstování a využívání transgenních rostlin na naší zeměkouli?

Sumárně se pěstují na ploše převyšující 500.000 km². Takové rozšíření kultivace odrůd vyšlechtěných na základě jednoho a téhož metodického postupu nemá v historii obdoby. Pěstují se především v USA, v Kanadě, v Argentině a v Číně. V Evropě se pěstují na plochách zanedbatelně malých; s nevýznamnými výjimkami jde jen o pěstování pokusné, u nás na celkové ploše několika hektarů.

A co se z transgenních rostlinných odrůd na světě konkrétně pěstuje? Už mnohé: soja, kukuřice, bavlník, brambor, cukrovka, čekanka, řepka, pšenice, rýže, len, rajče, meloun, papaja, tykev, z květin karafiát, flox, ze stromů topol. Spektrum druhů povolených k zemědělské produkci se mimo evropský kontinent každoročně rozšiřuje. Asi 70% světové produkce soji pochází z USA a více než polovina z ní je transgenní. Asi 50% světové produkce kukuřice je dnes rovněž transgenní.

V rozhodující většině zatím transgenní rostliny nepřinášejí žádné výhody konzumentům – což usnadňuje jejich odmítání, ale přinášejí podle očekávání výhody zemědělcům, protože jim zvyšují výnosy a přitom snižují jejich výdaje na ochranu pěstovaných rostlin.

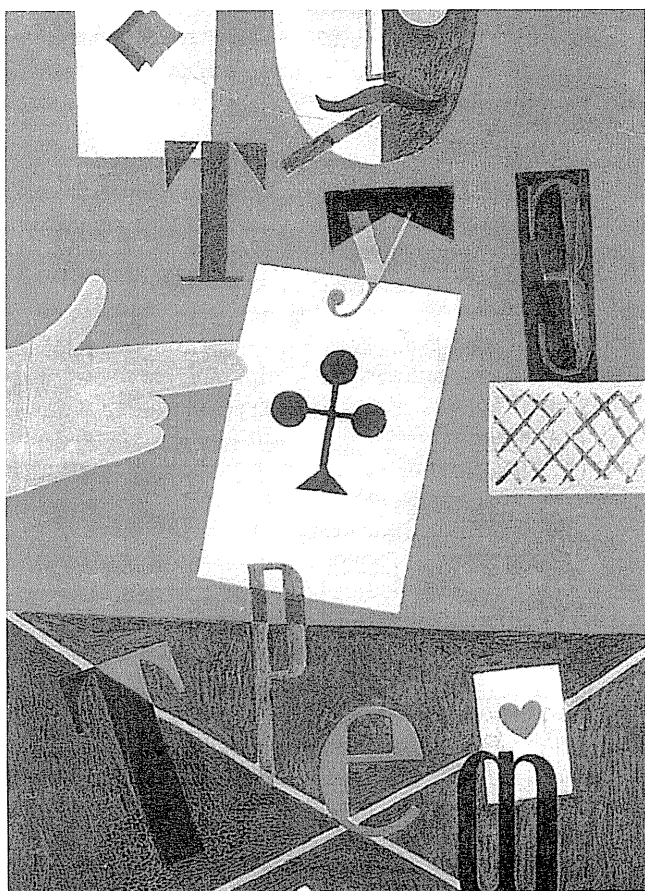
Dlužno říci, že transgenní rostliny se na světě pěstují od roku 1994 – rok od roku ve větší míře, protože se osvědčily. Proč u nás tak horlivě a přičinlivě uzavíráme tomuto pokroku cestu? Můžeme toto své omezující snažení pokládat za rozumné, odůvodněné? (A teď myslím nás všechny nejen v ČR, nýbrž v Evropě.) Je nabíledni, že normální to není. Tak tedy – proč?

I zde bohužel platí základní poučka postmoderní společnosti: za vším hledej peníze. Transgenóza je jako šlechtitelský postup metodicky velmi nákladná, protože je velmi náročná. A přitom se až po letech (pěti až osmi letech) ukáže, zda se investice vložené do vytvoření a vypěstování transgenní odrůdy a do jejího prosazení na trh vyplatily. Číní okolo sta milionů amerických dolarů. Je evidentní, že si taková rizika mohou dovolit jen ty největší a nejsilnější zemědělské podniky. Podaří-li se transgenózou vypěstovat novou odrůdu, musí být před uvedením na trh, a tudíž před povolením k pěstování podrobena celému martyrii testů a zkoušek, hodnocení míry nejrůznějších rizik, ověřování dopadů nejen na lidské zdraví, ale i na okolní přirozené organismy rostlinné i živočišné, na všudypřítomnou mik-

roflóru i na samotnou půdu atd.; to vše za cenu milionů dolarů a stohů popsaných papírů. Transgenní produkty tedy logicky stále ještě nejsou levné. A protože v evropských zemích ostražitě hlídá – a dotuje – zemědělství i trh zemědělskými produkty státní správa, stávají se transgenní („geneticky manipulované“) plodiny záležitostí primárně ekonomickou a sekundárně i politickou. Za této situace přichází vládám v Evropě velmi vhod přirozená nedůvěra obyvatel k čemukoliv novému, snadno přecházející v již zmíněnou iracionální fobii. A tu ještě vydatně živí neodpovědně se chovající ekologické spolky, organizace a hnutí, jež snadno šlápnu vedle.

A tak můžeme otevření evropského trhu Bt kukuřici uvítat jako aspoň malý, ale významný krok správným směrem.

* Vysílal Český rozhlas 3 – Vltava 30. 9. 2004 v pořadu „Psáno kurzivou“

Ivan Puni, Kompozice s kartami, 1919

Jak je to jinde ve světě

Drobečky z amerického kontinentu

DUŠAN SOUDEK

Aféra s internátními školami pro Indiány

V roce 1879 byly v Kanadě zákonem založeny internátní školy pro indiánské děti, aby údajně umožnily asimilaci Indiánů do bělošské společnosti. Od roku 1894 byl pobyt ve školách povinný, takže děti ztratily styk s rodinou. Školami prošlo asi sto tisíc Indiánů. Provoz škol byl svěřen církvím, katolíci vedli 70 škol, anglikáni 37, jiné církve obhospodařovaly méně škol. Školy byly předány r. 1973 do samosprávy Indiánů, a v 90. letech postupně rušeny.

Nyní se zdá, že se školy staly útočištěm úchylných vedoucích; je neuvěřitelné, kolik z nich se ukrývalo pod pláštěm církví. Prý v nich běžně docházelo k zneužití (abuse) žáků a žaček, k zneužití sexuálnímu, ale i týrání (např. bití) a ovšem i ke „ztrátě domorodé kultury“. Precedent poskytli bývalí chovanci ze sirotčince Mount Cashel (katolický řád „Christian Brothers“), kteří si r. 1996 vysoudili 11 milionů dolarů. Nyní se indiánských bývalých žáků ujali bílí právníci, kteří organizují soupis žáků a podávají v jejich zastoupení žaloby na stát a církve. Prozatím mají 6300 postižených z rezervací až s 80 % nezaměstnaností. V případě kladného rozsudku si ovšem vyžadují až 40% „contingency fees“, tj. odměny advokátovi. Jeden advokát sám sehnal 4300 klientů z rezervací. Advokáti posílají „lovce lebek“ (headhunters) do rezervací s dotazníky např. s výzvou „oživte si vzpomínky společně se spolužáky, jmenujte obviněné“. Když soudy vyhoví žalobcům, náhrady mohou jít do miliard dolarů. Některé anglickánské a katolické diecéze jsou už nyní insolventní (bankrupt), prozatím jen legální a soudní výlohy už zaplacené obnášejí 27 milionů dolarů.

Kupodivu někteří bývalí absolventi těchto škol si nevzpomínají na útrapy, ale po-

chvalují si to, co ve škole získali. V šedesátých letech dokonce někteří náčelníci protestovali proti rušení ojedinělých škol. Ale většina „abiturientů“ se shlédla v možnosti získání nějaké náhrady za přestálé útrapy (?), zvláště když advokáti podávají žaloby bezplatně s velkou nadějí na tučný zisk pro sebe.

Dokonce advokátní organizace protestovala proti některým advokátním praktikám v této záležitosti.

Rave

(vyslov *rejv*; rave = mluvit nebo jednat divoce a nesouvisle)

Je to jedna nová globální subkultura mladých. Rave vzniklo ve Velké Británii a USA v 80. letech a rozšířilo se jinam. Je to celonoční děj spočívající v tanci bez přestávky, doprovázený elektronickou hypnotickou hudbou, prezentovanou oblíbeným „disk jockeyem“, spolu s hojným užíváním drog „ecstasy“ a GHB, ne však alkoholu (vede k násilnostem). Raveři hledají zesílení smyslových vjemů a vznik euforie kombinací nepřetržitého tance, drog a velmi hlasité hudby, produkováné komputery, bez vokální složky. Toto vše posílí „vibe“ (=vibraace; vives podle slovníku: aura vyzařující z osoby nebo situace, nebo instinktivní pochopení povahy osob nebo situace). Užívané drogy jsou ecstasy (3,4-metylendioxy-methamfetamin) a GHB (gamma-hydroxybutyrát). Raveři chtějí mír, lásku, jednotu a respekt, to jest sympatie a euforii proti individualismu a materialismu dnešní společnosti. Účastníci jsou ve věku 15-25 let, může jich být až 10 tisíc na jednom podniku, vstupné 10-15 dolarů.

I v Kanadě nastalo už několik náhlých úmrtí na raves pro předávkování drogami a značného svalového výkonu. Účastníky nutno varovat předem (dostatek pitné vody a sodíku). V Anglii se policie proto pokusila raves zakázat, ale bez úspěchu. Zpočátku raves byly tajné, např. na farmách, nyní jsouve městech ve veřejných místnostech. Nutno být předem připraven na možné náhlé přihody. Viz též internet! (Can.Med. Assoc J. 162;1843, 2000)

Jsou raves také v České republice?

Soudce „Lynch“ v USA

Poslední desetiletí 19. století a tři desetiletí 20. století se vyznačovaly někdy svérázným výkonem spravedlnosti v USA, především v jižních státech. Lynchování bylo namířeno zpravidla proti černým Afroameričanům. Celkově bylo lynčováno 4700 černých. Američané berou násilí jako dané, podmiňené i nadbytkem stříelných zbraní v obyvatelstvu. Proto tu policie někdy nejdříve střílila a pak zjišťuje, o co šlo. Pravděpodobnost smrti zastřelením je v USA 135x vyšší než v Kanadě, kde už r. 1873 byla zřízena Královská jízdní policie, ovládaná centrálně. Lynchování byla jakási zjednodušená „semioficiální“ forma justice, při které se někdy projevovalo „až masové šílenství a epizody sadismu“. Byly trestány zločiny skutečné i domnělé, ale i „urážky“ (např. viník se dost rychle neuhnul před autem bělocha). Lynch mohl být „spořádaný“, tj. oběšení bylo oznámeno předem v novinách, za přítomnosti bankéřů a právníků, k dispozici parkování, pro vzdálené diváky mohl být vypraven zvláštní vlak. Při „divokém“ lynčování se uplatnil i sadismus (mučení oběti, upálení, uřezání prstů, rozdělování jako suvenýry divákům). Stovky diváků si lynčování fotografovali a byly v prodeji i upomínkové pohlednice, takže r. 1908 musel hlavní poštovníř zakázat jejich přepravu v poště. Nyní vyšla kniha „Without sanctuary“ s asi stovkou reprodukcí snímků lynche. V TIME (Apr. 10) byly v referátu o knize otištěny 4 snímky z té nedávné doby. Není to radostný pohled na spokojené diváky a potěšené přihlížející děti kolem oběšenců. U nás byly veřejné popravy zrušeny někdy v 19. století, ale předtím to bývalo i v Evropě oblíbené divadlo. U nás vzpomeňme na rok 1945!

Komunismus jako forma náboženství

Občas dostáváme zprávy z Česka, ať už v dopisech přátel nebo v tisku, vyjadřující překvapení o dnešním významném procentu komunistů; někteří z nich – nebo jejich děti – vlastní důležité podniky, jiní nemohou zapomenout na minulost.

Tento stav by nás neměl překvapit. Nejednou byl komunismus označen jako „sekulární (světské) náboženství“ (E. O. Wilson). Porovnejme nyní stručně podobnosti mezi libovolnou sektou a komunismem. Je tu mytologie uložená v posvátných knihách – „Dějiny VKS(b)“ a knihy klasiků; jsou tu posvátné obřady – např. májový průvod a rituál „voleb“ se 120% vítězstvím. Jsou tu naprosté znalosti zákonitostí světa – „Poručíme dešti, větru.“ –, dále autority marxistických věd jako Lysenko a jiní. Dokonce se někteří domnívali, že Strana může měnit přírodní zákony. Byli zde i mučeníci a ostatky svatých – např. Fučík nebo Lenin v mauzoleu. Byli tu ale také zloduchové a ďáblové: Trocký, Slánský a spol. Byli i komunisté netolerantní ke kacířům; považovali jiné názory za rouhání a tvrdě je trestali. Byl tu rovněž seznam zakázaných knih a inkvizice ve formě StB a kádrováků. Jako kněží fungovali příslušníci „nové třídy“ (Džilas) vládnoucích stranických funkcionářů a aparátčiků. Existovala pokora vůči vůdcům a uctívání jejich posvátných obrazů (Stalinův „kult osobnosti“). Nepřátelé byli zastrašováni a vlastní síla byla demonstrována na vojenských přehlídkách v Moskvě i jinde. Děti dorůstající do dospělosti prošly rituály doprovázejícími dospívání – „šátkování pionýrů“, přijetí do Strany.

Jednoduché náboženství dává svým vyznavačům pozemské odměny: dlouhý život, potravu, majetek, odvrácení neštěstí, potření nepřátel. I komunistická víra dávala svým vyznavačům nesmírné možnosti. Proto původně lidé věřící v ideály socialismu byli postupně nahrazováni věřícími v pouhou moc, která jim umožnila kariéry; stali se „vyvoleným lidem“. Komunismus byl neobyčejně silnou mocenskou organizací, srovnatelnou s papežem a s církví v raném středověku. Mnozí přívrženci se úplně odevzdali do rukou předpokládané vyšší moci, to vše doprovázeno slzami emocí; snad se některým – zvláště ženám – zjevovala ve spánku Strana jako krásná nadzemská bytost.

Ke komunistické zemi bylo použito drastických metod. Obraťme se nyní k české historii. Po bitvě na Bílé hoře 1620 byla vítězem prováděna rekatolizace země, kde bylo

Panorama knih

Renata Povolná: Spatial and Temporal Adverbials in English Authentic Face-to-Face Conversation*

Monografie Renaty Povolné je vyústěním jejího dlouholetého výzkumu v oblasti mluveného anglického jazyka a zejména v oblasti problematiky příslovečného určení času a místa z formálního a funkčního hlediska, jehož některé dílčí výsledky již byly zveřejněny v odborných periodikách. Ve své monografii se R. Povolná zaměřuje na roli příslovečného určení času a místa všech realizačních typů ve spojení s určitými verbálními frázemi pro vyjádření časové a prostorové scény v autentické spontánní osobní konverzaci (authentic face-to-face private conversation), která – jak autorka zdůrazňuje – je nejběžnějším žánrem v lidské komunikaci, v němž je promluva nejvíce ovlivněna kontextem. Studie používá vzájemně se doplňující kvantitativní a kvalitativní metody deskriptivní analýzy a je koncipována v duchu korpusové lingvistiky. Autorka využívá rozsáhlý vzorek korpusových dat z A Corpus of English Conversation, vydaného v roce 1985 J. Svartvikem a R. Quirkem, a to pět konverzačních textů, z nichž každý obsahuje 5 000 slov, tj. celkem 25 000 slov. Součástí monografie je příloha, která obsahuje praktickou analýzu všech pěti textů z hlediska funkční perspektivy větné, tj. identifikaci funkce specifikace, scény a tranzitu.

Úvodní část práce stanoví cíl výzkumu a nabízí stručný komentář předchozích studií v oblasti příslovečných určení místa a času s hlavním důrazem na jejich klasifikaci vzhledem k jejich formě, významu, funkci a distribuci distribuce, a především k jejich roli z hlediska funkční perspektivy větné, a to především se zřením ke kontextu jako k činiteli aktuálního členění větného.

předtím asi 15% katolíků. Někdy bylo použito také drastických metod, ale pomohl i barokní mysticismus a mariánský kult. Tehdy vítěz neměl Pohraniční stráž, takže snad čtvrtina obyvatelstva mohla prchnout za hranice. Počet obyvatelstva se válkou, nemocemi a emigrací zmenšil na polovinu. Důsledkem toho všeho bylo, že zhruba za tři generace už počali Čechové cítit katolicky. Po uzákonění náboženské tolerance po půldruhém století po Bílé hoře se vrátilo k náboženství svých předků pouze asi 1% obyvatel. I tehdy existovali kariéristé: Původně český bratr Albrecht z Valdštejna záhy přestoupil ke katolictví, což mu umožnilo závratnou kariéru císařského generalissima. Ale pak byl ochoten za královskou odměnu přejít do nepřátelského tábora, až byl konečně odstraněn svými zaměstnavateli vraždou roku 1634.

Nelze se tedy divit, že určitý podíl Čechů po půl století represivních režimů 1939-89, z toho 40 let komunismu, byl silně ovlivněn nedávnou minulostí a převzal nejen víru komunistů, ale někdy i část ideologie nacistů. Kulturní hodnoty jsou přenášeny rodinou, ale též školou, okolím, tiskem, televizí, „duchem doby“ – jejich trvání je někdy velmi podrobeno změnám.

Před časem jsem se zmínil o rozdílu mezi genetickou a kulturní dědičností (koncepte Cavalli-Sforzy). Genetická dědičnost určuje všechny základní vlastnosti živých organismů a je přenášena určitým chemickým kódem (DNA). Mění se zpravidla v dlouhých časových intervalech – v tisíciletích. Naproti tomu kulturní dědičnost je téměř výhradně vlastností člověka. Je to chování a hodnoty získané výchovou, instrukcí nebo napodobením; patří sem jazyky, náboženství a politické přesvědčení. Kulturní dědičnost se může někdy rychle měnit, od jedné generace do druhé.

Stručně možno říci, že s genetickou dědičností se rodíme, kdežto kulturní dědičnost získáváme během svého života od narození.

V souhrnu nám vychází, že genetická dědičnost českého národa nebyla půl stoletím nepříznivých dějin příliš ovlivněna, ale zato kulturní dědičnost mohla být značně přizpůsobena okolnostem doby.

Kapitola druhá projednává způsob klasifikace příslovečných určení, který autorka využívá při analýze mluvených textů. R. Povolná logicky omezuje svůj výzkum na verbálně vyjádřené určení scény v komunikativní události. V souladu s klasifikací předloženou v *A Comprehensive Grammar of the English Language* (Quirk et al. 1985) stanoví čtyři klasifikační kritéria – gramatickou funkci, sémantickou roli, realizační typ a pozici ve větě, přičemž všechna příslovečná určení, analyzovaná ve v studii spadají do typu adjunktů. Na závěr druhé kapitoly autorka navazuje na Brněnskou lingvistickou školu (Firbas, Svoboda, Horová, Golková, Chomonikolasková, Urbanová) a projednává roli příslovečných určení místa a času z hlediska funkční perspektivy větě.

Ve třetí kapitole autorka navazuje na výzkum rolí situačního (Firth 1957) a verbálního kontextu (Crystal 1966, Brown and Yule 1983) a na základě analýzy pěti mluvených textů přispívá k potvrzení hypotézy, že v autentické spontánní osobní (face-to-face private) konverzaci je časová a prostorová scéna určena především samotnou komunikativní událostí, přičemž verbální vyjádření scény může být implicitní nebo explicitní. Výrazná tendence k implicitnímu vyjádření v mluvené řeči je dále potvrzena zjištěním, že převážná většina určitých verbálních frází (73%) vyjadřuje scénu implicitně. V oblasti gramatické funkce příslovečných určení autorka prokazuje, že příslovečná určení místa jsou ve srovnání s příslovečnými určeními času častěji nepostradatelnými větnými členy, přičemž nepostradatelná příslovečná určení jsou vždy predikační a postradatelná příslovečná určení jsou predikační nebo větěná. Ze sémantického hlediska vyjadřuje adverbialní amplifikace časovou, prostorovou nebo časově-prostorovou scénu, přičemž v textech se nejčastěji vyskytuje časové určení scény. Vzhledem k realizačním typům autorka dospívá k závěru, že příslovečná určení vyjádřená frázemi jednoznačně převládají nad vyjádřením pomocí vedlejší věty, stejně jako nerozvitá nad několikanásobnými příslovečnými určeními, což je důsledkem syntaktické struktury mluvené řeči, která preferuje věty jednoduché, a souvětí souřadná.

Nejčastěji se vyskytujícími realizačním typem příslovečného určení místa je předložková fráze vyjadřující umístění nebo směr a pro příslovečné určení času jde o *closed-class* vyjádření časové relace, frekvence a umístění. Analýza textů prokazuje, že z hlediska pozice příslovečných určení ve struktuře věty převládá jednoznačně finální pozice. U nerozvitých příslovečných určení místa jde o 90% a u nerozvitých příslovečných určení času 58% ze všech výskytů. Umístění v pozici mediální se vyskytuje jenom u příslovečných určení času a umístění na začátku věty je typické pro příslovečná určení času vyjadřující umístění a časovou relaci.

I když analýza mluvených textů z hlediska aktuálního členění větěného není hlavním záměrem práce, zaslouží si zvláštní pozornost. Na základě provedené analýzy autorka dospívá k závěru, že dynamické sémantické funkce, které plní příslovečná určení času a místa, jsou výsledkem souhry všech čtyř činitelů aktuálního členění větěného, a to kontextu, sémantiky, lineárního uspořádání a intonace. Nerozvitá příslovečná určení místa všech sémantických druhů mají tendenci plnit dynamickou sémantickou funkci specifikace a bývají zpravidla umístěna na konci věty, zatímco nerozvitá příslovečná určení času jsou funkčně značně různorodá. Ve funkci specifikace se příslovečná určení vyjadřující umístění a trvání vyskytují vždy ve finální pozici, ve funkci tranzitu se příslovečná určení vyjadřující umístění, časovou relaci a frekvenci nacházejí v pozici mediální a ve funkci scény se příslovečná určení časové relace vyskytují obvykle v pozici iniciální. Typická pozice mnohočlenných příslovečných určení je na konci věty, přičemž u heterosémantických řad je slovosled příslovečné určení místa – příslovečné určení času charakteristický pro dynamickou funkci specifikace, kdežto slovosled příslovečné určení času – příslovečné určení místa má rozmanité funkce z hlediska funkční perspektivy větě.

Závěrem je nutno poznamenat, že monografie R. Povolné zásadním způsobem přispívá k obohacení vědomostí o příslovečných určení místa a času a o jejich funkci při vyjadřování časové a prostorové scény v au-

tentické spontánní osobní (face-to-face private) konverzaci, a to i z hlediska aktuálního členění větného. Je zřejmé, že dlouhodobé zaměření autorčina badatelského úsilí na autentickou spontánní osobní (face-to-face private) konverzaci přinese další zajímavé výsledky v oblasti výzkumu tohoto nejběžnějšího žánru lidské komunikace.

O. DONTCHEVA-NAVRÁTILOVÁ

* Svazek 87 Spisů Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Vydavatelství MU 2003, 136 stran a příloha

Josef Šmajš, Josef Krob: Evoluční ontologie*

V konfrontaci s palčivými problémy současnosti (zejména s globální krizí prostředí) se zdají být vyčerpány mnohé možnosti rozvíjené v rámci moderních variant filozofování a ani „deregulační“ požadavek postmodernismu zřejmě není východiskem. Proto si právem zaslouží pozornost každý pokus o nové fundamentální promyšlení filozofické problematiky. J. Šmajš je dnes skutečným klasikem této linie myšlení. Po celé řadě dílčích i rozsáhlejších studií spolu s J. Krobem vydal klíčovou monografii, která přináší ucelený pohled na ontologické otázky pod zorným úhlem evolucionismu.

Jaká je tedy ona nová cesta ontologie? Především je kritickým vyrovnáním s některými paradoxy v postavení soudobé teorie vědní i filozofické. Její ambice jsou právě díky takovému východisku zdánlivě skromné. Chce být výzvou k diskusi ve chvíli, kdy tradiční záchovné mechanismy lidské společnosti a kultury (politika, morálka, právo) postrádají odpovídající konceptuální základ v podobě věrohodné filozofické teorie světa jako celku. Filozofie současnosti by měla být i formulací pocitu odpovědnosti za svět. Chce svět v pravém slova smyslu rehabilitovat, neboť jeho tradiční ryze antropické či sofistickovaně formalizované interpretace se přestávají osvědčovat v konfrontaci s reálným rizikem. Autorům jde o změnu celé sociokulturní role filozofie. Ta by se i ve svém vlastním sebehodnocení měla zbavit neudr-

žitelné a iluzorní pozice „královny věd“ a naplnit zdánlivě prostý požadavek – být především obecně srozumitelnou a tedy i dostupnou reflexí skutečnosti. Jde o hledání východiska ze situace, kdy se filozofie vzdálila realitě, neboť byla inspirována jen potřebou vědění. Tato „útěšná“ filozofie sice uspokojovala intelektuální nárok na eleganci teoretického výrazu, postrádala však smysl mimo sebe samé.

Paradoxem je, že soudobá krize souvisí právě s oblastí poznání, s jeho prakticistním aspektem. Věda je bez ohledu na filozofickou kritiku tím, co funguje a co spoluutváří kulturu jako fenomen devastující svět. Problém není v nedostatečném poznání a z něj plynoucí disfunkci „vědotechniky“, krize naopak pramení z úspěšnosti technické civilizace. Právě tomuto momentu nedokáže čelit ani postmoderna volající po toleranci, relativismu a uznávání alternativ. Ve sféře praxe se totiž osvědčuje tvrdá věda a její jednoznačné závěry.

Východím bodem Šmajsovy evolučně ontologické koncepce je tedy kritičnost. Proto zde nalezneme také požadavek radikálně nového definování kultury, které reviduje její původně ryze pozitivní hodnocení. Za základ kultury je v evoluční ontologii považována lidská ofenzivní adaptační strategie vůči světu, zároveň je kultura sama svým vlastním úspěchem ohrožena. Právě v tom se Šmajsovo pojetí ostře liší od typické environmentalistické filozofie zaměřené na ochranu přírody.

Z nového promyšlení ontologických otázek by měla vzejít cesta k transformaci kultury směrem ke koexistenci s mimolidským světem. Zmírnění opozice mezi kulturou a přírodou a nastolení jejich mírového soužití má nalézt základ v přeměně tradiční antropocentrické varianty ontologie, která veškerý smysl bytí převáděla na smysl lidsky vymezený.

Je otázkou, nakolik lze tento požadavek naplnit, když sám cíl má podobu záchovy lidské kultury – skrze zachování životaschopné pozemské biosféry. Tato poznámka úsilí obou autorů nechce diskvalifikovat. Zcela nové tázání po původu soudobé krize a po podstatě lidské kultury je totiž zřejmě tím, co skutečně může pomoci filozofii na-

lézt východisko z nevčasné útešnosti. Text je tak důstojným pokračováním snah o inovaci ontologické teorie ohrožené úpadkem do sterilní statickosti, zároveň však výrazně překračuje horizont motivovaný pouhou intelektuální potřebou. Evolučně ontologická koncepce totiž může být východiskem pro promyšlení i realizaci pravé lidské odpovědnosti vůči světu, našim současníkům i budoucím potomkům.

Nová kniha J. Šmajse a J. Kroba představuje pozoruhodně završené snah o formulaci uceleného systematického výkladu, přitom však poskytuje dostatek prostoru a možností pro další rozvíjení nastíněné ontologické inovace. Čtenáři tu ocení jak nové vymezení problému přírody a kultury, tak i kritickou výpravu do dějin. Zde si naši pozornost nesporně zaslouží erudovaná reflexe vztahu mezi ontologií a fyzikou jako klíčovou vědní disciplínou. Jistě by v budoucnu nebylo bez zajímavosti pokusit se o podobnou reflexi také v případě biologie.

P. JEMELKA

* MU Brno 2003, 399 s.

Ludmila Urbanová: On Expressing Meaning in English Conversation, Semantic Indeterminacy*

Monografie doc. PhDr. Ludmily Urbanové, CSc., *On Expressing Meaning in English Conversation* zkoumá základní rysy mluvené angličtiny z hlediska významu, který je zvláště v mluveném jazyce do značné míry podmíněn kontextem promluvy a samotnou komunikativní situací. Autorka podrobuje analýze čtrnáct textů londýnsko-lundského korpusu mluvené angličtiny (*London-Lund Corpus*). Zkoumaný autentický materiál, který dosahuje sedmdesáti tisíc slov, zahrnuje osm textů bezprostřední neformální konverzace, čtyři texty zachycující rozhlasová interview a dva soubory dvacet čtyř telefonních konverzací. Výběr tří různých žánrů mluvené angličtiny umožňuje nejen vzájemné srovnání jednotlivých žánrů, ale především generalizaci na základě dosažených výsledků.

Monografie se zabývá sémanticko-pragmatickou a sociolingvistickou analýzou autentické mluvené angličtiny s důrazem na projevy sémantické neurčitosti, mezi které autorka zařazuje nepřímost, neosobnost, oslabování (atenuaci) a zesilování významu (akcentuaci) a vágnost jako rysy typické pro nepřipravený mluvený projev. Tomu odpovídá členění práce na jednotlivé kapitoly. Úvodní, převážně teoretické části pojednávají o konverzačním jazyku, zvažují vztah mezi formou a významem jednotlivých vět v mluveném jazyce, a to především v závislosti na celém situačním kontextu, a snaží se definovat sémantickou neurčitost jako jev přirozeného jazyka. Jádro práce tvoří kapitoly, které se věnují jednotlivým projevům sémantické neurčitosti. Součástí publikace je appendix, který obsahuje jeden z analyzovaných textů.

Na základě analýzy vztahů mezi jednotlivými projevy sémantické neurčitosti autorka prokazuje, že výskyt neurčitosti je v autentické konverzaci podmíněn preferencí neurčitosti jako jevu, který je tzv. etnograficky vhodný, protože zdůrazňuje potřebu potvrzení platnosti výpovědi. Ta rozvíjí shodu a porozumění mezi mluvčími a je podle autorky součástí kulturní normy. Urbanová skriktně odlišuje nepřímost od implicitnosti, nepřímost chápe jako součást procesu kódování, kdežto implicitnost jako součást procesu dekódování. Dále ukazuje, že stupeň nepřímosti je v jednotlivých konverzačních žánrech různý, přičemž nejvyšší míru nepřímosti vykazuje bezprostřední neformální konverzace, méně nepřímá je podle ní konverzace po telefonu. Zkoumaná rozhlasová interview se liší mírou formálnosti, která se odráží v míře nepřímosti. V neformálním interview je nepřímost zastoupena výrazněji než ve formální variantě. Nepřímost je tedy chápána jako projev neformálnosti a blízkosti mluvčího a posluchače. Naproti tomu neosobnost jako projev odstupu a nestranosti mluvčího se váže na formální a věcné vyjádření.

V souvislosti s prostředky, kterými se realizuje zeslabování a zesilování významu, je nutné zdůraznit, že se v promluvě objevují současně a často vytvářejí řetězce, které se vztahují k referenčnímu nebo afektivnímu

významu. Kolísání významu je charakteristickým rysem pragmatických výrazů (tzv. markerů). Pro jevy sémantické neurčitosti je typické prolínání a řetězení a je velmi obtížné vést mezi nimi děličí čáru, protože mají sklon ke gradaci a opakování. Navíc jsou značně kontextově závislé.

Monografie Urbanové přináší množství nových a zajímavých výsledků, které nepochybně přispějí k hlubšímu poznání způsobů vyjadřování a modifikace významu v mluveném jazykovém projevu. Díky dlouholetému badatelskému úsilí v oblasti analýzy diskurzu, zvláště autentické mluvené angličtiny, jehož dílčí výsledky byly již publikovány v odborných periodikách (např. v *Brno Studies in English*), se podařilo autorce shrnout často protichůdné jevy do jednoho celku a nabídnout tak odborníkům z řad anglistů a zájemcům o mluvenou angličtinu další podněty k výzkumu v této oblasti.

R. POVOLNÁ

* Nakladatelství Masarykovy univerzity v Brně, Spisy Filozofické fakulty č. 345, Brno 2003, 121 stran.

Hana Librová: Vlažní a váhaví?*

V roce 1994 uveřejnila Hana Librová, profesorka na Fakultě sociálních studií, knihu *Pestří a zelení*, v níž po úvodu k problematice alternativních a přírodě příznivějších způsobech života popisovala několik rodin, které se k němu v různé míře a různými způsoby uchýlily. Současná kniha je svým způsobem jejím pokračováním. Nejen proto, že se v ní k těmto rodinám téměř po deseti letech vrací a sleduje, jak se dnes vyrovnávají s potřebou skloubit život v moderní společnosti s potřebou žít blízko přírody a neubližovat jí, ale také proto, že prohlubuje úvahy o možnosti lidí žít tak, aby přírodě co nejméně škodili. Poměr zájmu je nyní obrácen. V roce 1994 byl těžištěm sociologický výzkum, v roce 2003 spíše teoretická reflexe.

Kniha má osm kapitol: Úvod (Životní způsob a ekologický problém), II. Skromnost a luxus, III. Jednoduše nebo složitě?,

IV. Pomalu, nebo s časem o závod?, V. Ekologický luxus v realitě – několik případů, VI. Ekologický luxus v realitě – několik detailů, VII. Zpráva o pestrých po deseti letech a VIII. Budou se ekologické ctnosti šířit?

Librová zajímavě pracuje se slovy a pojmy a dokazuje, jak jejich používání v naší běžné řeči mnohdy zjednodušuje a zakrývá další – a důležité – významy, které ten či onen pojem může mít. Tak je tomu i s pojmem, který se objevuje v podtitulu knihy – luxus. Zjednodušeně řečeno, Librová rozlišuje predační a ekologický luxus. První z nich spíše odpovídá běžnému pojetí: je to cosi výjimečného, co člověk může mít za tu cenu, že z využívání žádoucího statku vyloučí druhé. Ekologický luxus je ekologicky příznivé chování, je schopno sebeomezení a vztahuje se k nemateriálním hodnotám. Ekologický luxus nemusí být spojen s asketickým chováním, nicméně vyžaduje přinejmenším rozvázný postoj k vlastním potřebám a zájmům a k jejich uspokojování.

Podobným způsobem Librová rozbíjí některé iluze, které se někdy s ekologickým (nebo „ekologickým“) myšlením spojují. Např. představu o jednoduchosti a principiální ekologičnosti života zemědělců. I na jiných místech lze konstatovat, že autorka má vysoce vyvinutou schopnost ukazovat složitost propojení jak v lidském, tak v přírodním světě a mezi nimi navzájem. Už z toho plyne, že není schopna ani ochotna přijímat jednoduchá řešení, která jsou nám někdy i ekologickými nadšenci nabízena. Plyne z toho ovšem též to, že nehýří optimismem pokud jde o možnosti řešení ekologického problému v budoucnosti. Nabízí místo toho velmi široký prostor k zamyšlení nad naším chováním.

Hana Librová označila svou knihu jako esej. Je to esej založená na úctyhodné znalosti problematiky, vybavená odpovídajícím aparátem a navíc napsaná jasným, srozumitelným a krásným jazykem. Vydala knihu, kterou stojí za to číst.

I. HOLZBACHOVÁ

* Hana Librová: *Vlažní a váhaví* (kapitoly o ekologickém luxusu), Doplněk, Brno 2003, 313 s.

Čeští spisovatelé šedesátých let o dětech a dětství *

Hodně let už uplynulo ode dne, kdy nejvyšší odborný asistent Fakulty informatiky MU Josef Prokeš (nar. 1947) obhájil na Pedagogické fakultě svou diplomovou práci o obrazu dětství v soudobých českých prozaiků. Vedoucím jeho práce byl docent Zdeněk Kožmín. Na konci normalizačního období pak Prokeš (polemickým dopisem redakci) svého učitele hájil, když na Kožmínova skripta Interpretace básní v tehdejší Kmeni nepěkně zaútočil Miloš Zelenka, který Kožmína obvinil, že jeho rozbor básní jsou nemarxistické a vracejí se k literárněvědným metodám šedesátých let.

Později Prokeš doplnil své vzdělání dalším studiem bohemistiky na Filozofické fakultě, získal titul PhDr., jako výtvarník amatér maloval zdařilé abstraktní obrazy, poměrně dlouho byl folkovým zpěvákem na volné noze (nahrávky některých písní s jeho melodiemi i texty často vysílal brněnský rozhlas) a po sametové revoluci byl nakladatelským redaktorem. Kromě toho působil na různých typech škol a v roce 1994 vydal rozsáhlý román o životních zkušenostech mladého učitele Sestup do základního tábora, napsaný už o deset let dříve. V roce 1999 pak úspěšně obhájil disertační práci o estetické struktuře folkové písně.

Vedle všech těchto činností se Josef Prokeš po celou dobu dále zajímal o své dávné téma – o literární reflexi dětství. Psychologicky a pedagogicky byly zaměřeny komentované antologie Nečítankové dospívání (1994) a Nečítankové dětství (1995). Nyní Prokeš napsal a ve Vydavatelství MU vydal práci **Dětský svět v české próze 60. let dvacátého století**, v níž se jakoby kruhem vrátil ke svým literárněvědným výchoďskům. Závěrečná bibliografie svědčí o tom, že se autor na svůj úkol připravil velice důkladně (snad až příliš – seznam obsahuje snad vše, co o široké oblasti dětství a literární interpretace vyšlo nejen z literární vědy, ale i z psychologie, politologie, filozofie a sociologie, takže vzbuzuje pochybnosti, zda všechny jmenované knižky a stu-

die autor opravdu prostudoval). Vlastní práce je však postavena na solidních základech a přináší řadu cenných postřehů.

Po spíše letném pohledu na tvorbu starších českých autorů následuje zamyšlení nad obrazem dětství u Ludvíka Aškenazyho a Františka Hrubína a pak už se Prokešova pozornost soustřeďuje na analýzu děl nejvýraznějších beletristů šedesátých let. Jednotlivé kapitoly označuje autor trefnými charakterizujícími přívlastky: dětský svět Aškenazyho je důvěrný, Hrubínův ukotvený, v prózách Jindřišky Smetanové je optimistický – na rozdíl od zadržavajícího dětského světa Hermíny Frankové; dílo Hany Proškové a Aleny Vostré vydává svědectví o dětském světě rozříštěném, resp. osamoceném, Friedův dětský svět je nehybný, Sidonův uloupený, Fuksův pak úzkostný a Hrabalův groteskní. Některým metodickým, terminologickým i věcným detailům knihy lze leccos vytknout (autor např. příliš hýří termínem dětský aspekt, závěrečné shrnutí mělo být stručnější – Prokeš se v něm nevyhnul opakování toho, co bylo řečeno v předchozích kapitolách), ale jako celek jsou tyto sondy do tématu dětství velmi cenné, protože Prokeš dovede prostřednictvím analýzy dětských motivů říct leccos nového o osobitých rysech a stylu jednotlivých autorů. Navíc umí – podobně jako Zdeněk Kožmín – spojit výsledky interpretační analýzy s kritickým hodnocením a na základě rozboru vyslovit zdůvodněné soudy o estetické úrovni posuzovaného beletristického díla.

J. RAMBOUSEK

*Josef Prokeš: Dětský svět v české próze 60. let XX. století. Masarykova univerzita, Brno 2003,....stran.

Jiří Sedlák: Z mého zápisníku*

Jiří Sedlák je filozof, zabývající se zejména etickou problematikou, která jej svým způsobem inspirovala i k zájmu o dílo I. A. Bláhy (jemuž věnoval jednu ze svých monografií). Práce, která vyšla nyní, na tento zájem navazuje, i když je souborem jeho příspěvků uveřejněných především

v Univerzitních novinách. Ať už se v nich zabývá problematikou vysokých škol, přímo filozofií a etikou, politikou, jednotlivými vědami nebo kulturou či významnými osobnostmi, je jeho zájem především zájemem o lidské hodnoty, které se v daných oblastech nějak projevují. Sedláka znepokojují krizové jevy v dnešním světě. Často je spojuje právě s úpadkem hodnot, které by měly být v demokratické společnosti pokládány za nezpochybnitelné. Právě zde je vidět návaznost na Bláhu s jeho zájmem o etické a mravní problémy. (V Sedlákově knižce se to projevuje i tím, že Bláhovi věnoval hned několik staří.) Sedlák ovšem v některých případech dovede o vážných otázkách pojednat s jemným humorem.

Zabývat se zvlášť jednotlivými články a dokonce i oddíly není v rámci takto krátké poznámky možné. Sedlák se věnuje příliš různorodým tématům, která spojuje opravdu spíše jen jeho mravní hledisko. Ale právě proto může být soubor jeho staří podnětný pro nejdnoho čtenáře.

I. HOLZBACHOVÁ

* Nadace Universitas Masarykiana, CERM, NAUMA, Brno 2003, 100 stran.

Focus on Canada – European Perspectives*

Ve dnech 29. září – 2. října 2002 se na berlínské univerzitě konal 11. evropský seminář mladých doktorandů – kanadianistů z Rakouska, Belgie, Kanady, Francie, Německa, Polska, Rumunska, Jugoslávie a Španělska, na němž se mladí odborníci vzájemně seznámili s výsledky svých bádání. Patnáct nejlepších příspěvků (v angličtině nebo francouzštině), vybraných odborníky z různých evropských univerzit, bylo publikováno ve sborníku nazvaném *Pohled na Kanadu – evropské perspektivy*. Hlavním organizátorem semináře byla Gesellschaft für Kanada-Studien za vydatné podpory Evropských středisek kanadských studií, kanadského velvyslanectví v Berlíně a finančního příspěvní ministerstva zahraničí.

Pro seminář nebylo stanoveno žádné ústřední téma, a jednotlivé studie jsou proto

orientovány na různé vědní oblasti. První část nazvanou *Jazyk, historie a kultura* uvádí jediný jazykový příspěvek, který jeho autorka Laurence Arrighi věnovala akademické francouzštině, jejím zvláštnostem a vývoji. Článek Ingmara Probst pojednává o cestopisech z konce 18. a začátku 19. století, které jsou nejdůležitějším pramenem pro poznání historie Kanady i mezilidských a kulturních vztahů, jež se na jejím území rozvíjely. Autor zaměřuje pozornost především na díla Alexandra Mackenzieho, Davida Thompсона, Simona Fräsera a Daniela Williamse Harmona. Tři následující příspěvky, jejichž autorkami jsou Ariane Cyr, Malgorzata Krywult a Agnieszka Malek se zabývají problematikou přistěhovalců, jejich jazykovou, kulturní a politickou asimilací v novém prostředí i získávání státního občanství. Zvláštní pozornost je věnována problémům žen, tvořících většinu imigrantů, které se ocitají v mnohem tíživější situaci než muži (starají se o děti, stávají se oběmi domácího nebo sexuálního násilí) a nemají přitom tatáž práva na ochranu jako muži. Kanada se vedle mezinárodních organizací stala jednou z prvních zemí, která se pokusila tíživou situaci těchto žen řešit.

Tři příspěvky v druhé části sborníku nazvaném *Žánr a identita* jsou zaměřeny na problematiku kanadské literatury. Příčiny zvýšeného zájmu o anglofonní i frankofonní kanadskou literaturu a především o díla kanadských autorek, který se projevil v Německu v 80. a 90. letech minulého století, se snaží analyzovat Brita Isabel Oeding. Vzrůst této obliby klade do souvislosti nejen s uměním kanadských autorek, ale i s únavou čtenářské obce ze současných trendů v německé literatuře a s šířením nových názorů na realitu a život dnešní ženy. Druhá studie, jejíž autorkou je Heike Bast, analyzuje pojem „négritude“ a způsob, jakým je chápán a ztvárněn v současné kanadské fikci (autorka se zaměřuje především na dílo Suzetty Mayrové). Příspěvek Vereny Kleinové je zaměřen na dílo Ethel Wilsonové (1888-1980), odrážející různé pohledy na vztah matky a dcery ještě dříve, než se na toto téma rozpoutala v sedmdesátých letech široká teoretická diskuse.

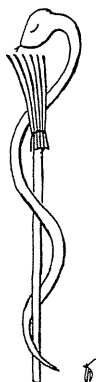
Třetí část, věnovaná **otázce identity v literaturách**, obsahuje sedm příspěvků pojednávajících o anglofonní a frankofonní kanadské literatuře. Studie Vladimira Kapora zkoumá dosud málo probádané vztahy mezi exotismem a frankofonní (quebeckou) literaturou, příspěvek Iris Gruberové se zaměřuje na současnou narativní prózu v Quebecu a Rakousku. Anca Raluca-Radu se zabývá různými pohledy literární kritiky na dílo Alice Munroové (především na *Lives of Girls and Women* a *Who Do You Think You Are?*), Birgit Neumann ukazuje, jak se paměťové procesy, běžné u jednotlivce, promítají i do kulturní roviny: jednotlivé komunity interpretují své zkušenosti a tímto způsobem vytvářejí společenské autobiografie a kulturní identity. V centru pozornosti příspěvku Anamarije Enescu je osobnost Sergia Kokise a vztahy mezi Kokisovým uměleckým výrazem – literárním a malířským – a jeho egem. Tanja Cvetkovičová se zaměřuje na dílo Roberta Kroetsche. Vedle analýzy způsobu, jakým Kroetsch ve svém triptychu nazvaném *Out West Triptych* adaptuje mýtus na nový sociální kontext z hlediska své postmoderní estetiky, zkoumá autorka i postup, ja-

kým vytváří narativní strukturu svých románů. Sborník uzavírá studie Malgorzaty Laskowské věnovaná Susanně Moodieové a jejímu dílu *Roughing It in the Bush*, plnému rozporů a nelogičností, jehož autorka se na jedné straně snaží čtenáře přesvědčit, že emigrace do Kanady je úžasná a prospěšná zkušenost, na druhé straně přirovnává život na americkém kontinentu k životu vězně.

Hojná účast mladých doktorandů na semináři i úroveň publikovaných studií svědčí o stále vzrůstajícím zájmu Evropy o Kanadu, o její jazyk, literaturu a kulturu. Nemenším přínosem berlínského semináře je rovněž skutečnost, že mnoho mladých lidí tak získalo příležitost k vzájemným setkáním a diskusím v klidné a tvořivé atmosféře. Kromě toho publikované studie navozují otázku, zda by se pokojně soužití multikulturní kanadské společnosti nemohlo stát vzorem i pro Evropu.

L. MILIČKOVÁ

* Regard vers le Canada – perspectives européennes (vydala Evropská střediska kanadských studií ve spolupráci s Masarykovou univerzitou v Brně, 2003).

**Miroslav
VOTAVA**

.....▶
**VZPOMÍNÁNÍ
NAD STARÝM
INDEXEM**

Vzpomínání nad starým indexem

Miroslav Votava

Držím v ruce svůj starý Výkaz o studiu na vysoké škole čili index. Vydan byl 21. 9. 1959 a za těch 45 let jeho stránky pěkně zežloutly. Fotografie dělal tatínek, když mi bylo sedmnáct, je amatérská, příliš kontrastní. Vlasy na ní vyšly téměř černé, na bezvousé tváři vyniká několik mateřských znamének. A co to veliké ucho? Schválně se jdu přesvědčit k zrcadlu: se zestárlou, baculatou tváří s šedým plnovousem už uši tak nekontrastují.

Zkoumám svůj tehdejší podpis: dal jsem si na něm záležet, teď už bych se tak čitelně ani podepsat nedovedl. I sklon písma mám teď úplně jiný. Razítko vysoké školy nese nápis „Děkanát lékařské fakulty MU v Brně“. Vida, v roce 1959 se brněnská univerzita stále ještě nazývala Masarykova. I kulaté úřední razítko nese zkratku MU. Listuji indexem dál – razítko s názvem Universita J. E. Purkyně se poprvé objevuje až v r. 1961.

Vracím se na první stránku. V řádce „je zapsán jako řádný student“ je před slovem „řádný“ mou rukou připsána vsuvka „mimo“, ale je škrtnuta. Už nevím, zdali jsem k této úpravě dostal pokyn, nebo jsem ze sebe mimořádného studenta učinil spontánně. Faktem je, že jsem začal medicínu studovat skutečně neobvyklým způsobem, totiž dálkově. Jak se to stalo a co toho bylo příčinou, jsem na stránkách této revue již popsal (M. Votava: *Jak jsem začal dálkově studovat medicínu*, Universitas 1999, č.4, s. 39-42).

Co mě přivedlo ke studiu medicíny

Jak já se vlastně dostal ke studiu medicíny? Vždyť celá léta jsem na dotazy, čím chci být, odpovídal, že profesorem chemie. Svět chemie mi totiž pootevřela už na národní škole knížka, kterou považuji za jednu z nejlepších popularizujících příruček. Jmenovala se Karneval plynů a marně ji, zapomenuv jméno autora, sháním po brněnských antikvariátech. Byla do slova kouzelná: vyskytovaly se v ní holčičky Kyslíci, andílci Vodíci, čertiska Síry, neteční mnichové vzácné plyny, zlá čarodějnice kyselina sírová a další personifikace prvků a sloučenin. Díky ní doposud ovládám obtojené chemii a bolí mě, když u zkoušky zjistím, že kandidát, ať medik nebo přírodovědec, nemá z chemie ani ty triviální znalosti.

Další knížka, která mě nasměrovala spíše k medicíně než k chemii, byly Lékařovy odštěpky brněnského profesora farmakologie Jiřího Štefla. Profesora Štefla jsem již nezažil, ale byl to rovněž výborný popularizátor a uvedená knížka představuje výbor z jeho rozhlasových besed. Napsal ještě pět detektivek, z nichž se mi dostaly do rukou dvě, Vrah duší a Vražda ze zdvořilosti.

Hodně mě v mém směřování k medicíně ovlivnilo povolání mého otce. Pracoval v pojišťovně na úseku úrazových škod, a proto musel zvládnout anatomickou a chirurgickou terminologii. Už jako malý kluk jsem obdivoval jeho kresby, kupř. kostry lebky s barevně odlišenými a pečlivě latinsky popsanými jednotlivými kostmi. Škoda toho sešitku, kdo ví, kam přišel.

A pravděpodobně na mě působily i takové události jako smrt malé sestřičky, moje vlastní opakované hospitalizace pro revmatickou horečku v dětství, matčiny operace i Collesova zlomenina levičky, kterou jsem utrpěl ve školním tělocviku. Zkrátka na jedenáctiletce jsem už studium medicíny plánoval zcela vážně. Stal jsem se členem Červeného kříže a na jeho schůzkách se pilně učil obvazovat. Používali jsme cvičné obvazy s barevnými okraji, aby bylo hned vidět, jak se třeba takový klasový obvaz předloktí povedl. Nepopírám, že na těchto schůzkách byla zajímavá i přítomnost docela pěkných dívek.

Podal jsem tedy přihlášku na lékařskou fakultu a zjara r. 1959 se dostavil k přijímacímu pohovoru. Ředitelka Kostrhunová z jedenáctiletky na Antonínské mi připomněla můj nevalný kádrový původ (otec úředník) a doporučila nebrat si k přijímacímu pohovoru buržoazně vyhlížející oblek s vázankou. Dostavil jsem se tedy na fakultu v intenzivně tmavomodré svazácké košili s barevným emblémem Čs. svazu mládeže na náprsní kapse.

Takto oděných nás mnoho nepřišlo, takže jsem musil být dost nápadný. Po čase se mi jedna kolegyně omluvila, že mě kvůli oné košili považovala po jistou dobu za – slušně řečeno – kovaného straníka a bála se se mnou promluvit. Zmíněná košile si našla uplatnění i později, po řadu let jsem ji půjčoval jedné známé, která si jí rovněž vylepšovala kádrový profil a ukazovala se v ní v prvomájovém průvodu. Ostatní uchazeči o studium medicíny byli většinou oblečení normálně. Nápadný byl ještě jeden voják v uniformě v hodnosti tuším četaře, z něhož se vyklubal můj budoucí kolega a poté známý brněnský lékař MUDr. Jiří Dolina.

Naše přijímací komise zasedala v jedné z místností na Ústavu patologické, či jak se tenkrát říkalo, experimentální fyziologie. Na chodbě tam měli na řetězech zavěšenou bíle natřenou starobylou centrifugu. Z vlastního pohovoru mi utkvěly v paměti otázky z fyziky a z chemie. Ptali se mě na jednotku hlasitosti. Chtěli slyšet decibel, já si vzpomněl na fon. Docela jsem plaval při dotazu na parciální tlak kyslíku v různé nadmořské výšce. Dodnes se ale nemohu zbavit dojmu, že jsem se zkoušejícímu znelíbil a že jeho dotaz byl nespravedlivě obtížný. Chemie a asistentka Slavíková mě pravděpodobně zachránily. Byl jsem si jist, že ve vysvětlení krasových jevů jsem doslova exceloval.

Ve hře ovšem byl ještě omyl členů komise, kteří si spletli mého otce s jiným pojišťovákem téhož jména, osobou velmi nepříjemného chování, takto bratrem docentky mikrobiologie MUDr. Heleny Vojtové. Po letech jsem se stal jejím spolupracovníkem a chudák paní docentka byla docela otřese-

na, když se ode mne dozvěděla, že kvůli jejímu bratru jsem se málem nedostal na medicínu. Verdikt přijímací komise zněl: Přijmout, ale jen na dálkové studium! Já si tedy musel hledat někde ve zdravotnictví.

V září 1959 jsem se stal dálkovým studentem lékařské fakulty a zároveň jsem začal pracovat jako zřízenec pro těžkou manuální práci v nynější Fakultní nemocnici U Svaté Anny v Brně (Pravidla českého pravopisu tvrdí, že se to má psát takto, ale úřední název této nemocnice je s malým „u“ i s malým „s“.) Takových dálkových studentů jako já, většinou potomků brněnských lékařů, bylo víc, přes dvacet. Naši zaměstnavatelé nám v té době, kdy se pracovalo šest dní v týdnu, umožnili, abychom o sobotách absolvovali praktickou výuku na fakultě. Přednášky jsme my dálkaři povinné neměli.

První ročník

U zápisu na děkanátě hrál hlavní roli typický úředník s klotovými rukávy, pan Hudec. Vůbec mám pocit, že celé studijní oddělení se tehdy sestávalo jen z něho a z paní Friedmanové, a přece fungovalo. V 1. ročníku jsme zapisovali šest předmětů. Jako první mám zapsán Úvod do studia marxismu-leninismu. Zkouška z něj nebyla, jen zápočet. Předmět vedl sám ředitel univerzitního Ústavu marxismu-leninismu jistý asistent Pšír, údajně původním příjmením Pschüerer. Někdy koncem semestru nás vyzval, abychom si k zápočtu připravili dotaz na libovolný problém, který nám v souvislosti s marxismem-leninismem není jasný. Zdůraznil přitom, že se nemusíme bát zeptat se na cokoli. Já naiva mu uvěřil a příští týden se zeptal, jestli ti zlořečení revizionisté nemohou mít alespoň v něčem pravdu. Vždyť marxismus-leninismus není žádné božské zjevení, ale produkt myšlení lidí, tedy tvorů občas chybuujících!

Se zlou jsem se potázel. Politruka má opovázlivost tak pobouřila, že na mne řval vzteky a já začal dostávat strach, že nejen nedostanu zápočet, ale že mě kvůli tomu hned vyhodí z fakulty. Na závěr dostali ostatní členové studijní skupiny příkaz vysvětlit mi, jakého hříchu jsem se dopustil. Přihlásil se kolega Jirka Dolina, nejstarší z dálkařů, a využiv svých zkušeností z armádních školení, jal se vysvětlovat, že o textech klasiků se nepochybuje. Asistenta asi uklidnil Jirkou použitý žargon a možná i můj vyděšený výraz a zápočet mi dal.

Po cvičení mi Jirka Dolina vynadal, že takhle marxisty provokovat nelze. Bránil jsem se, že to ode mne nebyla úmyslná provokace a že Pšír přece minule jasně řekl, že se můžeme ptát na cokoli a nic se nám nestane. Na to mě Jirka označil za vola a podivil se, jak jim jen mohu věřit.

Jako další předmět v indexu je lékařská fyzika. V lednu 1960 můj první klasifikovaný zápočet a první známka v indexu – velmi dobře. Podepsán asistent Hrazdira, výborný učitel, pozdější šéf ústavu. Pozitivní zpětnou vazbu nám vysvětloval takto: Zdrží-li se tramvaj na zastávce, je jisté, že

mezitím přibude cestujících na dalších zastávkách, takže budou nastupovat déle a zdržení tramvaje postupně poroste. Podle slov asistenta Hrazdiry zkrátka brněnské šaliny představují samočinně se rozregulovávající systém.

Zkouška z lékařské fyziky byla v létě. Na rozdíl od chemie byla díky as. Staňkovi (až mnohem později byl jmenován docentem) docela příjemná a jejím výsledkem byla moje první výborná v indexu. Ještě teď mi ale hoří uši, když si vzpomenu na praktikum. Nevím, jak mě napadlo slovo „emise“ vyslovit „emíze“. Asistent Hrazdira obrátil oči v sloup a otcovsky se mi snažil vysvětlit, že emise, latinsky emissio, je odvozena od emittere a nikdy se v ní nemůže objevit to nešťastné zet. Na omluvu jsem koktal, že jsem na jedenáctiletce měl latinu jen nepovinnou, zato jsem absolvoval třídu s rozšířeným ruským jazykem vyučovacím.

Chemie na fakultě se mi docela líbila, zvláště anorganika v prvním semestru. V praktikách jsem s nadšením sléval různé vodičky, sledoval vzniklé barevné reakce a snažil se identifikovat příslušné kationty a anionty. Barevnými roztoky jsem si schválně potříšňoval zadní stranu lemu pláště a docela jsem se pak divil, když se tam po vyprání objevily dírky. Inu, vždyť mi ještě nebylo ani osmnáct. Potíže ale byly s teoretickými základy chemie, které se nám snažil vysvětlit asistent Mrskoš, drobnější obrýlený člověk, zoufající si nad našimi neznalostmi.

Zkouška z chemie v letním semestru byla mou první zkouškou na fakultě, přípravě jsem věnoval spoustu námahy, a proto mě docela mrzelo, když mi z ní docent Slavík dal jen dvojku. A to ještě s poznámkou, že mi velmi dobrou zachránil tzv. BAL neboli British anti-lewisit, na nějž jsem si vzpomněl (a o němž nyní už nevím vůbec nic, protože zkratka BAL pro mne už léta značí jen bronchoalveolární laváž).

Ke zkoušení měli na chemii zvláštní místnost. Uprostřed byl chemický stůl s policemi na chemikálie, kolem něhož se motali studenti řešící otázku z praktika, v jednom koutě zkoušel profesor Wágner, ve druhém docent Slavík. Z praktika jsem dostal jodometrii. Během tohoto postupu je třeba v určitém kroku titrovanou směs okyselit zředěnou kyselinou sírovou. Marně jsem ji však hledal. Několikrát jsem obešel zmíněný stůl, ale po zředěné kyselině sírové ani stopy, na opačné straně stolu jsem našel jen láhev s kyselinou sírovou koncentrovanou. Znervózněl jsem. Asistent zkoušející praktika někam zmizel, koho se mám zeptat? Nalil jsem tedy ke směsi v baňce trochu koncentrované kyseliny, uchopil baňku do ruky a vydal se kolem stolu ke svému místu.

Pojednou jsem ucítil v dlaní, jak obsah baňky začíná vřít. V rohu místnosti proti mě zkoušel profesor Wagner. Vytřeštil oči, povstáváje namířil na mne pravici a zvýšeným hlasem rozkázal: „Vezměte mu to někdo!“ Nevím už, který famulus, snad pan Sýkora, přiskočil a zbavil mě baňky s vroucím obsahem, z jejíhož hrdla stoupala fialová oblaka sublimujícího

jodu. Jsem si jist, že docent Slavík si tohoto incidentu všiml a při klasifikaci ho zohlednil.

Protože jsme coby dálkaři neměli přednášky, nezažil jsem už na biologii profesora Herčíka, na kterého čekala funkce ředitele Biofyzikálního ústavu ČSAV, nově postaveného v polích mezi Královým Polem a Žabovřeskami (kde jsou nyní ta pole?), a který ve školním roce 1959/1960 naposledy přednášel na fakultě. Dobře si ale pamatuji „praktikárnu“ Biologického ústavu, v níž měl každý student k dispozici mikroskop, byť tehdy snad ještě se samostatnou Šiklovou lampou. A jak jsem byl pyšný na své první vlastnoručně připravené mikroskopické preparáty z *Alium cepa* čili z cibule. Nejvíce ale na mne zapůsobil preparát úplně první, stokrát zvětšený novinový papír s písmenkem „a“. Zatoužil jsem mít vlastní mikroskop, ovšem dobře jsem si uvědomoval, že není v možnostech mých rodičů mi tento přístroj pořídit.

Praktická cvičení na biologii byla velice dobře promyšlená a rozhodně jsem se na nich nenudil. Chystal je myslím jistý pan Žalud. Zápočet mi udělila asistentka Sošková, sympatická dáma s nápadně červenou pletí v obličeji, a klasifikovala ho výbornou. V září 1960 jsem pak absolvoval diferenční zkoušku z biologie, abych mohl přestoupit z dálkového studia na řádné. Bylo nás takových několik a měl jsem dojem, že nás profesor Nečas považuje za ty, kteří na první termín neuspěli a v září přišli na termín opravný. Dostal jsem dvojku a z otázek si pamatuji jen na oligodynamický efekt. Zabrousil jsem do antiky a tvrdil, že staří Řekové dávali do amfor s pitnou vodou stříbrné mince, a pokud nebyly falešné, voda se nekazila. Kde jsem to vyčetl, nevím.

Posledním předmětem, který jsem zapisoval v 1. ročníku dálkového studia, byla anatomie. Jak se jen jmenoval ten pán, který nám půjčoval kosti? Pan Tuček? Nebo snad tam už byl i pan Jelínek? Problémem bylo sehnat lebku, těch byl nedostatek, ale tátovi se podařilo vypůjčit jednu kvalitní lebku přímo na Anatomickém ústavu od asistenta Plachety, nyní emeritního profesora funkční diagnostiky, jehož znal jako aktivního fotbalistu-brankáře občas hlásícího úraz jako pojistnou příhodu. Existovala fotografie, jak se doma učím anatomii sedě pod lampou v křesle, nohy na konferenčním stolku a v klíně lebku. Pro ty, kteří anatomii nikdy nestudovali, připomínám, že lebka se nesmí studovat s tužkou v ruce – svádí to strkat její hrot do různých otvůrků a neexistuje způsob, jak stopy tužky (a nejdě bože propisky) z kosti smazat.

Ke studiu bylo nutno sehnat Žlábkovu Anatomii a Toldtův Anatomický atlas. Obojí se kupovalo od kolegů, kteří už měli po anatomii. Učebnice byla za 100 korun, atlas za tři stovky, což byly tenkrát sumy téměř astronomické. S vděčností vzpomínám na rodiče, že mi byli schopni tyto částky poskytnout. Vždyť tátův plat po měnové reformě v r. 1953 činil 1200 korun a já v roce 1959 bral jako dělník pro těžkou manuální práci v nemoc-

nici 700 Kčs a poté jako zřízenec pouhých 600 Kčs hrubého. A z toho mi ještě srazili stokorunu, protože mi chyběl sanitářský kurz.

U obou zápočtů z anatomie je zapsán as. Dohnal, posléze neurolog, po rehabilitacích jmenovaný docentem tohoto oboru. Pitvalo se myslím až od druhého semestru, zkouška byla až v dalším ročníku. Každý jsme si museli pořídit svůj skalpel a pinzetu. Nesehnal jsem nástroj, jako měli ostatní, a dlouho jsem se styděl za svůj veliký skalpel s čepelí o délce nejméně 5 cm. Až v jednom praktiku profesor Žlábek, který často navštěvoval praktika a demonstroval rozmanité anatomické zajímavosti, hodlal preparovat stehenní svaly a požádal o nějaký větší nůž. Z řady nabídnutých mu vyhovoval jen ten můj. Jedním řezem jím protal svaly na přední straně stehna a ostatní kolegové a kolegyně mi záviděli, že sám veliký (nikoli postavou) Žlábek si ode mne vypůjčil skalpel.

Ale i trapné příhody, za něž se dodnes stydím, se odehrály při pitvách. Jednou asistent na delší dobu opustil pitevnu a nás nenapadlo nic chytřejšího než si navzájem házet odpreparovaný *musculus gluteus maximus*, velký sval hýžďový. Délka hodů se postupně zvyšovala, až naposledy jeden kolega několikakilový kus formalinem prosycené tkáně nechtyl a ten přistál na prsou vcházejícího asistenta. Navýsost se rozzlobil a incidentu využil k důraznému poučení o etice v medicíně vůbec a o úctě k mrtvým zvláště. Pro čtenáře nelékaře připomínám, že na anatomii se pitvají těla uložená v konzervačních roztocích, jejichž hlavní součástí je ostře páchnoucí formalin. V letech, kdy jsem začínal studovat, začínalo se již anatomům nedostávat kvalitních kadeverů, o nichž se tvrdilo, že jsou to těla po válce popravených gestapáků, ta se nechávala jen na rigorózum; při běžných pitvách jsme se musili spokojit s nemocemi poznamenanými těly osamělých starých lidí ze sociálních institucí.

Další trapná historie se odehrála až v dalším ročníku, naším asistentem byl dr. Plucnar. Myslím, že to byl kolega Závadský, kdo preparoval penis tak razantně, že se mu ho podařilo oddělit od těla. Pokusili jsme se úd pomocí zápalky nasadit na původní místo. Samozřejmě že na to asistent přišel, a řádně nám vyčinił. Měl pravdu, i když jsme tenkrát jeho pohoršení považovali za poněkud nespravedlivé, protože jsme svým počínáním nemyšleli nic zlého.

A když už vzpomínám na nepříjemné historky, tak ještě jednu, poslední. Poměrně úkorně jsem nesl své zařazení do dálkového studia a své zaměstnání v nemocnici U Svaté Anny, kde jsem zpočátku jako tzv. černý zřízenec každý den od šesti ráno zametal listí a nedopalky na dvoře. V důsledku toho jsem vymyslel znak, nyní by se řeklo logo, dálkového studia medicíny: Aeskulapova hada ovíjejícího se kolem koštěte (obr. 1). Znak jsem jednou neprozřetelně umístil na nástěnku na chodbě k Anatomickému ústavu. Vypuklo vyšetřování, ale naštěstí mě nikdo z kolegů neprozradil.